

ESCENES DE LA VIDA UNIVERSITÀRIA

MARIANO PESET
JAVIER PALAO

UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

FUNDACIÓ DE L'ESTUDI GENERAL

Pocs anys després de l'obertura de les aules, Joan Lluís Vives anava a una escola pròxima a la universitat fundada de feia poc, en la qual més tard potser cursà alguna matèria. En aquells dies —com rememorarà anys després en els seus *Diàlegs*—, s'alçava de bon matí i, després de saludar els seus pares, anava a classe, on ensenyava un mestre al qual sembla admirar; no era com altres, que tenien massa escolars o eren bruts. La seua escola es trobava pels volts del carrer de la Nau. Vives recorda els carrerons i les places de València, una taverna, una fleca, una casa de lloguer de cavalls, el mercat, que es trobava vora la llotja... Un estudiant s'interessa pel preu de les cireres... Després la classe, sobre les lletres, sota l'amenaça de la palmeta del mestre. Jocs de xiquets: la taba, les nous a la clotxa, parells i senars amb agulles o amb cues de cirera... Menjars i viandes, o com es prepara la ploma i la tinta, el paper, són unes altres dades que procedeixen de segur de la seua infància: amb el tallaplomes es lleven les plometes, s'allisen amb saliva i es frega contra la roba; la tinta es prepara amb plom...¹ Altres vegades rememora París o Bruges en els seus diàlegs. És difícil saber fins a quin punt són certes les seues evocacions: una vegada parla amb qui ha sentit una classe d'Antonio de Nebrija sobre les lletres i les paraules, sobre la grandesa del descobriment del nou món.² De la seua estada a la universitat en sabem poc, encara que recordava alguns dels seus mestres, com ara Sisó i Partemi Tovar, i s'ha afirmat que va aprendre amb Amiguët... Cultivava el jove jueu els rudiments de la seua educació —el reflex de Nebrija—, però hagué d'abandonar per sempre la seua ciutat, davant l'amenaça inquisitorial. Uns anys més tard serà cremat son pare, i desenterrada i cremats els ossos de sa mare.³

1. *Linguae latinae exercitatio*, *Opera omnia*, t. I, València, 1782, ps. 283-408; traduïda i anotada per F. CALERO i M. J. INFANTE, València, 1994. És clar que el diàleg XIII, sobre el gimnàs o col·legi de gramàtica, no fa referència a València; té, a més a més, molts elements utòpics; el XIX, el palau reial, potser al·ludeix a la cort anglesa; tot i que en el XVI parla de Felip II i els seus preceptors.

2. Hi ha d'altres referències de Vives a Amèrica en *De concordia et discordia*, llibre I, *Opera*, V, p. 221, sobre la iniquitat de no reconèixer els indis com a homes; en *De Europae statu, ac tumultibus*, *Joannis Ludovici Vives Hadriano VI pontifici maximo*, V, p. 170.

3. E. GONZÁLEZ, *Joan Lluís Vives. De la escolàstica al humanisme*, València, 1987; A. GARCIA, *Els Vives: una família de jueus valencians*, València, 1987; M. DE LA PINTA, J. M. PALACIO, *Procesos inquisitoriales contra la familia judía de Juan Luis Vives*, Madrid, 1964.

La Universitat obrí les portes l'octubre de 1500, els seus professors havien estat nomenats poc abans i comptava amb alguns escolars.⁴ La ciutat mantenia bones relacions amb el seu bisbe Roderic de Borja. El 1469, quan es va cremar l'altar de la catedral, el retaule de plata i els tapissos, se li va escriure perquè reparés el dany produït, perquè “nostres peccats són grans”.⁵ El 1472 vingué a València com a legat pontifici, i la recepció fou solemne i gran l'entusiasme. Quan va ser nomenat pontífex el 1492, novament hi hagué alegria i processons, les campanes van ventar nou dies...⁶

Havia arribat l'ocasió de sol·licitar la fundació d'un estudi general o universitat. El 14 d'agost de 1498 es reuneix el Consell general —els representants de les parròquies i els gremis—, acorda remodelar la casa dels estudis i autoritza els jurats per redactar unes noves constitucions, cosa que van fer el 30 d'abril de 1499. Van nomenar rector i professors i aconseguiren les butlles papals i els privilegis reials el 23 de gener de 1501 i el 16 de febrer de 1502.⁷

Les autoritats i els estrats clericals i urbans devien estar satisfets, encara que els primers anys no van ser massa brillants. La Facultat de Dret no va reeixir, els seus professors aspiraven a la reial audiència o a guanyar plets, i sembla que els seus escolars vénen de fora per obtenir amb facilitat i bon preu els graus. En Arts —les quals ja s'hi estudiaven— es viu en tensió, ja que els catedràtics pretenien una certa autonomia, volen fer-se'n càrrec dels ensenyaments i els ingressos, com potser s'havia esdevingut fins aquells moments a la vella casa d'estudis... Destacava Medicina, la qual va heretar l'escola de cirurgia fundada unos anys abans. El 1478, els jurats s'adrecen al rei perquè concedesca la llicència de dissecció de cadàvers o anatomies. Demanaven que els jutges o oficials reials lliurassen als majorsals del col·legi el cos d'un home o una dona sentenciats a mort. Si era cristià, el lliurament quedaria al parer dels oficials, però podria substituir-se per algun suïcida o captiu sarraí mort, els quals no poden ser soterrats en un lloc sagrat, o per un captiu cristià.⁸ Alguns professors de cirurgia van gaudir d'un gran prestigi, com ara Pere Pintor i Lluís Alcanyís, però, conversos com són, plana sobre ells la dalla inquisitorial. El primer se'n va deslliurar perquè passà a Roma com a metge del papa; Alcanyís va morir a la foguera... Com es va rebre aquesta notícia a les aules? Amb el silenci, amb por...

La facultat mèdica gaudí de prestigi en aquell primer segle. Augmenten els seus graus i cada vegada s'hi doten més càtedres. Va saber posar-se al dia

Dalt:

Retrat de Joan Lluís Vives. Gravat

Pàgina següent:

Retrats de Alexandre VI i Ferran el Catòlic. Teatre de l'Estudi General. Núm. inv.: UV-094 i UV-074

4. Històries generals de la Universitat: J. TEIXIDOR, *Estudios de Valencia (Historia de la Universidad hasta 1616)*, edició, introducció, notes i índexs per L. ROBLES, València, 1976; M. VELASCO Y SANTOS, *Reseña histórica de la universidad de Valencia. Su origen y fundación: sus progresos y vicisitudes: influjo que ha ejercido en el movimiento general científico y literario de España hasta el año 1845*, València, 1868; M. BALDÓ, *La Universitat de València*, València, 1986; M. PESET, M. F. MANCEBO, M. MARTÍNEZ GOMIS, P. GARCÍA TROBAT, *Historia de las universidades valencianas*, 2 vols., Alacant, 1993.

5. *Epistolari de la València medieval*, edició d'A. RUBIO VELA, 2 vols., València-Barcelona, 1985-1998, II, núm. 50, ps. 177-179.

6. *Libre de antiquitats*, edició de J. SANCHIS SIVERA, València, 1926, ps. 1-3 i 19; *Dietari del capellà d'Anfós el Magnànim*, edició de SANCHIS SIVERA, València, 1932, ps. 280, 368-

380, 384; *Libre de memòries de diversos sucesos e fets memorables e de coses senyalades de la ciutat e regne de València* (1308-1644), edició de S. CARRERES ZACARÉS, 2 vols., València, 1935, I, ps. 653-701.

7. *Bulas, constituciones y estatutos de la Universidad de Valencia*, 2 vols., València, 1998, I, ps. 67-70, 71-74, 75-77, 78-83; les constitucions de 1499, ps. 209-217.

8. *Epistolari de la València medieval*, II, ps. 194-195.

9. Vegeu J. M. LÓPEZ PIÑERO i altres, *Historia de la medicina valenciana*, 3 vols., València, 1988-1992, I, ps. 107-142. Sobre la càtedra d'Herbes, constitucions de 1611, VIII, 4; 1733, XI, 3.

en anatomia, amb la renovació humanista. Pere Jimeno i Lluís Collado havien estudiat a Itàlia amb Vesali, i van introduir-n'hi els descobriments, que superaven el llegat clàssic de Gal·lè. Jimeno va escriure un *Dialogus de re medica* on conversa un metge —imatge de Vesali— amb un ciutadà i li exposa els nous sabers. Sens dubte, aquest gènere renaixentista s'adreçarà a persones cultes, no sols a metges, com a exemple de bon llatí i coneixements. Potser, en llegir-lo, Francisco Valles, el gran professor complutense, el va cridar al seu costat perquè l'ajudés amb disseccions en el seu estudi... Per la seua banda, Joan Plaça aconseguia la càtedra d'Herbes i creava un hort, on va cultivar plantes medicinals per a l'ensenyament, el qual es completava amb excursions a l'horta, a la mar, al barranc del Carraixet, a Torrent, a les muntanyes de la Murta, Picoltejo i altres parts que era costum; i, per mostrar-les als estudiants que no podien anar-hi, duia les herbes més rares i poc conegudes. Durant un curs, Llorenç Cozar va gaudir d'una càtedra on explicava els remeis químics, influït per Paracelsus...⁹

Dalt:

Processó cívica a la plaça de la Seu
en la segona meitat del segle XVI.
Detall de pintura mural a l'església
del Corpus Christi, de B. Matarana.
València.

LES GERMANIES

Durant els primers anys, la Universitat hagué de fer front a dificultats greus. L'epidèmia de pesta de 1518 va provocar-ne el tancament i afavorí la revolta. La ciutat va quedar sense autoritats, que fugen a llocs més salubres, i s'accentuen els problemes d'aprovisionament; la pressió dels pirates barbarescos sobre la costa obliga a armar els gremis per a la defensa. Llavors va prendre "fundamento el pueblo para se juramentar y hermanar", diu Vicianà.¹⁰ Després d'un jurament solemne, cada ofici va fer bandera de guerra i tambors, nomenà capitans i començà a comprar armes. Al principi hi hagué vistoses parades militars, en les quals els gremis mostraven la seua força, cridant o disparant les escopetes... Els conflictes dels líders gremials amb el virrei Diego Hurtado de Mendoza —nomenat per endegar la tensa situació— es van radicalitzar al maig de 1520, amb motiu de l'elecció dels nous jurats de la ciutat. Menestrals i artesans van aconseguir d'imposar els seus representants, contra les ordres del monarca i el virrei. Esclatà la revolta i van assaltar les cases de les autoritats; tot i que el virrei va defensar-ne la seua amb una tropa nombrosa, hagué d'abandonar València finalment, i la ciutat va quedar en mans dels rebels. Durant un any i mig, el poder es concentrà en la Junta dels Tretze —com Jesús i els apòstols—, integrada per síndics elegits pels gremis i els llauradors, segons una idea de Joan Llorenç, principal líder de la revolta. Els jurats hi van restar al marge, fins i tot a vegades van ser objecte de les ires del poble. Els desordres se succeeixen; els excessos revolucionaris arriben als assassinats —com ara el de l'advocat fiscal misser Pons—, assalts a cases i propietats de nobles, robatoris i saquejos...

L'Estudi General no va participar en els esdeveniments. Els jurats van multar dos professors que no assistien a classe. En el fons batega un conflicte entre els professors —els quals aspiren a regir-se de manera autònoma— i els jurats, que desitgen mantenir el seu domini sobre les aules. Aquests van ordenar al bidell Miquel Miedes que vigilés les classes i que anotés el nombre d'oients que hi assistien. La falta d'alumnes va determinar la revocació d'altres dos catedràtics. Per la seua banda, mestres i doctors discutien sobre el repartiment de les aules i els horaris de classe —qüestió de preeminències— i sobre les retribucions o estipendis que cobraven per les lliçons privades o particulars. Una comissió, presidida pel rector Bernat d'Alcalà, s'adreça als jurats a fi d'obtenir-ne una possible reforma. Les seues

10. M. DE VICIANA, *Crónica de la indita y coronada ciudad de Valencia*, edició facsímil, amb estudi preliminar de S. García Martínez, València, 1972-73; en el vol. IV es recullen les Germanies, vegeu fs. 6r-7v, 104r i v i 110v. R. GARCÍA CÁRCER, *Las Germanías de Valencia*, Barcelona, 2a edició, 1981.

El jurats de la ciutat reben d'Eiximenis el *Regiment de la cosa pública*, en presència de l'àngel de la ciutat. Gravet, 1499.

Fragments de pintura mural de l'església del Corpus Christi, on apareixen els jurats de la ciutat de València.

propostes, sens dubte, es degueren recollir en els “Capítols i provisions sobre lo legir en lo Studi General”, aprovats pel Consell de la ciutat el 18 d'octubre.¹¹ Semblen lluny dels problemes que es vivien al carrer, en plena revolta...

El 15 de maig de 1521, els jurats van modificar el sistema de provisió del rector i dels catedràtics que, des de feia deu anys, i a fi d'evitar disputes, es confiava a un membre de l'Ajuntament, elegit per sort —per insaculació o redolins. Van tornar a l'elecció per vots de tots els jurats, síndic, racional, advocats i escrivà. El rector i vicerector van ser apartats del càrrec i se'n designà Joan Andreu Strany, humanista de prestigi que havia estudiat filosofia a Salamanca amb Nebrija i teologia a París, on va coincidir amb Vives. No sembla que el seu nomenament tingués un sentit partidista. Viciano anota un últim esforç d'un grup de vint-i-un mestres, batxillers i lectors, els quals s'adrecen als jurats amb l'amenaça de recórrer als Tretze, ja que “donde quiera que huviese un poco de enojo luego allí entrava la germanía”. Sens dubte, buscaven una major autonomia aprofitant la debilitat dels jurats davant els agermanats.

Però les derrotes dels seus exèrcits a Orpesa, Almenara i Oriola van provocar la caiguda de la capital al mes d'octubre de 1521. El virrei entrà com a vencedor el 9 de novembre, tot i que la repressió hauria d'esperar un temps, ja que encara hi havia focus de la revolta per vèncer; posteriorment durarà alguns anys, mentre se sotmetia la resistència de Xàtiva i del “encubierto”, fins a l'època de Germana de Foix. No obstant això, la Universitat no es veurà afectada a penes, perquè no s'havia significat d'una manera especial. Els jurats van restablir l'elecció a sorts o redolins: una altra vegada la normalitat.

11. M. V. FEBRER ROMAGUERA, “La Universidad de Valencia en la época de las Germanías (1519-1525)”, *Doctores y Escolares. II Congreso Internacional de Historia de las Universidades Hispánicas*, 2 vols., València, 1998, I, ps. 125-140; S. GARCÍA MARTÍNEZ, “Sobre la introducción del helenismo en la Universidad de Valencia durante la primera mitad del quinientos”, *Actes du I Colloque sur le Pays Valencien à l'Époque Moderne*, Pau, 1980, ps. 363-397; sobre Strany i la Germanía, ps. 367-374.

Novament per l'octubre de 1522, els jurats, potser per evitar desordres, van suspendre activitats acadèmiques i el pagament als catedràtics per la penúria econòmica —tot i que després es van satisfer en part. Reivindicaven el dret a governar l'estudi, a establir constitucions, capítols i estatuts. Un grup de professors continuà fent classe, no conformes amb aquella decisió. Però, finalment, es va tancar per una nova aparició de la pesta. Cap al març de l'any següent refermà la repressió. Strany fugí de la ciutat per por a les represàlies —el seu germà havia estat un agermanat—, i al seu lloc va ser nomenat rector el mestre de teologia Pere Martí. Només un professor, Joan Onofre Matalí, catedràtic de Lleis el 1520-21, fou processat, i algun altre, com ara el cirurgià Francesc Aliman, va perdre la càtedra.¹² La institució no s'havia implicat en els esdeveniments: les lluites d'artesans i menestrals pel poder eren estranyes als mestres i doctors. No sabem si als estudiants...

SALAIA, RECTOR PERPETU

El curs 1523-24 tendí a la normalitat. Els jurats, amb un desig de millora, van establir una càtedra de Grec, la qual va ser ocupada per Cosme Damià Savalls. Una major rellevància va tenir l'acord del Consell general de setembre de 1525, pel qual es va nomenar Joan Llorenç de Salaia rector perpetu i catedràtic vitalici de teologia. De pàtria valenciana, Salaia se n'anà de jove a París, on va estudiar i impartí classes durant vint anys. Doctorat el 1522, el grau li proporcionà fama i reconeixement. Va publicar des de ben aviat alguns tractats, en un principi sobre lògica i física, per dedicar-se més tard a la filosofia moral i teologia. Fou defensor dels corrents nominalistes, amb John Mair, Gaspar Lax o els germans Coronel, i contrari a l'humanisme, que començava a estendre la seua influència. Les seues lliçons van suscitar grans elogis i fortes polèmiques. Com a clergue, també va dedicar temps al púlpit.¹³

Quan el *doctor parisiensis* vingué a visitar sa mare i els germans, la seua brillant carrera i les seues predicacions van cridar l'atenció dels jurats. Van escriure a l'emperador perquè li concedís alguna dignitat i renda amb què pogués mantenir-se. Mentrestant, negociaren amb ell fins a aconseguir un acord que va satisfer el docte clergue i que es proposà en el Consell general el 28 de setembre:

Ítem fonch proposat en dit Consell, que mestre Joan Salaya, és fill de la present ciutat, y home de molta ciència y virtut, y Doctor gran de París, lo qual si en esta Ciutat aturava, lo Studi general floriria en Arts, en virtut, y bona crianza, y aumentaria per la sciència, y doctrina d'aquell, si la Ciutat li donava partit tal qual mereix.¹⁴

12. M. V. FEBRER ROMAGUERA, "La Universidad de Valencia...", ps. 133-139.

13. E. GONZÁLEZ GONZÁLEZ, V. VALLÉS BORRÀS, "Libros y bienes del rector Joan Llorenç de Salaya", *Estudios. Revista de Historia Moderna*, 16 (1990), 31-88; R. GARCÍA VILLOSLADA, *La Universidad de París durante los estudios de Francisco de Vitoria O.P.*, (1507-1522), Roma, 1938, ps. 180-215; M. V. FEBRER ROMAGUERA, "La crisis del período agermanado y la consolidación durante el rectorado de Salaya (1520-1560)", en premsa.

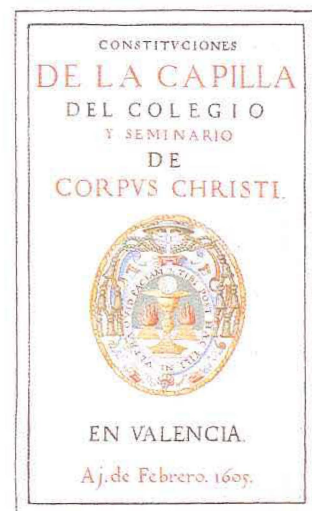
14. J. TEIXIDOR, *Estudios*, p. 193.

L'acord significava la revocació dels nomenaments de rector i catedràtics fets al mes de juny. Salaia es convertí en rector *sine die*, amb dret d'habitació a la casa rectoral i un sou de 200 lliures anuals —vuit vegades més que qual-sevol catedràtic. Per pagar-li van ser suprimides set càtedres, de les vint que n'hi havia. La Universitat, des de la seua fundació, havia anat ampliant-ne el nombre des de les dotze inicials fins a vint, i ara tornava al punt de partida. Cànon i Lleis es van reduir a un únic professor per facultat; se n'extingí també una de Gramàtica i una altra de Filosofia Moral. I en Teologia, com s'ha dit alguna vegada, Salaia es va convertir en tota la facultat: catedràtic en la triple via tomista, realista i nominalista, amb dues hores diàries de classe.

Més encara, als pocs dies els jurats li van crear un "Col·legi de l'Estudi General", semblant als que va freqüentar a París. S'obrí en una casa llogada, contigua a la Universitat, dirigit per un regent capmajor, al qual ajudaven altres sis regents, els quals explicaven als interns i als externs que acudien al menjador o a les classes. Amb el temps va declinar, es limità a exercicis de repàs i conclusions... Va desaparèixer el 1560, a penes dos anys després de morir el seu fundador. Mentrestant, s'havien fundat uns altres col·legis com ara el de Sant Tomàs de Villanueva o de la Presentació, o el de Na Monforta o l'Assumpció, per auxiliar estudiants pobres, sense intenció de formar centres d'estudi com a París. Uns anys després van sorgir-ne el de la Purificació, dependent de la ciutat, el de Sant Jordi de l'orde de Montesa, el de Villena i, l'únic que es conserva, el Corpus Christi de Joan de Ribera...¹⁵

La figura de Salaia continua discutint-se perquè es posen en dubte els seus mèrits, enfront de l'humanisme i el tomisme que van prevaler davant el vell nominalisme. En qualsevol cas, fou gran el seu poder i es va fer sentir en tots els àmbits de l'Estudi. Del seu pas per París, en conservà el títol de *doctor resolutissimus*, pel seu caràcter enèrgic i l'afecció a polemitzar. Jeroni Conquès, el 1563, durant el seu procés davant la Inquisició, el va caracteritzar com a "secretari de Déu, si Déu en té".¹⁶

Poc va tardar a enfrontar-se als jurats, ja que començà a decidir segons el seu parer. També els professors i estudiants van sentir el seu rigor: un grup de catedràtics fou enviat al cep el 1546 per difamar un col·lega seu, el flamenc Nicolau Scirpus. Pitjor sort va córrer Aleix Figueres, estudiant d'Arts, el qual va passar al cep per la seua insolència amb Palmireno, i d'allí a l'aula del mestre aragonès per rebre de les seues mans la pena d'assots marcada pel rector...

Portada de les constitucions de la capella del Reial Col·legi del Corpus Christi de València, 1605.

15. A. GALLEGU BARNÉS, "Nuevos datos para la historia de la Universidad de Valencia: la fundación del Col·legi del Estudi General", *Homenaje al profesor Joan Reglà*, 2 vols., València, 1975, I, ps. 279-292. Vegeu M. VICO MONTEOLIVA, *Los colegios de estudios valencianos posttridentinos a través de sus constituciones*, València, 1981.

16. M. ARDIT, "Aspectos de la universidad valenciana del quinientos a través del proceso de Jerónimo Conquès", *III Congreso Nacional de Historia de la Medicina*, 3 vols., València, 1971, II, ps. 131-140, cita en 132.

Amb el temps, el 1537 la ciutat intentà de rebaixar el seu poder i la seua retribució, però el rector va recórrer a la cort del governador i obtingué la restitució dels seus drets. L'ofensiva municipal va prosseguir per altres vies: modificà el sistema de nomenament de catedràtics, i alhora fomentava la creació d'un nou col·legi de la ciutat, el qual permetria algun dia tancar el seu. Aquesta actitud dels jurats va repercutir en una major obertura de l'Estudi envers l'humanisme. Ja des de la dècada dels trenta és visible aquesta tendència. Salaia, enemic declarat tant de l'humanisme com de l'erasmisme, havia tancat el pas anys arrere a Pere Joan Olivar, format a Alcalá i París, i relacionat amb Vives, Erasme i Alfonso de Valdés, el qual es trobava el 1528 a València amb la intenció de propagar l'humanisme a les seues aules. Però, tot i que els jurats es van mostrar disposats a que ensenyés "litteras graecas et latinas", el rector maniobrà per excloure-l'en, mentre clamava contra Erasme des de la trona. Olivar hagué de deixar la ciutat, enmig de queixes i invectives contra Salaia i la "barbàrie" de València.¹⁷ Però ja el 1531, la presència de Jeroni Ledesma en Grec implicava una renovació. L'apogeu de Ledesma, ja en la dècada dels quaranta, va coincidir amb el declivi del rector. Salaia abandonarà la docència a partir de 1548, encara que continuarà en el rectorat fins a la mort, deu anys més tard. En aquell temps, l'Estudi vivia una certa esplendor. Hi florien les humanitats a través de les càtedres de Grec, Llatí —de Lorenzo Valla—, d'Oratòria... S'implantava l'humanisme en Medicina. Fins i tot la Facultat de Teologia introduïa estudis de Sagrada Escriptura, Durand, Sant Tomàs... Només Lleis i Cànon van romandre limitats a sengles càtedres, i els seus professors dedicats a l'exercici i a l'acompliment de càrrecs.¹⁸ Aquest panorama afavorí l'afluència d'estudiants i l'augment dels graus. Però no tots els teòlegs, després dels anys de Salaia, van brillar massa. Conquès, en una carta a Gaspar de Centelles, es burlava del sermó d'un catedràtic de Teologia, ple d'errors i disbarats:

El caso es que, día de la Incarnación, predicó el gran ecclesiasta maestro Sabater en su iglesia de Sancta Katerina mártir, y todo el predique, más alabado y mejor scuchado que el sacro evangelio, fue baylar Dios, el qual dançó en tal día una baixa, que baixó de los cielos a la tierra, seu sinch seguits, y los seguits són passos, y estos passos estan manifests, perquè la sancta yglésia canta estos passos dient *passus sub Pontio Pilato*.

Salaia va viure i morí a la casa rectoral, contigua a la Universitat, des d'on vetllava per la disciplina dels escolars i mestres. Després de la seua mort, el 5 de desembre, els tutors del seu hereu —el seu nebot, menor d'edat, Pere

17. S. GARCÍA MARTÍNEZ, "Sobre la introducción...", ps. 378-383. Sobre Olivar, M. ALMENARA SEBASTIÀ, "El humanista Pere-Joan Olivar: vida, bibliografía y epistolario", tesi doctoral inèdita, València, 1992.

18. A. FELIPE ORTÍ, *La Universidad de Valencia durante el siglo XVI (1499-1611)*, València, 1993, ps. 70-184; M. PESET, M. F. MANCEBO, *Historia de las universidades*, 1993, I, ps. 68-93.

Joan Salaia—, n'obriren les portes per a l'inventari dels seus béns. Eren el mercader Joan Martí i la seua filla Úrsula Martí, mare de l'hereu, acompanyats del notari i dos testimonis. Als altres germans, Martí, doctor en ambdós drets, i Anna, monja de la Concepció, els va llegar substancials quantitats, i també a uns altres amics i parents, als seus criats, al seu metge... Si el seu nebot moria sense successió, els béns passarien al seu germà o els seus hereus, però aquest havia de renunciar als drets de legítima que li poguessen correspondre en l'herència dels seus pares —si litigava, quedaria anul·lat el llegat i la substitució. Sens dubte, el rector no havia partit l'herència dels seus pares...

Van entrar a la casa rectoral els tutors, el notari i els testimonis —els sacerdots Jeroni Armengol i Joan Oliver, cosí seu— el dia 22 de desembre, i durant set dies van inventariar els béns. Armengol es va cansar prompte o tenia unes altres ocupacions i fou substituït per l'escrivent del notari. En aquella descripció minuciosa es reflecteix la vida del rector. A l'entrada, a la planta baixa, hi havia uns dipòsits per al vi, la quadra, amb una mula ja vella i els guarniments... A la cuina tenia els estris usuals, un fogó de ferro, calders, plats i escudelles de Manises, poals, palanganes, ampolles; al rebost, tres fenyedors, una pastera, sedassos, sacs, gerretes d'oli, tots buits.

Dalt, a l'habitatge o planta principal, l'habitació “hon lo dit defunct vivint staba e habitava e morí”: el seu llit, amb les robes corresponents, senzilles, austeres... Les portes folrades i, a les cortines de ras, un tant gastades, unes escenes bíbliques i mitològiques, la història de Samsó i d'Abraham, la reina Ester, Júpiter amb Io, convertida en una vaca... Tres cambres i una recambra alta servien d'habitació als criats, amb llits, cobertors i llençols molt vells y usats. A la naia o entrepís s'emmagatzemaven unes caixes de pi amb diversos trastos...

La sala principal comptava amb tres mobles, un d'ells amb tres calaixos, dos buits en els quals —degué aclarir Úrsula— es guardava el pa i les panes. Una arca amb velles robes del rector, i una altra on, entre altres coses, hi havia una taula d'un Crist amb la creu. Un llenç de ras, el qual acostumava a col·locar a la capçalera de la sala... No figuren taules ni cadires en l'inventari. A l'estudi o despatx, al fons de la casa, en un moble de noguera, guardaba Salaia els diners: 67 ducats, amb una nota que li recordava la quantitat que tenia a part, en la Taula de Canvis, altres 158 lliures. També algunes joies, penyores de petits préstecs: uns braçalets d'or, sis culleretes d'argent, una

Làpida del rector perpetu Salaia.
Museu de Belles Arts de València.

creueta d'or... Altres joiells seus, sense nota que fes al·lusió a empenyora-
ments, fins i tot un xicotet pes per a or. Sobretot, hi havia els seus llibres,
nombrosos volums de teologia i filosofia nominalista, clàssics, algun text
jurídic... La majoria degueren adquirir-se durant els anys parisencs, i no sem-
bla que hi hagués representació de l'humanisme o les noves tendències. Pareix
que no va comprar llibres els seus últims anys... Al pis superior o cambra
emmagatzemava robes usades en un bagul de pi, com tots amb forrellat i
clau; en una arca de noguera, nombroses peces d'argent, gerres, plats, culle-
res, un aiguamans, que van ser pesades per un argenter. Sens dubte, no eren
per a les grans ocasions, sinó el mitjà usual de tresorejar en aquells segles.
No tenia un gran patrimoni, a la seua mort. Hi figurava una casa a la parrò-
quia de Santa Caterina i alguns censos per 3.750 lliures —el seu valor equi-
valia aproximadament a vint anys de sou. Potser, per la tensió que s'adverteix
amb el seu germà, hauria passat quantitats a la seua cunyada i al nebot, i no
devia gastar massa...¹⁹

19. E. GONZÁLEZ GONZÁLEZ,
V. VALLÉS BORRÁS, "Libros y
bienes...", editen aquests testa-
ment i inventari, i analitzen la
biblioteca.

TEATRE UNIVERSITARI I COMÈDIES

L'aragonès Llorenç Palmireno va ensenyar durant molts anys poesia i
retòrica, des dels dies de Salaia fins a la seua mort el 1579, llevat d'algun
parèntesi a Alcanyís i Saragossa. Les llargues hores diàries, matí i vesprada,
desxifrant els secrets del llatí als seus alumnes —l'elegància de Ciceró o
Vives— no li impedeixen de publicar nombrosos manuals, a més d'altres
obres en castellà, en les quals expressa les seues idees sobre la conducta i la
vida de l'escolar. En *El estudioso de la aldea* (1568) i en *El estudioso cortesano*
(1573), buscava corregir la rusticitat dels estudiants pobres, els quals
havien de servir com a preceptors a fi de pagar-se els estudis, i també anima
els nobles a l'estudi. Els dóna consells per fomentar la pietat o la devoció,
contra la luxúria, la ira o la supèrbia; indicacions sobre urbanitat o maneres
d'aprendre el llatí i el grec, prevencions per a viatges o malalties, llistes de
llibres, refranys, punts de conversa a taula, sentències de Vives... En el seu
ensenyament, no va oblidar el teatre escolar, el qual fixava l'interès dels
alumnes i enfortia la memòria i la desimboltura. Ja abans s'hi havia repre-
sentat alguna comèdia de Plaute; però Palmireno, a més, en compon.
Imitacions llatines, amb arguments curiosos i diàlegs, que reben l'aprovació
i l'alè dels jurats. La *Fabella aenaria* (1574), representada al claustre, narra

estrany amor per una princesa de Dinamarca, als temps de Vespasià. Utilitza el castellà i el valencià per acostar-se al públic —al teatre profà i la novel·la de cavalleria: l'embolic, la dama, el galant, el graciós...²⁰

El teatre tenia una tradició religiosa, en els entremesos que es representaven a les roques o carrosses del Corpus, per iniciativa de gremis i convents, barrejant personatges vius amb les figures o escultures. Eren espectacles populars i estaven molt arrelats. A mitjan segle XVI s'inicia un teatre profà, més culte, procedent de Castella, tot i que amb precedents italianitzants a la cort del duc de Calàbria. Les companyies de còmics ambulants castellanes que recorren el país van difondre l'espectacle; el llibreter Joan de Timoneda li va donar suport amb les seues obres i amb les seues edicions. Potser l'afeció excessiva dels estudiants a les comèdies es reflecteix tardanament en les constitucions de 1611, en què se'ls prohibeix anar-hi els dies de classe, i si hi assisteixen quatre vegades seran expulsats per sempre.²¹ Sens dubte, resultava la casa de comèdies més atraient que el teatre universitari.

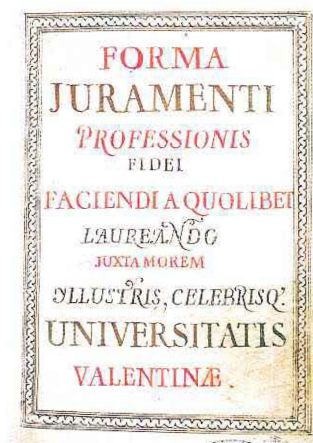
Però, pel que sembla, l'Església es va mostrar disposada a entrar en la lliga. Joan de Ribera afavorí una rèplica religiosa del teatre profà, com s'havia esdevingut a la Sevilla de Lope de Rueda. Timoneda li dedicarà una col·lecció d'actes sacramentals, alguns de la seua ploma. El catedràtic de Teologia y vicescanner Jaume Ferrús va escriure un acte sobre Caín i Abel. Lope de Vega també abordà més tard aquest tema en *La creación del mundo y la primera culpa del hombre*, però el professor valencià s'inspirà més aviat en l'escrit de l'aragonès Bartolomé Palau, preocupat per la teoria dels llimbs, que es va editar a València per aquells moments. Ferrús s'ajusta més a l'escriptura santa i al sentit moral del primer fratricidi.²² La finalitat és evident: l'Església no volia enfrontar-se al món només amb processons i misteris, amb festes i sermons. És veritat que la batalla no es va guanyar des de València —a penes hi ha un acte sacramental del canonge Tàrraga—, però els motius religiosos s'imposaran fins a arribar amb Calderón al cim.

La dedicació al teatre d'algun professor, com ara Alexandre Arboreda, té un sentit diferent, fou més vocacional i decidida. De ben jove ja cultivava la poesia, mentre es doctorava en ambdós drets i aconseguia la càtedra de Codi el 1673, als vint-i-tres anys. Pel que sembla, era fill natural d'alguna persona d'un cert llinatge, després legitimat per matrimoni, si es jutja per la seua ràpida carrera d'advocat de l'Ajuntament i assessor del justícia. Però aban-

20. H. MÉRIMÉE, *El arte dramático en Valencia. Desde los orígenes hasta principios del siglo XVIII*, 2 vols., València, 1985, I, ps. 243-270; A. GALLEGU BARNÉS, Juan Lorenzo Palmireno (1524-1579). Un humanista aragonés en el studi general de Valencia, Saragossa, 1982, especialment les ps. 151-162. Sobre les primeres representacions, J. ALCINA ROVIRA, Juan Ángel González y la "Sylva de laudis poeseos", Barcelona, 1978.

21. En 1611, 26, 1 i 1733, 27. 1. Sobre la castellanització de València, J. FUSTER, *Heretgies, revoltes i sermons*, Barcelona, 1968.

22. H. MÉRIMÉE, *El arte dramático*, I, ps. 226-238.

Forma Juramenti Professionis Fidei. 1718. Imp. Antoni Bordazar. Universitat de València

23. Pascual MAS, *La práctica escénica del barroco tardío: Alejandro Arborea*, València, 1987.

24. Vegeu A. ZABALA, "Representaciones teatrales en Valencia los años 1705, 1706 y 1707", *Anales del Centro de Cultura Valenciana*, 27 (1966), p. 51, i, sobretot, F. SUREDA, "Théâtre et société, a Valencia au XVIIIe siècle (1700-1779)", tesi de doctorat inèdita, 2 vols., Perpinyà, 1987, I, p. 377 i II, ps. 435 i 685.

25. *Epistolario IV. Mayans y Nebot*, edició de M. PESET, València, 1975, núms. 208 i 212, ps. 515 i 523.

donà i viatjà a la cort amb un permís: després va perdre la càtedra per absència. L'èxit no el va acompanyar: algunes de les seues comèdies van ser representades a palau i altres teatres, però no aconseguí més. Va demanar ajuda econòmica al monarca, però tornà a València per fi, malalt, i morí al voltant dels cinquanta.²³ En els seus arguments —propis del Barroc— s'apleguen temes religiosos i històrics, amoris... Defensa la monarquia i el cristianisme, l'honor, la societat de la seua època. Fou un més dels que van aspirar al triomf als escenaris, però no va tenir sort. A València es representà la seua obra sobre Santa Bàrbara tres dies d'agost de 1706, època de l'arxiduc, amb una entrada de més de mil persones; després arribaria a onze mil espectadors: lleu glòria pòstuma.²⁴ Potser no va posseir una excessiva inspiració, encara que va tenir facilitat i una certa gràcia en el vers, com tants altres.

Un segle després, la Il·lustració va ser més aspra i rigorosa, i no hi hagué catedràtics valencians que somiaren amb les taules. Maïans confessa al seu amic Nebot que ell a penes hi havia anat, i ho té gairebé com un pecat. A aquest li preocupava la seua licitud i li consulta, mentre llegeix el pare Guerra contra el pare Hurtado, més favorable, ja que considera les comèdies "indiferentes en lo christiano i necesarias en lo político". Maïans, en la seua resposta, li llança un poal d'aigua freda:

La comedia es una imitación de la vida humana si se hace con decoro. Es acción honesta i útil, como enseñe la buena manera de vivir. Pero la comedia según la practicaron los griegos, romanos, i hoy en España es ilícita, porque no enseña el buen modo de vivir, sino que le pervierte. Mariana trató de esto grandemente en sus *Tratados*, i Ramos como sepa entenderse: pues se ha de observar que el genio de Mariana era libre i no se le dava nada de malquistarse por la verdad con la nación, i el de Ramos más civil i, considerando la nación inclinada a comedias, se explicó más encubiertamente. Yo no tengo por lícito ir a ver las comedias, porque como suelen representarse las ilícitas, ir a tal qual no mala, es autorizar a ir todas.²⁵

Les constitucions universitàries, com ja hem vist, no eren tan rígides. Tampoc, en general, els il·lustrats no haurien subscrit aquelles paraules; fins i tot escriuen teatre, encara que en *El delincuente honrado* hi haja una indubtable intenció moralitzadora, com també en *El sí de las niñas*...

El vell teatre de l'Olivera continuà les seues representacions fins a la prohibició i enderrocament l'any 1748. A l'arquebisbe il·lustrat Andrés Mayoral li passà pel cap tancar-lo, amb motiu del terratrèmol d'aquell any,

i Ferran VI el va atendre; el prelat no volia ni tan sols que es representés a les cases particulars, però el rei no arribà a tant, i només va aconseguir que bandegés els acròbates i titelles. Amb Carles III, a petició de l'Ajuntament, tornà a funcionar un nou teatre, a la botiga de Balda, tot i que amb separació d'homes i dones i l'"honestidad, recato, modestia y decencia" dels còmics. El rector del Salvador es va queixar per la proximitat del Sant Crist i perquè es representés els divendres i dissabtes. L'hospital general, que n'havia tingut l'exclusiva des del segle XVI, pledejà ara pels beneficis. Va funcionar fins al 1779, en què, amb el pretext del risc d'incendi fou novament tancat...

Hi assistien centenars d'espectadors, els diumenges i festius passava del miler, amb màxims que s'acostaven als mil set-cents; de dones, n'hi havia una quarta part. Una altra cosa és si el preu de les localitats permetia l'entrada als escolars pobres, encara que sens dubte molts hi assistien. Quan es coneix l'estrat a què pertanyen —els abonats a llotges i cadires— trobem la noblesa alta i cavallers, ciutadans honrats, alt clergat —els pabordes—, notaris i mercaders, llibreters, metges i juristes, mestres de gremis, corredors de llotja... Tot i que també, al pati, gaudien gents més humils, més turbulentes, que cridaven i fumaven.²⁶

És veritat que havia canviat el gust de les minories il·lustrades. Els grans dramaturgs es deien Corneille, Racine o Voltaire —les tres unitats. Lampillas, el jesuïta expulsat, reivindicarà el nostre teatre. La seua antiguitat des dels àrabs, la grandesa dels nostres clàssics, des de Celestina fins a Lope, encara que hagués d'adaptar-se a la plebs, sense ajustar-se a Aristòfanes o Terenci. No van respectar les unitats, però tampoc no ho van fer l'òpera italiana ni els grans autors francesos. La imitació dels clàssics espanyols per aquests és un tòpic en els debats de l'època.²⁷

ANYS DIFÍCILS

Després de la mort de Salaia, els rectors van perdre autoritat: eren catedràtics de Teologia, elegits per tres anys, incapaces d'imposar-se als mestres i escolars. Sorgeixen incidents, alguns estudiants van armats, hi ha cases de prostitució als voltants de les escoles... El 1561, l'Ajuntament, instigat pel rector Miquel Joan Luviela, va aprovar unes noves constitucions.²⁸

Pàgina següent:

Retrat de Felip II. S. XVII.
Universitat de València.
Núm. inv: UV-117

26. F. SUREDA, *Théâtre et société*, II, part segona, ps. 196-217; sobre característiques i públic, 218-323.

27. V. PESET, *Gregori Mayans i la cultura de la Il·lustració*, València, 1975, ps. 181-186; les comèdies de Calderón i Guillem de Castro, que van inspirar Corneille, originen les úniques cartes creuades entre Voltaire i Maïans, editades per Antonio Mestre, i abans per Cervino. Vegeu X. LAMPILLAS, *Ensayo histórico-apologético de la literatura española*, 4 vols., Madrid, 1783-1784; sobre teatre, el tom IV complet.

28. La primera edició d'aquestes constitucions, A. GALLEGU BARNÉS, "La Constitución de 1561. Contribución a la historia del Studi General de Valencia", *Estudis*, I (1972) 43-84; la segona és d'A. FELIPO, *Bulas, constituciones*, I, ps. 219-257; la seua anàlisi en A. Felipo, *La Universidad de Valencia durante el siglo XVI*, ps. 21-24.

29. R. ROBRES, "El Patriarca Ribera, la Universidad de Valencia y los jesuitas (1563-1673)", *Hispania*, 17, 69 (1957), ps. 510-609, cita en p. 538. Vegeu S. GARCÍA MARTÍNEZ, "San Juan de Ribera y la primera cuestión universitaria", *Contrastes*, 1 (1985) 3-50; A. MESTRE, "Jerarquía católica y oligarquía municipal ante el control de la Universidad de Valencia (el obispo Esteve y la cuestión de los pasquines contra el patriarca Ribera)", *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Moderna*, 1 (1981) 9-35; R. BENÍTEZ, "El patriarca Ribera y la Inquisición ante el conflicto universitario", *Homenaje a Don Ignacio Valls*, València, 1989, ps. 321-349; R. GARCÍA CÁRCCEL, *Herejía y sociedad en el siglo XVI. La Inquisición en Valencia, 1530-1609*, Barcelona, 1980, ps. 62-69.

Projectava un estudi reglamentat i subjecte al rector, com en l'època del *doctor resolutissimus*. Els estudiants i els doctors s'havien d'inscriure en el llibre de matrícula, i jurar sobre els evangelis que l'obeirien *in omnibus licitis, et honestis*. La intervenció del rector apareix constantment: vigila els horaris, controla els llibres amb què s'ensenya i fins i tot els que es venen a les escoles, està present en els graus... La minuciositat d'aquests preceptes resulta aclaparadora i sovintegen les sancions greus. L'acumulació de poder generà conflictes. Luviera estava enfrontat amb altres catedràtics; Joan Blai Navarro es va negar a prestar el jurament i va ser apartat de la seua càtedra i examinatura. Pel que sembla, aquesta decisió originà aldarulls a les aules. Va canviar el rector —un altre teòleg, Joaquim Mijavila— i es van redactar el 1563 unes altres constitucions en les quals, sens dubte, es recollia amb més fidelitat la situació existent, més relaxada. En elles es redueix el poder rectoral, es restitueixen els horaris tradicionals i s'eliminen minúcies i sancions... En fi, en aquests anys de rectors teòlegs hi havia formes enfrontades d'orga-

nitzar i pacificar les aules, segurament amb presència de bàndols al Claustre que encara no coneixem bé.

Però el desordre i les tensions no van acabar. El 1570, Felip II encarregava a l'arquebisbe Joan de Ribera que visités i reformés la Universitat, per corregir els mals de què patia. Aquesta intromissió del poder reial va suscitar conflictes amb professors i jurats, pel que significava de menyspreu de la seua autonomia i patronatge. Pretenia Ribera deslligar-la de l'Ajuntament, subjectar al seu poder les aules i de passada obrir als jesuïtes les càtedres de Teologia:

Es cosa de lástima que hombres que en su vida supieron qué cosa es leer o oír, rijan esta Universidad. Y tanto más que tiene aparejo para ser buena, si estuviera en otras manos.²⁹

La ciutat envià Joan Blai Navarro per exposar els seus punts de vista davant el rei i el Consell d'Aragó. Però l'ambaixada va enutjar el prelat, i empresonà quatre catedràtics de Teologia, entre ells, el rector Pere Joan Monzó. Com a resposta a la seua violència, la matinada de l'11 d'agost van aparèixer pasquins contra l'arquebisbe i els jesuïtes:

Nos, los estudiantes de la famosa, utilosa, célebre e illustre Universidad de Valencia. A Vos, mosén Joan de Ribera... Por quanto a venido a nuestra noticia que por cumplir con los falsos, fictos y engañadores theatinos, alborotadores y marañadores de cizañas entre las gentes y pueblos, aveys puesto sin causa ni razón alguna al muy magnífico y reverendo Rector destas nuestras escuelas en prisión. Por tanto, con la presente os mandamos que oy viernes, en todo el día, nos libréis y escarcereys la persona del sobredicho Rector. Porque, no haziéndolo, procederemos contra Vos, dando a entender a las gentes con albaranes puestos en las plagas de esta ciudad, quién Vos soys.³⁰

Ribera va denunciar el fet a la Inquisició el rector i el va destituir. Els detinguts van passar més de set mesos a la presó eclesiàstica, malgrat les diverses ordres reials perquè fossen alliberats. Fins i tot quan els alliberà, els va retenir les llicències durant un temps. Mentrestant, el Sant Ofici encausava una cinquantena de persones, no totes relacionades amb la Universitat. Alguns van ser torturats; d'altres, només investigats, sense que se'ls arribés a formar sumària. A la fi, el nombre de condemnes no fou alt. Els intents de reforma del Patriarca havien fracassat: la ciutat va mantenir-ne el patronatge i els catedràtics perseguits van conservar les seues càtedres.

Els temps difícils van continuar. Felip II va remetre als jurats una carta reial, el 22 de desembre de 1583, instigat pel virrei, comte d'Aitona, en la qual els instava a tallar abusos i defectes. El problema essencial que denunciava era l'escassa autoritat del rector: "y por maravilla a él ni a otro le tienen respecto alguno, antes delante dél y con él se descomponen mucho".³¹ Entraven els estudiants al recinte amb armes, i algunes vegades les treien amb perill greu. Aquell any, després d'un escàndol en unes conclusions de medicina, l'endemà van apostar-se alguns amb armes a la porta de l'aula, dient que havien de matar qualsevol que intentés entrar a la lliçó. A més, la negligència del rector era evident, perquè hi havia prop de la Universitat

Retrat de Joan de Ribera, obra d'Urbano Fos. S. XVII. Museu del Patriarca. València

30. R. ROBRES, "El Patriarca Ribera...", p. 541.

31. Sobre aquest període, F. MIRALLES VIVES, "Nuevos documentos para la historia de la Universidad: los desórdenes de 1580-1590", *Saitabi*, 35 (1985), 111-125; la resposta de la ciutat en ps. 120-124.

Butlla de Sixt V. *Bula Copiosus in Misericordia Dominus*, 1585.
Ajuntament de València.

muchas malas mugeres que hazen grán danyo en los studiantes, que les pueden ver aun del mismo studio. Y como no hay quien zele el bien de los studiantes, tampoco hay quien avise, de las particulares casas donde están, para que se haga justicia y se remedie este danyo.

D'altra banda, els problemes en la docència eren palesos: no sols l'elecció dels catedràtics pels jurats, mancats de coneixements; els estudis de llatinitat es ressentien per la falta de contraclases, mentre que en Arts no se seguia cap autor concret i se'n fan poques lliçons; en Medicina, els catedràtics es dediquen a les seues visites i classes particulars, estan molt ocupats per fer lliçons, "pero no lo stán para llevarse los salarios"; en Teologia també es deixa de fer lliçons, i per Quaresma fins i tot els més complidors abandonen la càtedra per anar-se'n a predicar.

La ciutat respongué com va poder als retrets. Afirmaven els jurats la capacitat del rector per dirigir l'Estudi, ja que hi residex; sempre s'ha elegit la persona idònia i indicada per al càrrec, controla l'ordre, castiga —a vegades, amb duresa— els excessos dels escolars i adverteix el justícia criminal de l'existència de cases de "dones desonestes" perquè siguen expulsades. És veritat que no hi ha hagut contraclases de llatinitat, pero ja van reordenant-se; en Arts s'explica amb Aristòtil, però sense cenyir-se a un únic comentarista, perquè és preferible escollir els millors escrits dels autors grecs i llatins; els catedràtics de Medicina necessiten l'exercici privat per subsistir, perquè els seus salaris són reduïts. La predicació en Quaresma és habitual en altres universitats —París tancava les aules durant aquests dies— i, a més a més, és profitosa per al poble.

En la dita Universitat —deien— no sols se apprenen lletres com mostra la experiència, però molta virtud, havent-hi mestres que la professen y mostren a sos dexeble, no sols de paraula però encara en hores. Com sia Universitat e congregatió de molta gent, no és de meravellar que algunes vegades hi haja alguna flaquea com esdevé en totes les repúbliques e congregacions de molta gent.

En aquests anys s'apel·là al pontífex Sixt V per buscar remei econòmic i estructurar la Universitat, cruïlla de tensions entre el rei, el virrei i l'arquebisbe, d'una banda, i l'Ajuntament i el Claustre de l'altra. El pontífex va deixar sentir la seua paraula per

mitjà d'una butlla de 1585.³² Els jurats havien aconseguit la cessió —amb indemnització— d'unes rendes de la mesa catedralícia, les quals posseïen alguns Borja. El papa la va admetre i creà divuit càtedres pabordies en Teologia, Cànon i Lleis. Els canonges van pledejar per recuperar aquestes rendes sense èxit. Alhora, donà un nou ordre a la Universitat, amb equilibri entre el municipi i l'Església: l'Ajuntament elegiria rector a un canonge, per tres anys. Mentrestant, les decisions sobre normes o constitucions correspondrien a un claustre major, format pels membres de l'Ajuntament, l'arquebisbe o el seu vicescanner, dos canonges i el rector: un poc d'això n'hi havia en la butlla fundacional. Se superava, per tant, la situació amb més rendes i una estructura equilibrada, però no van acabar les pugnes...

El vell monarca continuava descontent; l'arquebisbe Ribera tornava als atacs i, finalment, va aconseguir —en els últims anys del segle— una nova visita reial, encarregada a Alonso Coloma, canonge de la catedral de Sevilla. Va comprovar-ne el mal funcionament, que atribuïa, en bona part, a la butlla papal. Coloma trobava que era una “total perdición y ruina de la Universidad” que el rector fos canonge, perquè no estava familiaritzat amb qüestions acadèmiques. A més, no hi residia mai, “ni trata de más que de llebar su salario y los provechos del dicho oficio”. Exercia a través d'un substitut o vicerector incompetent, acabat de graduar, que no posseïa autoritat i a qui no es guardava respecte. La solució, segons el parer de Coloma i de la Universitat, era tornar als temps en què el rector era un catedràtic. D'altra banda, les pabordies no s'havien de limitar a Teologia, Lleis i Cànon, sinó que també s'havien de crear per a metges i filòsofs; no s'hi havia d'excloure els religiosos, ni les persones foranes del regne, i menys encara a seglars de Lleis, perquè aquests, que es dediquen a l'exercici i aspiren a càrrecs, poden explicar bé aquesta matèria. Fora d'això, insistia en defectes de la docència. Volia, a més a més, una duresa major, ja que en gramàtica i retòrica

salen los estudiantes muy mal preparados y disciplinados, porque sus maestros no azotan a los niños ni reprenden a los mayores, como solían en otros tiempos, y la causa de ello es porque como ellos esperan paga y strenas, no se atreven a desabrir ni a descontentar.³³

Tot i que el municipi no s'oposà a aquesta reforma —possiblement preferia un rector més dependent—, no era possible ni convenient anul·lar la butlla papal, que significava alts ingressos als pabordes i assegurava un equilibri de poders. La mort de Felip II, a més, va deixar sense suport aquella última intervenció reial.

32. Vegeu la butlla de 30 d'octubre de 1585, *Bulas, constituciones...*, I, ps. 98-109, com també, tot seguit, altres breus de Sixt V; Innocenci X, el 1649, va reduir les pabordies a deu, 139-145. Ja abans, el 1564, Pius IV havia concedit rendes sobre la catedral d'Oriola, 78-83.

33. J. SEGÚI CANTOS, “El memorial de D. Alonso de Coloma en su visita a la Universidad de Valencia (1598-1599)”, *Hispania*, 52, 180 (1992) 325-346, les cites en 334-335 i 339.

UNES NOCES RÈGIES

Els esdeveniments protagonitzats per la família reial van constituir un motiu per a diversos actes i celebracions universitaris i de tota la ciutat. El naixement d'infants, les noces reials o les exèquies d'un monarca donaven peu a lluïts festejos amb un cerimonial o ritu que expressava, segons el cas, el respecte, l'alegria o el dolor...

El 1586, el claustre de catedràtics visita i honra Felip II, el qual es trobava a la ciutat amb motiu de les Corts. Un d'ells, Gaspar Guerau de Montmajor, catedràtic d'Oratòria, aprofità per escriure una sàtira burlesca i dura de tots els seus companys. Fins i tot del metge Plaça, que no es presentà davant del rei, i que va merèixer els versos següents:

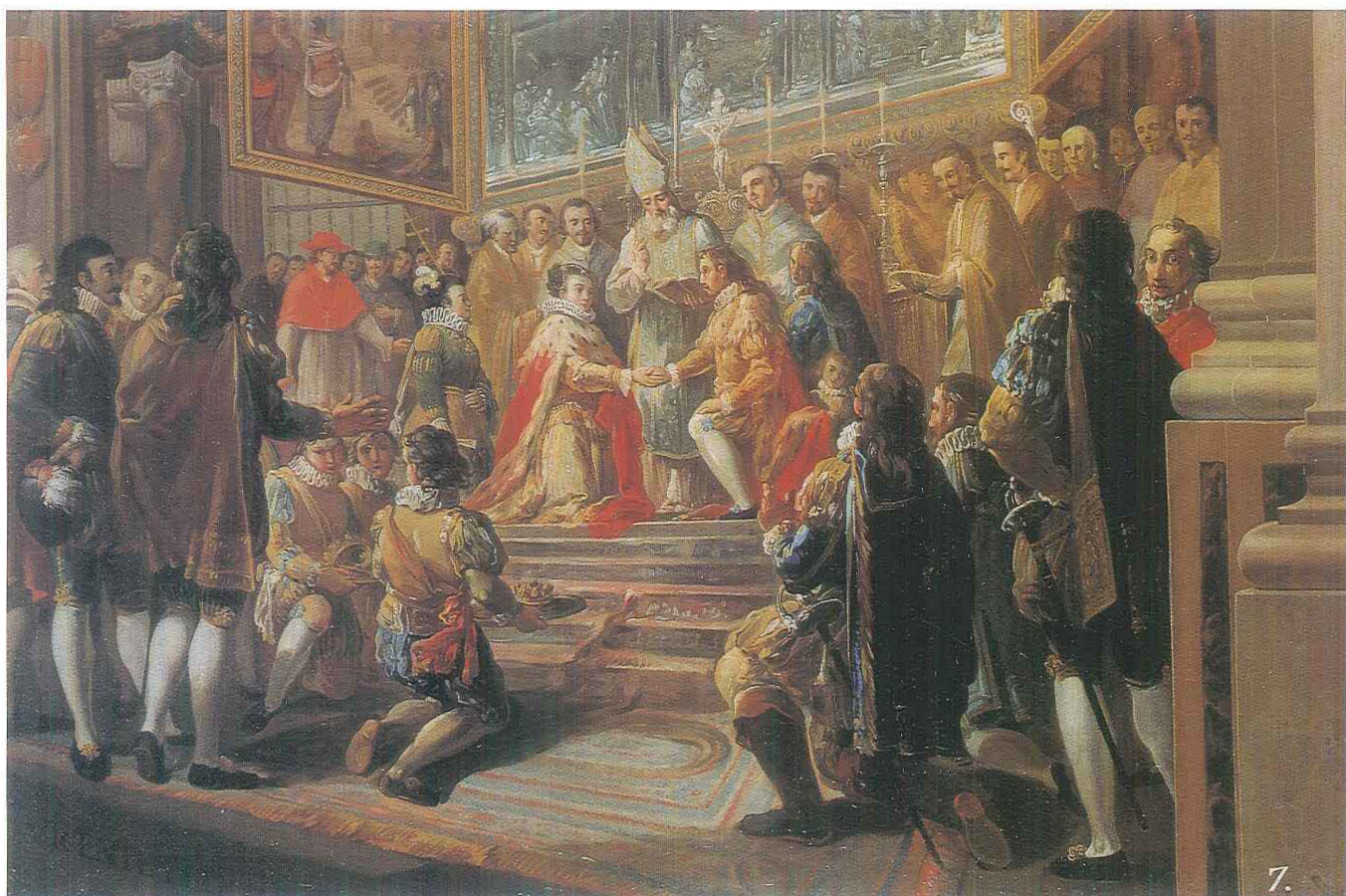
lo mesquinet	per ell causats
del doctor Plaça	en son jovent
sens embaraça	home imprudent
en cascun any	murmurador
ple de malany	y provador
e de unflors	de medicines
y grans dolors	dexant les fines
pagant peccats	y les provades. ³⁴

34. Manuscrit 737, editat per M. GUTIÉRREZ DEL CAÑO, *Catálogo de los manuscritos existentes en la biblioteca de la Universidad de Valencia*, 3 vols., València, s.a., II, ps. 87-93.

L'acusava de patir els efectes de malalties de joventut, de mal metge i experimentador, de murmurador... Pretenia Guerau ser "lo bochí, del rey pasquí e lo fiscal" de tots els seus col·legues en el besamans, per riure's de tot i propinar uns quants versos aguts al Claustre, el qual qualifica de "corral brut de les escoles de beceroles". Tingué molts problemes: el 1581 havia estat expulsat de la càtedra, per ser "home escandalós, pernicios y de mal exemple en dit Studi y molt insolent y descarat". Pledejà contra la Universitat, va ser rehabilitat el 1586 i tornà a la càtedra d'Oratòria el 1589, encara que fou suspès novament un any després. Va passar més tard a Alcalá, on va ensenyar Retòrica fins al 1600.³⁵

35. A. FELIPO, *La Universidad de Valencia...*, ps. 93-94; J. P. FUSTER, *Biblioteca valenciana*, 2 vols., València, 1827-1830, I, ps. 190-191.

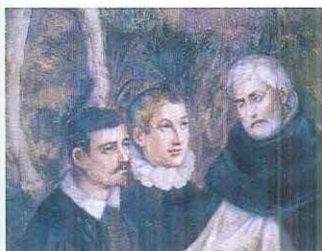
Però potser la més notòria de les festes que es van dedicar als reis tingué lloc l'any 1599, quan Felip III va triar València per celebrar el seu casament amb Margarida d'Àustria. Des de mitjan febrer, en què va arribar el rei, fins a final d'abril, quan els esposos van deixar la ciutat, València es convertí en la seu de la cort. Van ser dos mesos i mig de festes i cerimònies, a les quals es va afegir la Universitat, especialment quan els monarques van visitar les

escoles el 23 d'abril, cinc dies després del casament. El seguici, en el qual es trobaven també els arxiducs Albert i Isabel Clara Eugènia, com també el privat, el duc de Lerma, va eixir del palau reial cap a les tres de la vesprada i, després de travessar la porta del Real i la plaça dels Predicadors, va desembocar al carrer de la Nau. A la porta els esperava el rector, Cristòfol Frígola, acompanyat "de muchos doctores y maestros dellas con las insignias de sus Facultades". Després del besamans, van entrar tots al teatre; la seua reduïda capacitat obligà els cavallers i les dames del seguici a acomodar-se com van poder. Una vegada calmada la gatzara inicial, va prendre la paraula el catedràtic de Retòrica, Blai Garcia, el qual va donar la benvinguda als reis amb una breu oració que durà un quart d'hora. En acabant, se celebrà un grau de doctor en Teologia a Bartomeu Delgado, el qual va llegir la seua lliçó des del púlpit, a la qual van argüir els doctors. Una vegada acabat l'acte, el nou doctor va donar als reis i als arxiducs sengles guants "de ámbar muy costosos" i la propina ordinària del doctorat, això és, "una doblata de horo de a quatro ducados". Després va eixir el seguici de les escoles, acompanyat pel rector i pels altres doctors i mestres. Van pujar els il·lustres visitants a les seues carrosses i s'encaminaren al poblat del Grau, on van acabar de passar el dia.³⁶

Noces de Felip III amb Margarida d'Àustria, el 1599, a la Catedral de València. Pintura de Vicent Lluç. Museu de Belles Arts de València.

36. El relat s'ha extret de l'obra de Felipe GAUNA, *Relación de las fiestas celebradas en Valencia con motivo del casamiento de Felipe III*, edició de S. Carreres, 2 vols., València, 1926-1927, vol. II, ps. 672-675.

Escena d'estudiants amb un professor. Detall de la pintura mural de B. Matarana.

Església del Corpus Christi de València.

Un esdeveniment de sentit contrari —tot i que no menys fastuós— era la mort d'un monarca. Quan el 1665 es coneix per carta de la reina la fi de Felip IV, la ciutat s'hi aboca. D'acord amb el costum, es reuneixen els jurats el 23 de setembre i convoquen el Consell general els dies 25 i 29, per nomenar comissaris o administradors, ambaixadors a Madrid, i —amb els catorze de la Junta de Quitament— per aprovar les exèquies i el seu cost, 8.000 lliures, una quantitat exorbitant. Però són moltes les despeses, ja que només com a pagament de dols cal remunerar 277 persones de l'Ajuntament, per al vestit i les despeses que provoquen. Es van anunciar les exèquies per mitjà d'un pregó que es componia d'unes cinquanta persones, les quals van anar publicant la trista notícia davant del palau del virrei, marquès d'Astorga —el qual els va contestar—, de l'arquebisbe i de les diverses autoritats. També es va donar la notícia a totes les ciutats i viles, als barons del regne... El virrei, confirmat per la reina, va jurar els furs a la catedral.

La solemne cerimònia es fixà per al 30 d'octubre. Les campanes van tocar a morts durant nou dies. Els jurats, asseguts a la sala, reben el condol durant hores i hores. En arribar el dia, tots s'apleguen a la catedral, on hi ha un monument amb divises, emblemes i símbols, i també a les portes. Els poetes s'esforcen a lloar el rei, en llatí i castellà, a l'estil barroc, hermètic. La Universitat pren part, sens dubte, encara que no apareix pràcticament mencionada, ja que s'integra en l'Església i la ciutat. Els seus oficials van al capdavant del pregó; segurament assistien a la funció o donen el condol als jurats... Un paborde, Bonaventura Guerau, recita l'oració fúnebre, plena de cites bíbliques que li donen peu a les seues obscures lloances i pensaments. Acaba amb totes les persones santes que figuren en la genealogia del difunt.³⁷

AVALOTS I CANONITZACIONS

Durant l'antic règim, les alteracions i els disturbis a les aules i als carrers són freqüents, com també després en l'època liberal o fins fa pocs anys —avui domina la calma. L'avalot escolar es produïa a causa de la joventut dels escolars i de la seua capacitat de formar grups nombrosos i amenaçadors que s'enfrontaven al rector i a les autoritats. El caràcter clerical de molts els feia apassionats per les disputes escolàstiques i els permetia substraure's a la justícia reial. Salamanca, Alcalá de Henares o València van ser testimonis de nombrosos moviments i aldarulls estudiantils.

37. *Funesto geroglífico, enigma del mayor dolor, que en representaciones mudas manifestó la...ciudad de Valencia en las honras de su rey Felipe el grande... Descrívele don Antonio Lázaro de Velasco, València, 1666, sermó sense paginar, entre les ps. 182-183. Els honors fúnebres per la mort de Carles II van costar 6.000 lliures, malgrat la situació d'escassetat, J. ORTÍ MAYOR, *Diario de lo sucedido en la ciudad de Valencia*, manuscrit 460 de la biblioteca universitària. Agraïm la indicació d'aquesta notícia a Pilar García Trobat.*

No és senzill establir una tipologia d'aquests avalots estudiantils, ja que els motius són variats. Unes vegades expressen disgust sobre els estudis o sorgeixen per tensions d'escoles, i altres per incitació o conducta d'un professor, o també participen de moviments que afecten tota la població...³⁸ En el segle XVI valencià els coneixem poc, tot i que n'és evident el rastre en les constitucions de 1561, quan es prohibeix entrar amb armes o que es fixen les conclusions d'Arts fora del recinte de les escoles: era costum que la vigília de l'acte, a la nit, els estudiants anaren per la ciutat enganxant-les en llocs indeguts; sovint, grups rivals s'enfrontaven a pedrades, o es dedicaven per diversió a llançar "codolets" als vianants. Els enfrontaments es traslladaven a l'acte de conclusions: la publicitat afavoria que hi anés molta gent i s'originaven tumults i pedrades; per això es disposà la suspensió de l'acte i el càstig subsegüent.³⁹ També van deixar empremta els avalots contra l'arquebisbe Joan de Ribera...

Des de principi del XVII disposem d'una millor documentació sobre desordres dels estudiants. Potser amb la decadència alterassen l'escola amb més freqüència. És una època de crisis greus amb l'expulsió dels moriscos o els problemes econòmics que patia la monarquia. El 1612 es van reduir notablement les despeses municipals, cosa que va incidir a l'Estudi.⁴⁰ Als carnestoltes de 1607 hi hagué disturbis perquè dos estudiants van anar al cep; alliberats per uns companys que van trencar la porta, van anar a parar a una concentració de molts altres vora el convent de Santa Caterina de Sena. El virrei, amb un gran nombre de cavallers, aconseguí de dispersar-los, encara que amb penes i treballs perquè bona part de la seua guàrdia fou repel·lida a taronjades. Tornen a reproduir-se el 1611, amb la intervenció del virrei marquès de Caracena que, en la seua comunicació al Consell d'Aragó, insistia en la necessitat d'un rector catedràtic:

...es bien que entienda V. M. que cassi toda esta gente son muchachos, y que el remedio principal sería mandar V. M. que el rector de aquel Collegio no fuese canónigo de la Yglesia como antes no lo era, si no persona que sin tener que atender a otra cosa, y asistiendo en la misma universidad, de que resultaría tenerle respeto y miedo, se reformase esta gente.⁴¹

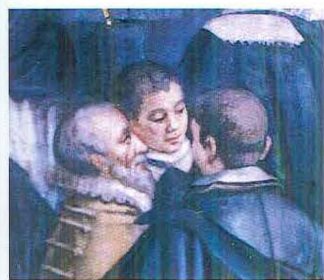
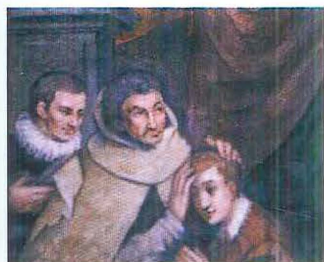
Als carnestoltes de 1612 es tornà a formar un tumult: un estudiant que duïen pres uns algutzirs per portar un punyal va ser alliberat pels altres i es va refugiar a la catedral, al·legant que era "coronat". A la plaça es va produir una batalla campal, amb alguns ferits, un d'ells, un canonge, greu. El virrei informava al Consell:

38. M. i J. L. PESET, *La universidad española (siglos XVIII y XIX). Despotismo ilustrado y revolución liberal*, Madrid, 1974, ps. 172-173; M. BALDÓ, *Profesores y estudiantes en la edad romántica. La Universidad de Valencia en la crisis del Antiguo Régimen (1786-1843)*, València, 1984, p. 35.

39. Constitucions de 1561, núms. LXXVII i LXVIII.

40. A. GALLEGO BARNÉS, "El impacto de la carta real de 1612 en el presupuesto del studi general", *Claustros y estudiantes*, I, ps. 184-197; també "Salarios y rentas. El presupuesto del studi general desde 1548 a 1600 a través de los libros de Lonja Nueva", *Primer Congreso de Historia del País Valenciano*, III, ps. 165-175.

41. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Secretaria de València, lligall 704, exp. 31; P. J. PORCAR, *Coses evengudes en la ciutat y regne de València*, edició de V. Castañeda Alcover, 2 vols., Madrid, 1934, I, núm. 446. Vegeu V. GRAULLERA, "Revueltas universitarias en el siglo XVII", *Doctores y escolares*, I, ps. 221-230.

Escenes d'estudiants. Fragments de la pintura mural de l'església del Corpus Christi de València.

La insolencia de los estudiantes nase destar las escuelas muy descompuestas y desconsertadas, assí porque los Jurados, y el Retor (que agora es el canónigo Bellmont) están encontrados, de suerte que ni él ni ellos castigan a los estudiantes, como porque las cátedras se provehen más por pasiones que por méritos, y los catredáticos por sí y por sus amigos van subornando y procurando discípulos y así no son nada respetados; y es de suerte que muchas personas honrradas no consientes que vayan sus hijos a estas escuelas, porque unos les tienen maestros que les ensenyan en sus casas, otros los enbían a Gandía y algunos van a la Seo donde hay un buen sacerdote que particularmente les lehe Gramática.⁴²

Sens dubte, els carnestoltes eren propicis per a l'avalot. Des que la Reial Audiència els prohibí el 1627, només els estudiants —sempre díscols i llicenciosos— van celebrar la seua mascarada, amb la tolerància de les autoritats. Aquella xerinola donava peu a una bona quantitat d'incidents. Allò més habitual era, no obstant això, que els estudiants organitzassen una desfílada lluída i bigarrada, vestits de les maneres més diverses i molts d'ells armats amb espases i arcabussos. Porcar ho descriu el 31 de gener de 1625:

feren solemníssima inventió los studiantes y turba del poble que no's podia creure ab tantes y tan diferents ynvencions de tota manera d'estats y trases de robes. Portaven quatre andadors ab robes vermelles, en los sombreros entravesats cuernos y a cavall ab sos bastos cuernos, y anaven cridant "Confreres y confrereses de la nostra confraria del studi general del gloriós Sant Lluch, advocat dels cabrons" y abaxaven lo cap y tocaven ab uns senserros; cert que no's pot creure tan gran invención de màixquera...⁴³

No tots s'acontentaven amb aquesta pacífica gatzara. Grups d'estudiants entremaliats s'acostaven al mercat i començaven a esvalotar, llançant pedres i taronges a qui passava per allà, provocant els qui treballaven als seus tallers i parades. De vegades, els provocats responien a l'agressió i s'entaulava una batalla campal. Així s'esdevingué el 1620 entre els pellers i desenes d'escolars. Per això, eren habituals les crides que el virrei feia per carnestoltes, prohibint als estudiants d'anar en grup o d'acostar-se al mercat. A més, no s'ha d'oblidar que les escoles eren contigües al barri anomenat *Bordellet dels negres*, ple de tavernes, cases de joc i prostitutes. No podia haver-hi millor reclam per a estudiants joves i desocupats. Eren freqüents, doncs, els avalots i les baralles. El 31 de desembre de 1620, dos estudiants es van enfrontar a tirs al carrer de la Nau, i en va resultar un mort i l'altre ferit de punyal. Dos anys després, un escolar fou condemnat a pena d'assots i deu anys de gale-
ra perquè en una batussa pels volts de l'Estudi demanà "ajuda a la corona" —com si fos clergue— i en acabant es va demostrar que no tenia dret al fur

42. ACA, Secretaria de València, lligall 705, exp. 47 (3).

43. PORCAR, *Coses evengudes*, II, núm. 2544, ps. 155-156.

eclesiàstic. Ressalta la duresa de la pena davant la que va rebre un altre dels participants en la batussa: dos dies de presó. Aquesta mena d'incidents, tan habituals, a penes eren castigats...⁴⁴

També, a vegades, els aldarulls els originava un professor amb la seua conducta arbitrària. El 1653, Francisco Morales, substitut d'Instituta, "hombre poco cuerdo,preciado de poeta", va motivar incidents amb els estudiants metges. Presidí un acte burlesc al convent de monges dominiques —al qual va assistir el rector—, en què obligà un estudiant de Lleis a sustentar unes conclusions

sacadas de todas las leyes del drecho que tocan en materias obsenas y vergonzosas, como de eunucos, de virgos, de inmundicias, de cloacas y otras cosas tocantes a los dos peores albañales del cuerpo humano.

Vestit amb les insígnies de metge, Morales, com a president, donà

respuestas y soluciones no sólo burlescas, pero sucias y indescuentes, siendo las más en oprobio de los Médicos... haciendo artificio de los disparates, mezclava en citaciones a Galeno, a Celestina, a Santo Thomás, a Lope y Garcilaso, y a venerables y santos.

Arribà a encoratjar l'estudiant perquè es gradués amb aquella matèria; un tant ingenu, l'estudiant el va creure i, quan descobrí l'engany, va quedar afrontat, "medio loco y de todo inábil para qualquier empleo de letras". Davant d'aquesta provocació, el virrei, el duc de Montalto, va detenir Morales, al qual alliberà uns dies més tard, després de reprendre'l públicament.

Però encara hi va tornar... En una lligó va explicar que

Medici es lo mismo que *merdici*, añadiendo que no les faborecía a los Médicos el lugar del Spíritu Santo en el cap. 37 del Eclesiástico, diciendo: *Honora Medicum propter necessitate*, porque (dixo) lo mismo es *necesitas*, que *merdacio*, sive *cagasio*, y que así lo mismo es decir *honora medicum propter necessitate*, que *propter merdacitate seu cagacione*, puesto que la cámara se llama comúnmente *necessidad*.⁴⁵

Aquest segon atac fou excessiu: els escolars metges li van preparar un parany. Advertit pel rector, Morales no va comparèixer a l'aula; furiosos els perseguidors, més de cent com eren es van adreçar amb armes a sa casa i la van assetjar. Hi intervingueren el rector i els mestres de Medicina per calmar-los. El virrei, d'acord amb la sala criminal de l'Audiència, va ordenar-ne l'empresonament, juntament amb el bidell, l'apuntador i l'alguatzir, els quals es van negar a dir els noms de qui havia participat en el tumult. Al poc de temps, hi aparegueren pasquins contra el virrei, van ser detinguts quatre més

44. Vegeu PORCAR, *Coses evengudes*, II, núms. 1750, 1895 i 2180, ps. 3-4, 32 i 88-89.

45. ACA, Secretaria de València, lligall 733, exp. 13.

i condemnats a galera pel Consell d'Aragó. Miquel Vilar, catedràtic de Medicina, va protestar contra els examinadors de Lleis "porque havían graduado a un loco".

De vegades, el moviment estudiantil s'implicava en qüestions que afectaven tota la ciutat, amplis estrats i grups socials. Durant anys hi hagué manifestacions i disturbis arran de la frustrada santedat de Francesc Jeroni Simó, i els escolars es van adherir a aquell entusiasme i malestar col·lectiu. Aquest clergue, beneficiat de Sant Andreu, va morir el 25 d'abril de 1612, després d'una vida virtuosa i exemplar. El seu funeral, dos dies després, va aplegar una gran gentada, a més de les autoritats civils i eclesiàstiques. En poc de temps, la seua fama s'escampà pel regne i la devoció pel clergue arrelà a causa dels molts miracles que se li atribuïen. Les autoritats civils i amplis grups socials hi fomentaven la creença i en postulaven la santedat. No obstant això, la causa afrontava poderosos enemics, com ara els ordes religiosos, especialment els dominics. La fama de Simó els llevava almoines i feia oblidar el seu candidat a sant, Lluís Bertran.⁴⁶

La Universitat s'afegí a les celebracions; tot i que no hi ha constància documental del seu pas per les aules, va aprendre filosofia amb Antoni Noguera, catedràtic d'Arts i Teologia. Es va organitzar una missa solemne, oficiada per Baltasar de Borja, fill de Francesc de Borja i vicari general de València en seu vacant. El sermó va correspondre al rector Martí Bellmont. Altres catedràtics van participar en les funcions religioses de diverses parròquies: és el cas de Llorenç Ximénez de Argüedes de Filosofia Moral, d'Andreu Guillonda, catedràtic de Metafísica, o de Cristòfol Nadal.⁴⁷ La Universitat, els estudiants i professors, van estar a favor de mossèn Simó.

Els disturbis van començar sis mesos després. El 19 d'octubre, al convent de Predicadors, es va pronunciar un solemne sermó en honor de Lluís Bertran en el qual s'anunciava que la santa seu anava a canonitzar-lo. A la vesprada, els dominics van fer una processó i, en eixir, un frare arrancà de la porta un paper amb l'efígie de Simó, i el va trencar de manera ben visible. Els seus partidaris, entre els quals hi havia nombrosos estudiants armats, van carregar contra els religiosos:

y y agué tanta avalot axí de studiantes com de llechs per lo fet, que fench milacre que no mataren al frare, tanta arma desembaynada descarregà contra'ls frares, que si no fóra per la guarda del virrey los feren troços, i fench gran milacre com no feren gran encontre ab los frares.⁴⁸

46. R. ROBRES, "En torno a Miguel de Molinos y los orígenes de su doctrina. Aspectos de la piedad barroca en Valencia (1578-1691)", *Anthologica annua*, XVIII (1971), 353-466; F. PONS FUSTER, "La proyección social de la santidad frustrada de Francisco Jerónimo Simón (1612-1619)", *Estudis*, 23 (1997), 149-183; M. D. GUILLOT, "Tumultos estudiantiles en el siglo XVII", *Doctores y escolares*, I, 251-256.

47. La cerimònia la descriu Porcar: "en lo Studi General feren solemnisima remembrança del reverent mosén Simó. Assistí lo señor virrey y jurats; predicà lo rector del Studi, Bellmunt, canonge de la Seu y agué agudíssimes enigmas y altres curiositats com s'esperava" *Coses evengudes...*, I, núm. 705, p. 139. Sobre la vinculació amb professors, vegeu E. CALLADO, "Aproximación a los simonistas. Una contribución al estudio de los defensores de la beatificación de Francisco Jerónimo Simón", *Estudis*, 23 (1997), 185-210, en especial les ps. 194-195 i 206-207.

48. PORCAR, *Coses evengudes*, I, núm. 736, p. 146.

L'aldarull fou sonat i alterà durant dies la vida de la ciutat.

Un any després, un grup de clergues de Sant Andreu obrí secretament el túmul on es conservava el cos del pretès sant. Mentre obrien la caixa, un home va advertir el fet i donà l'alarma. Un estudiant va avisar els habitants del veí barri de pescadors; ben aviat es va concentrar a la porta de l'església una gran gentada que amenaçava els autors de la profanació. Hagué d'intervenir el governador, Joan de Castellví, i es va reposar el cos al seu lloc. Encara al març de 1619 va esclatar un nou avalot, quan es va rebre l'edicte inquisitorial que reformava i limitava la devoció al pare Simó. El dia abans en què havia de ser llegit van aparèixer en algunes cantonades uns cedulons en nom dels estudiants, en els quals es cridava a la resistència:

De orden y decreto de nuestra Academia suplicamos a v. mercedes acudan con sus armas, antes del Sermón, a la Iglesia Mayor con los señores Pescadores, para no dar lugar a que se publique un edicto, que manda quitar los Altares y figuras de nuestro muy Venerable padre Francisco Gerónimo Simón; para lo qual nos mueven sus virtudes, santidad, y milagros. Salgamos juntos, para que salgamos con vitoria de tantos émulos y contrarios que a nuestro santo padre Simón persiguen, y antes perdamos las vidas, que salgan con sus intentos. Dada en nuestra Academia, a 2 de marzo de 1619. La Universidad y Academia.⁴⁹

L'edecte es va llegir l'endemà, enmig d'un gran aldarull. Una vegada acabat l'acte, la turba —entre la qual hi havia una bona quantitat d'escolars— va eixir de la catedral i apedregà el palau arquebisbal. Després assaltà el convent de Predicadors, on va causar molts danys, i continuà el periple per altres convents. Temorós davant les proporcions que prenia el motí, el virrei va ordenar que s'encenguessen lluminàries a la nit en honor de Simó per tota la ciutat. Dos tropells van recórrer els carrers, apedregant les cases en què no es va encendre la torxa, i tampoc el convent de Predicadors no es deslliurà de noves agressions. Es va culpar dels excessos al capítol de la catedral, el degà Frígola, el qual va amotinar el poble i es va concertar en secret amb els estudiants, "que es la gente más desalmada, más desvergonzada y apitonada para cualquier maldad..."⁵⁰

Encara el dia 4, els estudiants —més de cinc-cents— s'acarnissaren amb el dominic fra Jacint Roig, fill del vicecanceller del Consell d'Aragó. Quan anava a la Universitat a llegir la seua càtedra de Filosofia, va ser assaltat pels escolars:

Lo arrebataren y li clavaren un paper del pare Simó en los pits y'l portaren a Sant Andreu y'l assentaren en una cadira del chor y acabà de oyr lo sermó y après lo portaren a la capella de mosén Simó y lo feren agenollar y dir "víctor lo pare

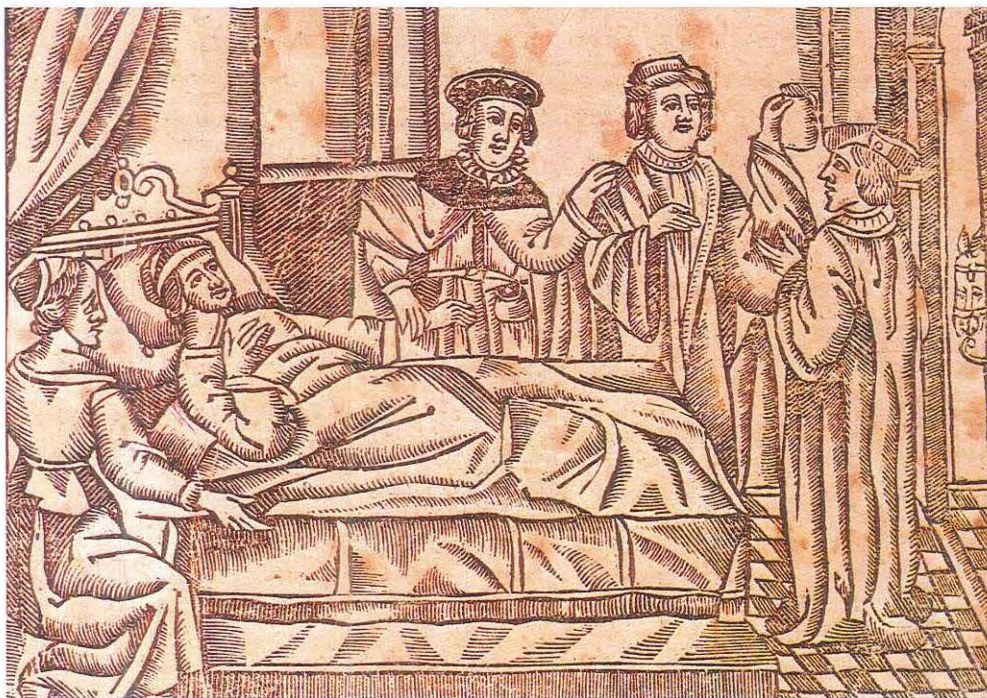
49. J. GAVASTÓN, *Resumen de la Vida, y Muerte de Mosén Francisco Gerónimo Simón, Beneficiado en la Parroquia de San Andrés en la ciudad de Valencia, y escándalos que ocasionó en dicha ciudad*, València, s.a., núm. 157, f. 94; vegeu també F. PONS FUSTER, *Místicos, beatas y alumbrados*, València, 1991, p. 74.

50. PORCAR, *Coses evengudes...*, I, núm. 1603, pp. 309-311. El paper protagonista que van desplegar els estudiants en aquest avalot també és destacar pel dominic Juan Gavastón, en la seua obra sobre els successos referents al pare Simó: "Pues el Cabildo hazía sus buenos oficios en esta parte como hasta aquí, y el Deán Frígola dicen se dexó de dezir piérdase Valencia y no se llegue a dexar leer este edicto. De suerte vinieron a amotinar el pueblo con estas cossas, y aun con negociationes secretas que hizieron con los estudiantes..., que todos estavan prevenidos de hazer una grande salida en este caso, si otra cosa se innovase". *Vida escandalosa de Mosén Francisco Gerónimo Simó*, València, s.a., llibre 2, cap. 16, fs. 170-171.

51. PORCAR, *Coses evengudes...*, núm. 1603. Gavastón conta l'inici d'aquesta escena amb tons grotescos: "Amanció el lunes quatro de Marzo, y luego en la Universidad subió en un montador del patio un Licenciado llamado Albert, y dixo a los estudiantes: «Yo soy Papa, y assí a los que ayer lo hizieron mejor en el motín los quiero premiar. A Fulano (ívalos nombrando) le concedo cien años de perdón; y a Çutano que lo hizo aventajadamente le hago Cardenal. A aquél otro, Obispo»; y assí fue repartiendo

Consulta mèdica. Gravat de Joan Calvo, 1596.

Biblioteca i Museu Historicomèdic.
Universitat de València.

premios a todos", *Resumen de la Vida...*, núm. 177, f. 111. La represàlia contra fra Jacint Roig era a conseqüència que dies abans s'havia negat a l'aula a fer vïctors al pare Simó, desafiant els seus alumnes.

52. Ens hem basat en l'estudi de M. PESET MANCEBO, "La universidad y la peste de Valencia de 1647-1648", *IV Congreso de Historia de las Universidades Hispánicas* (México, 1997), en premsa, com també en els cronistes F. GAVALDÀ, *Memoria de los sucesos particulares de Valencia y su reyno en los años mil seiscientos quarenta y siete y quarenta y ocho, tiempo de peste*, València, Silvestre Esparza, 1652; segona edició, 1804 (de la primera n'hi ha edició facsímil, València, 1979); i V. ARCAÏNA, *Apuntamientos de lo sucedido en Valencia, particularmente en la casa professa de la Compañía de Jesús de los últimos de julio en adelante, año 1647*, manuscrit del Col·legi del Corpus Christi de València, que serà publicat pròximament. També M. PESET, S. LA PARRA, M. F. MANCEBO, J. L. PESET, E. ARQUIOLA, M. V. LÓPEZ, M. A. CERVERA, "La demografía de la peste de Valencia de 1647-1648", *Asclepio*, 26-27 (1974-1975), 197-231; M. PESET, M. V. LÓPEZ GONZÁLEZ, S. LA PARRA, M. A. CERVERA, M. F. MANCEBO, E. ARQUIOLA, J. L. PESET, "El clero ante la peste de Valencia de 1647-1648", *Anales Valencinos*, 11, 4(1977), 307-343.

Simó!", y li feren besar lo calger y li feren donar caritat per a la capella; y'l portaren per tots los carrers dels Peixcadors y per tota València fent-li dir "vïctor lo pare Simó!" y li fien bessar un paper del venerable Simó.⁵¹

Tot i així, les imatges de Simó es van retirar quinze dies després, sense més incidents: la Inquisició i els dominics eren molt poderosos. A poc a poc tornà la normalitat als carrers, i també a les escoles, encara que durant anys els estudiants continuarien importunant els frares...

ESCENES DE LA PESTA

Al juny de 1647 va arribar la pesta bubònica a València, amb morts i conseqüències terribles.⁵² Es va creure que procedia d'un vaixell d'Alger que transportava captius i mercaderies, ja que en aquella regió la malaltia havia sorgit al maig, amb febres malignes, bubons i altres accidents pestilencials. Els captius van ser posats en quarantena i van ser visitats per alguns catedràtics de la facultat...⁵³

Va morir un terç dels habitants de la ciutat. Els clergues i els metges van intervenir en aquella lluita desigual: pregaren i assistiren els malalts. Es produïen tantes morts que es van contractar carros per recollir cadàvers, embolicats amb llençols o nus. Un senyal vermell indicava les cases on hi havia malalts. La pesta, després d'assolar la capital, s'escampà a altres llocs, cap al sud des d'Alacant i Cartagena fins a Cadis, Sevilla i, des d'allí, va passar a Amèrica. Com també cap al nord, envaint Catalunya...

53. F. GAVALDÀ, *Memoria*, cap. III.

El clergat va justificar l'epidèmia pels vicis i pecats de la gent; s'apressà a ajudar els malalts, va celebrar freqüents processons per pregar a Déu que acabara la malaltia. Es va exhumar el cos incorrupte de Lluís Bertran —en presència del doctor Prunyonosa— perquè intervingués en aquella calamitat, i va ser portat pels carrers en processó solemne. En general, rectors i frares van romandre a la ciutat, mentre fugien la noblesa i les classes benestants a llocs més salubres, tot i que s'hi van quedar el virrei, l'Audiència i els jurats. Pere Jacint Morlà es feia ressò de l'heroisme clerical en uns versos que antecedeixen la crònica de Gavallda:

Lo cuidado dels patricis
Referix, y és bé que es note
Que fonch (per a major lauro)
A tan gran que feren proves
De que en tal fatal conflicte
(com en tot l'orb és notori)
fonc tanta la diligència
en lo modo del dispondre
Lo remey, que sens passió
Lo seu valor tan heroic
Y son nom és just que grave
Y que estampe en ses històries

València, per que es divulgue
que sos fills lleals y nobles
excedixen als que en Roma
vestiren consulars togues.
Relata dels Eclesiàstics
la assistència tan in mòbil
que vent lo mortal estrago
foren peñes, foren roques.
La pietat y la clemència
de Convents y de Parròquies
en los pròxims amostraren
caritat sens seremònies.

La Universitat havia tancat aquell curs, però no es va desentendre de la mortaldat. Organitzà una processó molt devota i concorreguda a la primeria d'octubre. Van anar-hi els estudiants de Gramàtica, d'Arts, de Lleis i Cànon i teòlegs, els mestres d'Arts i doctors de Teologia, amb el rector, el canonge Francesc Ferrer, al davant. Acabà a la catedral, on va presidir l'arquebisbe Aliaga; tots "compungidos y edificados", i estava exposat tot el dia el sant sagrament...⁵⁴ Hi hagué moltes altres processons, però, un poc més tard, com que el contagi refermà, els metges van advertir que la causa podia ser la comunicació i concurrència de les persones i, per tant, només se n'admeteren amb llicència episcopal.

També l'Ajuntament va atendre la calamitat, ajudat amb diners pels altres pobles de la comarca. El virrei, el comte d'Orpesa, va romandre a la ciutat i, des dels primers moments, convocà una junta de sanitat, formada per metges, jurats, governador i audiència, teòlegs i altres. En la junta del virrei sempre va ser present el paborde teòleg Lluís Crespi de Borja, més tard bisbe d'Oriola i de Plasència. Es va consultar a diversos catedràtics: Melcior de

Lluís Crespi de Borja. Gravat. S. XVII.
Reial Col·legi del Corpus Christi de
València.

54. V. ARCAÏNA, *Apun-
mientos...*, fols. 7-8.

55. F. GAVALDÀ, *Memoria*, capítols I i XII; V. ARCAÏNA, *Apuntamientos*, fols. I i II, assenyalà que Villena defensava el contagi, enfront d'Agustí Martí.

Villena, catedràtic d'Herbes ja octogenari, Diego Prunyonosa, d'Anatomia, Vicent Miquel Gil, d'Aforismes, i Agustí Martí, de Mètode, i també a altres metges. S'escrivien memorials i dictàmens. Alguns asseguraven que era pesta, però les opinions estaven dividides, en perjudici dels malalts.⁵⁵ Es van prendre diverses disposicions: calgué traure de la ciutat els afectats per evitar el contagi, i eren portats a llatzerets on eren reclosos i atesos. Es visitava els malalts i es portaven allí, i només es deixaven els que patien un altre mal. Alguns no volien eixir, per la qual cosa es procedí a tapiar les cases dels ferits "desobedients". També s'acordà la crema de carns, peixos, blat i tots els comestibles que no foren gaire sans, com també les robes i els mobles dels que morien; se'n van marcar amb roig les cases...

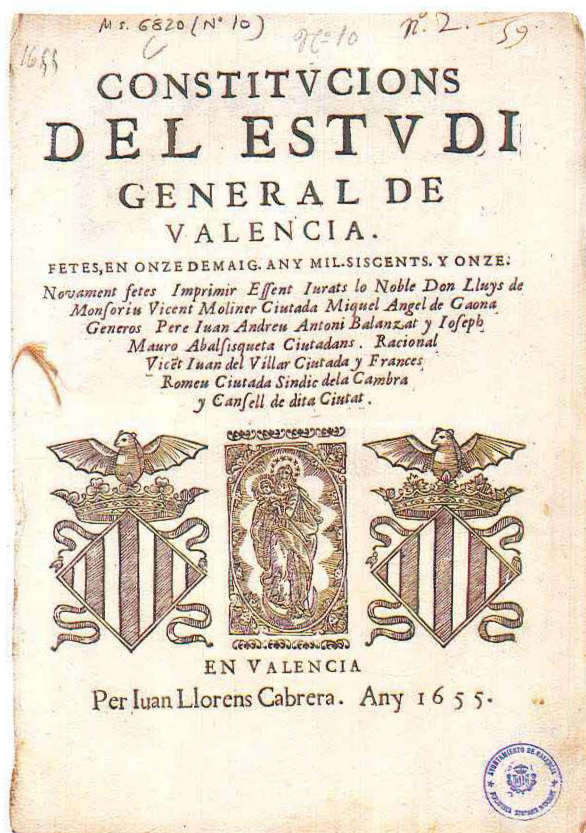
Amb totes aquestes mesures sanitàries —o més aviat perquè acabà de manera natural— s'aconseguí de contenir l'epidèmia. El monarca Felip IV, per l'abril de 1648, demana que

se forme un papel en que se declare la calidad de la peste y de la de los lugares del contorno, la forma en que se han curado y los medios de preservación de que se ha usado, y lo hagáis imprimir y embiar a las partes de esse Reyno donde convenga.

56. Sobre això, P. MARZAL, "Claustros de medicina de la Universidad de Valencia entre 1683 y 1704", *Asclepio*, 45 (1993), 123-172.

57. *Relación y discurso de la esencia, preservación, y curación de las enfermedades pestilentes que buvo en la muy noble, y leal ciudad de Valencia el año passado de 1648. Por los Doctores Melchor de Villena, Catedrático de yerbas, y demás simples, Vicente Miguel Gil, Catedrático de Hipócrates, y Diego Prunyonosa, Catedrático de anatomía, y examinadores de Medicina en la Universidad de Valencia, Crisóstomo GATRIZ i Bernardo NOGUÉ, València, 1648*, text que fins fa poc es creia perdut, i que es troba en la biblioteca de la Universitat Complutense.

La reial carta es va remetre als catedràtics de Medicina i aquest es van reunir en una junta —potser va ser el claustre de doctors metges.⁵⁶ Les opinions van continuar enfrontades, ja que alguns no creien que es tractés de pesta; però, finalment, va prevaler l'opinió dels tres professors que van presentar l'escrit al monarca, el qual va córrer amb l'aplaudiment general al regne i fora d'ell.⁵⁷ En el seu escrit seguien Galè i Hipòcrates en un exercici de crítica i interpretació, "dexando otros autores modernos, amigos de nuevas opiniones". Segons els clàssics, les malalties es classifiquen en esporàdiques, endèmiques i epidèmiques, entre les quals es troba la pesta, causada per l'aire que es respira, per les aigües corrompudes o pel mal estat dels aliments, com havia assenyalat Pere Joan Esteve. Els autors discuteixen si és pesta o no, però al final conclouen que, encara que indubtablement li faltava en iniciar-se una de les condicions —la infecció de l'aire—, això no importa; potser no es tracta de l'autèntica i exquisida pesta, però participa de la seua essència, ja que era perniciosa, contagiosa i va provocar moltes morts. Els símptomes eren evidents, la putrefacció dels humors era generalitzada. El remei era la sagnia, i consideren la conveniència de fer-ne, al braç o al turmell; sobretot, si havia de ser copiosa en un principi, o repetides amb moderació —aquesta era la seua preferència, després d'una llarga discussió

sobre textos de Galè. O, per contra, no eren aconsellables, com volia Porcel, a la vista de les autòpsies realitzades a Saragossa cap al 1565, a qui argüïen amb l'autoritat de Galè i la pròpia experiència...

Els metges apareixen freqüentment en les cròniques, exercitant la seua labor. En primer lloc, el doctor Carbonell, el qual visitava els malalts del llit-zeret de Santa Caterina, regentat pels jesuïtes. En el dels dominics, el de Troia, van medicar dos catedràtics, Vicent Miquel Gil, d'Aforismes, i Vicent Tordera, de Curs. L'abnegació del doctor Tordera fou molt lloada:

...estando bien enfermo; esperó mejorarse, y no estándolo mucho empezó la visita; la cual puedo atestiguar la hazía con mucha caridad, y cuidado, durávale dos o tres horas, así por la mañana, como por la tarde; hazíala a cada enfermo no de paso, sino con mucho reparo, y advertencia, preguntando a cada uno de sus accidentes, pulsando los dos brazos. Dios en esta vida començó a pagarle su mucho cuidado, pues viviendo antes con poca salud, todo este tiempo se la dio muy entera.⁵⁸

Quan Gavalda recapitula els noms dels nombrosos clergues finats durant la pesta, no oblida set metges morts, entre ells el catedràtic d'Anatomia Esteve Patrici Verdier, encara que no sabem en quines circumstàncies.⁵⁹ La Universitat ajudà i va compartir, sens dubte, aquells moments de pesta...

Portades de les Constitucions de la Universitat de València. 1655 i 1673.

58. F. GAVALDÀ, *Memoria*, cap. XXI; sobre Gil, caps. III, IIII, XXI i XXIII. Sobre oposicions i carrera dels catedràtics, A. FELIPO, *La Universidad de Valencia durante el siglo XVII (1611-1707)*, València, 1991.

59. F. GAVALDÀ, *Memoria*, cap. XXXIII.

A vegades la religió, en comptes de pugnes, com s'esdevingué amb mossèn Simó, significava esbarjo i festa o solemnitat. En l'antic règim són molt nombroses, adés per dates assenyalades adés per esdeveniments de relleu.⁶⁰ Altres vegades se celebren per una victòria o un succés que se celebra amb fast i solemnitat. En les constitucions de 1733 s'indiquen els dies sants o feriat.⁶¹ La Universitat invitava les autoritats i, al seu torn, els components de la Universitat assistien a les que organitzava la ciutat, usualment emmarcats en la catedral.

En altres festes intervenia més directament el claustre, com s'esdevingué en l'exaltació de la Concepció Immaculada un segle abans. La devoció a la Verge Maria estava molt arrelada de ben antic a la ciutat. La Universitat, des de la seua fundació, la tenia com a patrona: la Mare de Déu de la Sapiència presidia la capella de les escoles.⁶² Tots els anys feia una processó o trasllat d'una imatge seua que es conservava al monestir de la Trinitat, amb la llicència prèvia de l'abadessa, i amb acompanyament del rector, els professors i els graduats.⁶³ Va ser sempre defensora d'aquell dogma, a la causa del qual va dedicar el seu esforç, com a corporació i a través d'obres de diversos professors. Per això, es va abocar en les festes, ordenades per Felip IV el 1662, amb què es va celebrar la publicació pel papa Alexandre VII d'un breu favorable al dogma. El moment triat va ser durant uns carnestoltes. Sorprenent decisió barroca, que potser volia cristianitzar aquesta festa.

Aquell any els carnestoltes van prendre un caire diví. L'I de febrer es va organitzar una gran processó, la qual començà cap a las dues de la vesprada a la porta de les escoles. Obria la desfilada un esquadró de màscares a cavall, vestides de manera molt vistosa. Darrere, onze carros amb motius molt diversos: alguns, com els dos de bojos i el dels gossos i gats, s'ajustaven més a la celebració carnavalesca. L'últim despertava admiració a les gents de l'època:

la risa tuvo bien en qué esplayarse, porque a la una banda avían puesto gran cantidad de gatos, y a la otra de perros, que atados de diferentes cuerdas, y de parte dolorosa, tirando de ellas mayavan y ladraavan, a compás con tan desapazible música, que servían de una divertida frialdad.⁶⁴

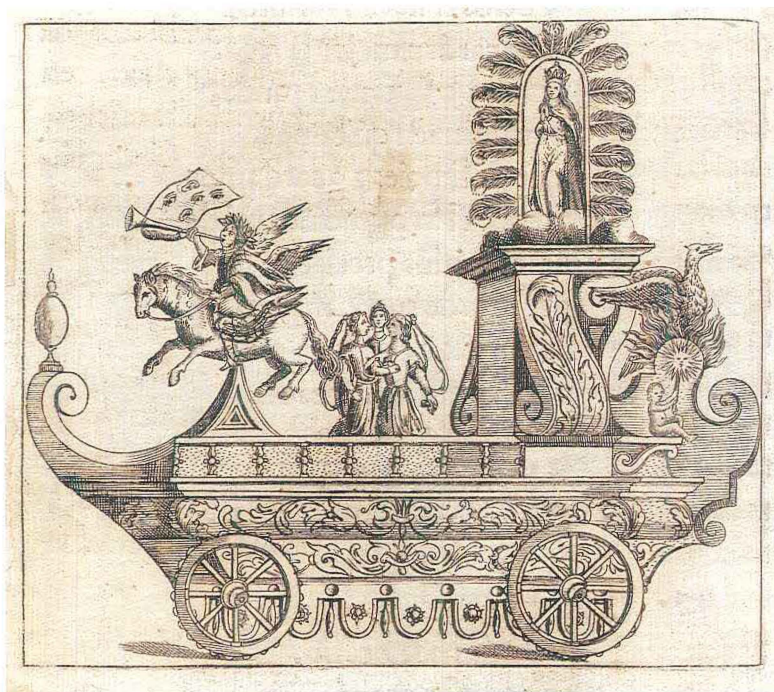
60. Les expressions festives de les societats de l'antic règim tenen una significació que va més enllà de les meres manifestacions externes de la celebració. Unes reflexions recents sobre això —que ometem ací, per les característiques d'aquest treball—, es poden veure en P. MONTEAGUDO, *El espectáculo del poder. Fiestas reales en la Valencia moderna*, València, 1995, ps. 13-14 i 183-193.

61. Vegeu les constitucions de 1611, capítol XXV; 1733, cap. XXVI, restringides pel Pla de 1787, cap. XIII.

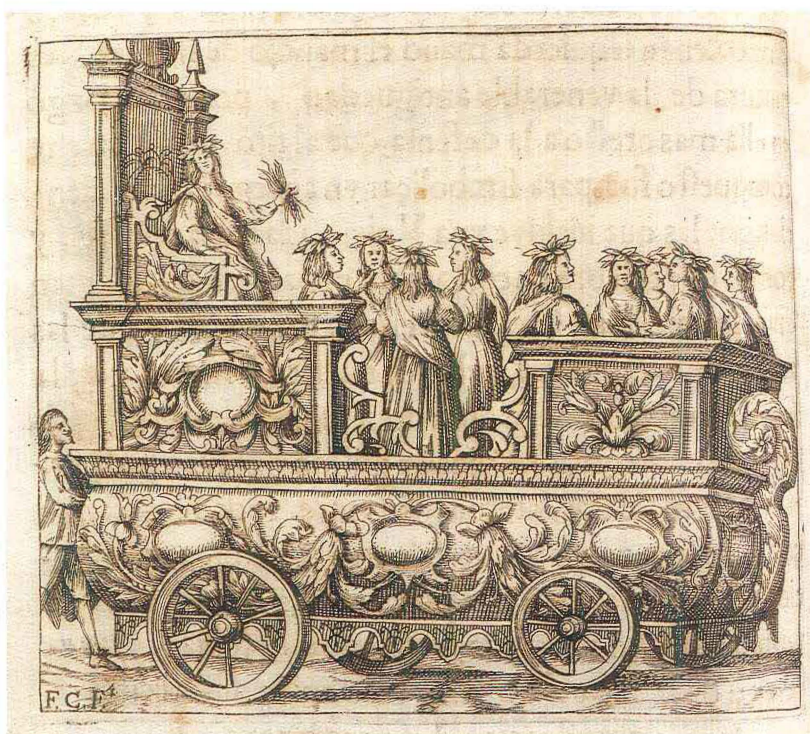
62. D. BENITO GOERLICH, *La capilla de la Universidad de València*, València, 1990, ps. 15-18.

63. A. SALES, *Historia del Real Monasterio de la Sma. Trinidad, religiosas de Santa Clara de la Regular Observancia, fuera los Muros de la Ciudad de Valencia*, València, 1791, p. 110.

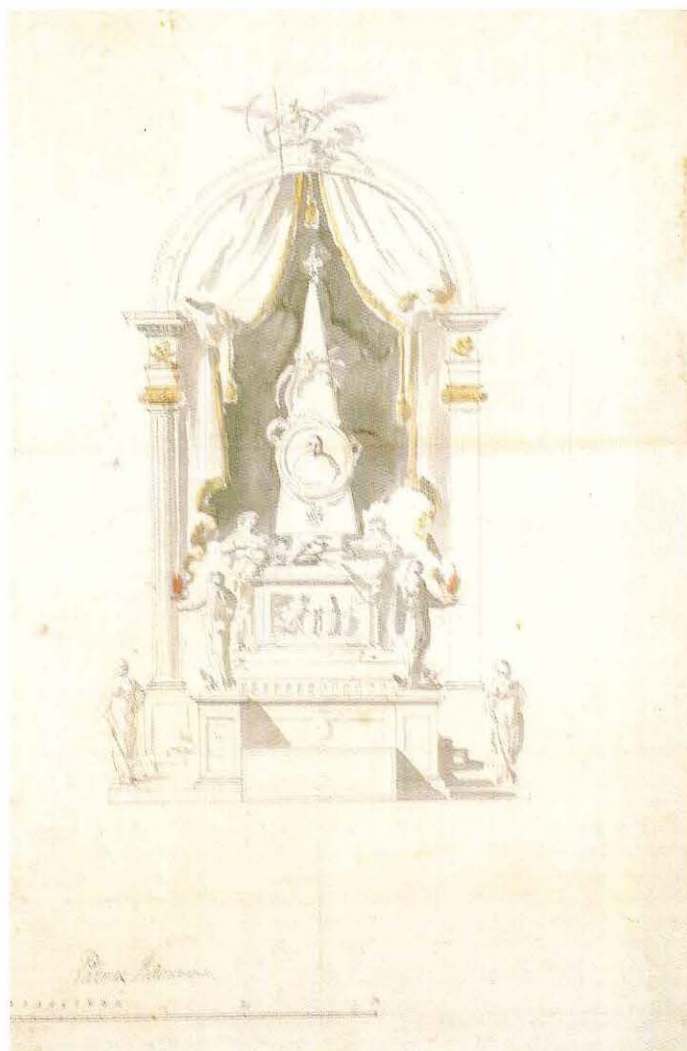
64. J. B. VALDA, *Solenes fiestas, que celebró Valencia, a la Inmaculada Concepción de la Virgen María. Por el supremo decreto de N.S.S. Pontífice Alejandro VII*, València, 1663, ps. 46-47. Vegeu P. PEDRAZA, *Barroco efímero en Valencia*, València, 1982, ps. 69-70.

Carruatge de la jurisprudència.
J.B.Valda, Solemes fiestas que celebró...

Carruatge de la Universitat
J.B.Valda, Solemes fiestas que celebró...

Esbós de monument funerari en
 honor de Pérez Baier projectat per
 a la capella de la Sapiència.
 Josep Rivelles, 1797.
 Arxiu del Regne de València.
 Mapes i plànols: núm. 394

Les altres carrosses recollien elements sagrats. La Facultat de Medicina, per la seua importància i prestigi, en va construir dues, mentre que la de Lleis anava precedida per més de seixanta estudiants a cavall brillantment abillats. L'últim dels carros, el de les Muses, estava patrocinat per la Universitat, i anava seguit d'un tropell de músics: tabals, trompetes, clarins, gralles... Després anaven els graduats, mestres i catedràtics, un centenar i mig, a cavall, i seguint un ordre determinat, que tancava el rector amb les altres autoritats acadèmiques. El colorit de les seues mucetes, birrets i togues, la varietat, fa les delícies del cronista de la festa Joan Baptista Valda:

...era una agradable primavera, lo que se descubría, y un magestuoso y sucesivo teatro de gloriosos triunfos, lo que se admirava. Eran los primeros los Catedráticos de Gramática, con insignias de color pardo, los de lenguas de amusco, el de Retórica de leonado, los Graduados en Filosofía, que eran más de sesenta de azul, y con ellos el Catedrático de Astrología del mismo color, pero celeste. Seguía la Medicina muy autorizada, porque el color pagizo o anteado, el secular traje, y con gorras, famosos cavallos..., y el ser muchos en número los graduados, que se señalaron, en festejarla, hizo ostentoso el lucimiento. Ivan después los Legistas, y Canonistas de carmesí y verde, con gran decencia, bien que parte de los Catedráticos de la Jurisprudencia, que son Pavordres, ivan en último lugar por tener essa precedencia, según constituciones de la Escuela. El último orden de Graduados, era el de la sagrada facultad de Teología, cuya pureza se ostentava en lo cándido de las insignias, con que muchos Doctores y Maestros se ilustravan. Don Carlos Coloma... Retor de la Universidad, iva presidiendo en ella llevando un guión de tela pasada de blanco, y oro, y en él una Imagen de la Concepción de Nuestra Señora, de estremado pinzel...⁶⁵

El seguici va ser tan nombrós que, quan van arribar al Pla del Real els primers, els últims encara no havien eixit... Després de presentar-se al virrei, tornà la processó amb una llarga marrada que va acabar al punt de partida ben entrada la nit. Des d'aquell mateix dia, i fins al diumenge, l'espai de les escoles es va repartir per facultats, a fi que cadascuna l'engalanés. Els sis altars que es van erigir foren una mostra de sumptuositat i enginy. La Facultat de Teologia en va erigir dos, perquè tomistes —tradicionalment contraris al dogma— i antitomistes es van dividir. Aquestes portades, plenes de divises, jeroglífics i al·legories, van resultar molt vistoses, amb domassos, tapissos i, fins i tot, amb imatges articulades que emetien sons. Tot ho va descriure Valda, fascinat amb les glòries de la seua universitat...

Sant Tomàs d'Aquino amb l'hàbit doctoral de la Universitat de València, a la manera tradicional. Pintura de Vicent Castelló, S. XIX. Reial Col·legi del Corpus Christi de València.

65. J. B. VALDA, *Solenes fiestas...*, ps. 74-75. Valda adverteix que el cost de "tan heroyco luzimiento" —més de 3.000 escuts— va ser sufragat pels professors i els escolars, ja que la ciutat només pagava salaris i les despeses habituals de manteniment de les escoles.

Concepció Nina
Obra de Jeroni d'Espinosa.
Capella de la Sapiència.
Universitat de València
Núm. inv.: UV-128

Més a l'abast dels estudiants estaven les festes que tan freqüentment se celebraven a València: els carnestoltes o els nombrosos sants i processons, amb sant Vicent Ferrer i sant Lluís Bertran sobre tots ells. En el Corpus participaven els gremis i oficis, amb les seues roques o carros triomfals. Moros i cristians... Les pagava el municipi: ja en aquells moments es tenia la certesa que un dels deures polítics més fructuosos és distraure la gent. Lluminares i focs artificials. Commemoracions de reis, els seus naixements i les morts, eren actes solemnes i públics a València. Fins i tot un acte de fe —encara són freqüents en el regnat de Felip V— era una bona distracció. El 1721 n'hi hagué algun de sonat; el jesuïta Jerónimo Julián escrivia a Maians:

el correo pasado no pude escribirte por averme ocupado todo el día una de mis maulas, de que no me veré libre asta que quememos dos docenas de judíos, aunque me persuado que por no llegar a ese caso padecemos nosotros la pena de fuego en los inmensos calores de este estío..⁶⁶

66. Carta de 5 d'agost de 1721, Arxiu del Corpus Christi, fons Maians, núm. 37. També el catedràtic CORATJÀ va escriure un fullet sobre aquell acte de fe. Sobre festes, vegeu *l'Ensayo de una bibliografía de libros de fiestas celebradas en Valencia y su antiguo Reino*, València, 1925, de Carreres Zacarés.

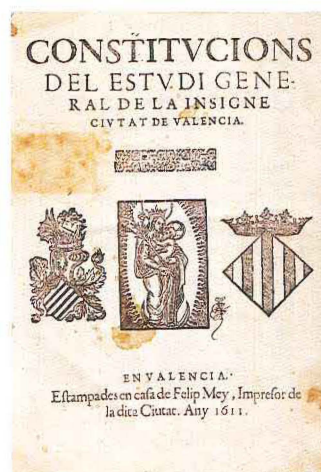
A la fi de segle planen negres presagis sobre la península. Lluís XIV pacta el repartiment de la corona hispana. Després aconseguí seure al tron d'Espanya el seu nét Felip V i esclatà la Guerra de Successió... El 1691, en moments de guerra contra França, hi hagué un esclat de violència, amb diversos assassinats i un incendi provocat a les portes de Serrans. Els estudiants d'Arts van protagonitzar diversos incidents. Enfrontats suaristes i tomistes, van ultratjar les imatges de la Concepció i de sant Tomàs que hi havia a les aules, emblemes de cadascuna de les faccions. Fins i tot "tiraron muchos caravinaços" dins de les mateixes escoles, per la qual cosa el rector ordenà tancar la Facultat d'Arts.⁶⁷ Fart d'excessos, el virrei, el marquès de Castel Rodrigo, decidí de fer un escarment públic. Coneixent la rapidesa amb què es mobilitzaven els escolars per defensar els seus companys, d'acord amb l'Audiència, i després d'escatir els noms dels responsables, actuà de nit. En poques hores n'agafà uns vint i els embarcà cap a Eivissa. Al matí següent, quatre-cents estudiants —si hem de creure el virrei—, molts d'ells armats, van anar a la casa del rector i el van obligar a acompanyar-los a l'església de la Puritat, on es trobava el virrei en una funció religiosa. Tot i que el rector va intercedir pels embarcats i que el virrei contemporitzà per calmar els ànims, els escolars se'n van anar sense aconseguir-ne la llibertat. Aquella mateixa nit, Castel Rodrigo aplegà les rondes de tots els tribunals de la ciutat i va detenir dotze estudiants dels que havien participat en l'avalot del matí; l'endemà, els embarcà cap al presidi de Peníscola i acabà l'incident.⁶⁸

DESVENTURES D'UN JURISTA

El 13 de gener de 1720, des de Salamanca, escrivia Gregori Maïans a son pare:

Que éste y el otro digan lo que paresca de mi venida, a mí me embaraza mui poco. Yo me río de todas esa cosas y de la simplicidad con que las dicen. Las cátedras de Cánones se despachan hoy en Madrid....⁶⁹

Destinat al clergat, havia anat a estudiar a Salamanca, després de cursar uns anys en aquesta universitat, perquè confiava que li obriria el camí a la càtedra. La Universitat de València havia tancat per la guerra i la presència de l'arxiduc. El 1707, Felip de Borbó havia suspès el patronat de l'Ajuntament, i tot feia preveure que seria reformada com Cervera, i quedaria més dependent de Madrid. No obstant això, s'equivocava...

Portada de les Constitucions de l'Estudi General de la Universitat de València. 1611

67. S. GARCÍA MARTÍNEZ, *Valencia bajo Carlos II*, València, 1990, ps. 249-250.

68. ACA, Secretaria de València, lligall 586, exp. 21.

69. Carta a son pare de 13 de gener de 1720, Arxiu del Col·legi de Corpus Christi. Citada en M. i J. L. Peset, *Gregorio Mayans y la reforma universitaria*, València, 1975, p. 11.

Van funcionar els ensenyaments uns anys amb l'ajuda dels regidors municipals, els quals nomenaven vicerector i professors interins, ja que no s'atrevien a més. El 1720, l'intendent Mergelina feia veure al rei que, si no es cobrien les pabordies, se'n perdrien les rendes. El capità general, el duc de San Pedro, a través d'una carta particular, feia saber a l'Ajuntament que si cedia les aules de gramàtica als jesuïtes, el rei acceptaria la devolució del patronat i la restauració de la Universitat. I així va ser... De nou se'n nomena un rector, Benito Pichó, ixen a oposició les places i es normalitza la vida universitària. Els jesuïtes van aconseguir l'ensenyament llatí amb una concòrdia, encara que es va pledejar molts anys.⁷⁰

Maïans pensa que és preferible el retorn. El seu protector, el jesuïta Julià, li dóna alguns consells per al trasllat del seu germà a València:

El equipaje de un colegial son dos colchones con la ropa correspondiente a una cama de almohadas, sábanas, manta y cubertor, y esta partida tengo por mejor que se trayga de ahí. Lo demás son las tablas o bancos para dicha cama, una mesica, dos taburetes y una arquita con su llave; todo esto se encontrará aquí con menos gasto, sin la molestia del acarreo. Vestido el de color como lleva en casa..., y para salir los días de paseo la beca y traxe de colegial se hará aquí a su medida.⁷¹

Amb el seu batxiller de Salamanca *in utroque* —en Lleis i Cànon—, aconseguix sengles doctorats i, el 1723, la càtedra de Codi. Les coses van bé. Explica uns anys, publica alguna obra menor i participa en la vida de l'escola. Potser massa, perquè ajuda el rector Ortí i Figuerola i s'enfronta als jesuïtes. Maïans havia estudiat amb els pares a Cordelles, a Barcelona, però se n'havia distanciat. Anys després, el 1740, recorda a Nebot aquella època, la seua impugnació de la concòrdia, la qual resumeix perquè no li havia estat tornada... Respira la por per totes bandes: "Si sé que Vmd. comunica lo que digo, aun a la persona de mayor confianza, reñiremos de veras." Desconfia del seu corresponsal, que se'n vaja de la llengua; el seu germà li recomana que no parles d'això...⁷²

Va pagar durament la seua actitud en la seua oposició a una pabordia de Cànon, per ascens a la primària de Lleis de Joan Baptista Ferrer. El corregidor Jover i alguns regidors el van deixar a l'estacada, malgrat les promeses. Després de la fixació d'edictes en lloc públic i la firma de l'oposició, va començar aquesta a la capella de la Sapiència el dimecres 11 de gener de 1730 i continuà els dies següents, llevat dels dimarts, per ser correu, i el dia de Sant Antoni i Sant Blai, festius. L'acte va revestir la solemnitat usual, amb la presència d'escolars i professors, dels regidors que després haurien de

70. Bulas, constituciones y documentos de la Universidad de Valencia (1707-1724). I. La Nueva Planta y la devolución del patronato, II. (1725-1733). Conflictos con los jesuitas y las nuevas constituciones, edició de M. PESET, M. F. MANCEBO, J. L. PESET i A. M. AGUADO, 2 vols., València, 1977, on es recull la documentació.

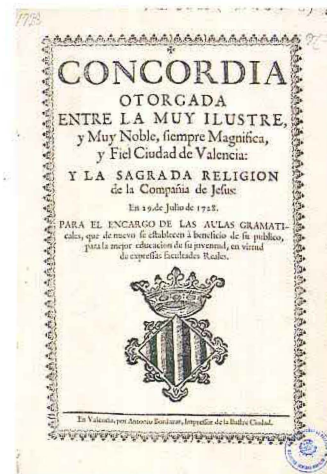
71. Carta de 16 de setembre de 1722, Arxiu del Corpus Christi, fons Maïans, núm. 37.

72. GREGORI MAÏANS, *Epistolario IV. Mayans y Nebot (1735-1742). Un jurista teórico y un práctico*, València, 1975, núm. 46, ps. 92-94.

votar. Maians va dissertar sobre usdefruit, llegats i testaments, manumissió i assignació de llibertat... S'ha d'imaginar la concurrència i la serietat de l'acte, l'exposició llatina davant d'alguns regidors —els quals no l'entenien—, el rector i els doctors, asseguts en l'ordre que marcaven les constitucions: teòlegs, canonistes i legistes, metges, filòsofs; després els batxillers...

Va definir l'usdefruit i en distingí el causal, que acompanya la propietat, del formal o separat, com també la possibilitat d'acréixer si se llega a dos un usdefruit... No era possible, segons el dret civil, l'usdefruit sobre coses consumibles, però un senatconsult, en els temps d'August i Tiberi, el va ampliar a totes, fins i tot com a llegat, cas en què es denominaria *usdefruit impropri*; se'n distingiria del propi, *salva rerum substantia*, i del mutu, perquè aquest és entre vius i en cosa pròpia... Continuà dissertant sobre les penes a l'hereu, perquè complexca la voluntat del causant i les seues limitacions. Sobre els llegats o el senatconsult Claudià, sobre l'assignació de llibertat, sobre l'addicció de béns a un col·lectiu o universitat, si s'havia promès...⁷³ La votació no li va ser favorable: el comte de Carlet, regidor degà, es va inclinar per Josep Vicent Albuxech, home gris però amb més influència; només li van votar dos advocats de la ciutat i Jover, encara que aquest feia doble joc. Se li va tancar el camí al major jurista que hi havia a València. Com el salari de la seua càtedra de Codi no era suficient, va provar altres vies: de primer va ser bibliotecari reial a Madrid, després aspirà a ser cronista o magistrat d'audiència. Res no li va eixir bé, i es retirà a Oliva per dedicar-se a la seua hisenda i als seus treballs. Fou un avantatge que, oblidant el dret en part, es dedicés a cultivar les humanitats llatines i hispanes? Certament, no per a la doctrina jurídica, ja que la seua obra no va reeixir. Va refer treballs que tenia encetats: disputes, comentaris a jurisconsults clàssics i postclàssics. Treballà el dret canònic en defensa del concordat, a les ordres de Blas Jover; no escarmentava, o confiava en el seu suport... En tot cas, la injustícia no preocupà massa a la Universitat, perquè continuà incloent-lo entre les seues glòries, com va fer amb Vives...

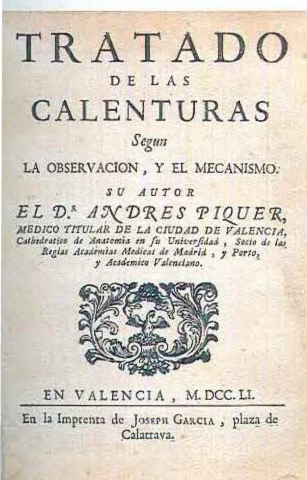
La Facultat de Dret no tindrà durant cent anys un jurista de la seua talla; Joan Sala, a la fi de segle, no l'igualà. A la darrerria del segle anterior, un grup de *novatores* reclamava la renovació, Coratjà en matemàtiques, l'oratorià Tosca des de fora de la Universitat. En medicina es pretenia la superació de Galè i l'admissió de la circulació de Harvey, però Maties Garcia la negava, amb els seus experiments. Ja més tard brillarà Andreu Piquer, metge ben format, eclèctic, el qual va ensenyar anatomia uns anys i passà després al servei del rei...⁷⁴

Portada de la concòrdia entre la ciutat de València i la Companyia de Jesús per a l'encarrec de les aules de gramàtica, 1798. Biblioteca Serrano Morales, Sig. 6820. Ajuntament de València.

73. La lligó i la documentació de la càtedra en *Bulas, constituciones...*, II, núms. 78, 80 a 83, ps. 165-184.

74. V. PESET, Gregori Mayans i la cultura...; J. M. LÓPEZ PINERO, *La introducción de la ciencia moderna en España*, Barcelona, 1969; amb altres col·laboradors, *Historia de la medicina valenciana*, II, ps. 73-127; V. NAVARRO BROTONS, *Tradició i canvi científic al País Valencià modern (1660-1720): les ciències físico-matemàtiques*, València, 1985.

Portada del *Tratado de las calenturas* d'Andreu Piquer, 1751.
Biblioteca i Museu Històricomèdic.
Universitat de València.

PUGNES AMB EL RECTOR

Després de la Guerra de Successió hi hagué uns anys tranquils, tot i que continuava la pugna amb els jesuïtes, ja que la Universitat no es conforma amb la concòrdia signada. Es produeix alguna altercació entre els doctors per qüestions de protocol. Les precedències, l'ordre en les desfilades i processons o l'ocupació de bancs i setials van motivar sempre disputes...

El 1720, el rei va disposar rogatives per aconseguir un desenllaç feliç en l'expedició a Orà. El rector Pichó organitzà diversos actes al llarg de tres dies: el divendres van predicar a les aules els pares de l'Oratori, com a preparació per a la comunió general del diumenge; mentrestant, s'agencava el teatre amb un altar, per disposar-hi de més espai. El dissabte al matí, el rector va recórrer les classes, invitant professors i escolars. De vesprada, un acte religiós, en el qual va predicar el rector de Sant Bartomeu, i la capella de la catedral va cantar la salve i uns motets molt devots. Finalment, el diumenge es van celebrar diverses mises al teatre i a la capella; la més solemne, a migdia, presidida per Pichó, el qual calculava que havien combregat més de dos mil estudiants. Doncs bé, en acabar l'eucaristia, va entrar el paborde Tomàs Savoia i protestà a crits perquè en la processó de la vesprada, el bidell, l'apuntador i l'algutzir anaven a desfilar obrint la comitiva, immediatament davant del rector. El paborde exigia que se situaren davant dels graduats, és a dir, darrere dels catedràtics, entre els quals s'incloïa. Pichó va tractar d'explicar-li que les constitucions i el costum disposaven aquest ordre: el bidell obria la comitiva, vestit amb roba de grana i portant les maces d'argent, i darrere hi anava el rector. Si aquest portava el guió de la Universitat, els pabordes, l'envoltaven agafant els seus cordons. No obstant això, en ocasions solemnes el rector podia anar-hi al final, tancant la desfilada. Però la fúria de Savoia provocà l'incident, segons conta el rector:

Y con aquella audasia y trabesura que tiene prorrumpió con muchos dicterios que no debiera, y considerando que las especies sacramentales que había sumido tal vez no estarían del todo alteradas en el pecho... procuré callar y mortificarme; y se salió echo una fiera, haziendo una extraordinaria negociassión para que los graduados y estudiantes no saliessen en la processión...⁷⁵

No es va eixir amb la seua i, si hem de creure el rector, la processó es va fer amb l'assistència de més de set-cents estudiants. Però ni Savoia ni els seus partidaris van concórrer a l'acte.

75. Arxiu Històric Nacional, Consells, lligall 48020. Agraïm a Pascual Marzal el fet d'haver-nos proporcionat aquesta documentació.

Durant la visita o inspecció dels regidors el 1741, es va poder comprovar l'escassa força del rector. Segons les constitucions de 1611, cada any, un representant municipal, amb el rector, havia de revisar les instal·lacions i constatar-ne les mancances. Es va reiterar el 1660, però sense esmentar el rector. Ara, s'havia convocat a la capella el rector Francesc Borrull i els catedràtics perquè informassen de les deficiències, del compliment de les constitucions i de l'exactitud dels comptes. Des del començament van sorgir xocs del rector amb el viced canceller i alguns catedràtics. Molts preceptes de les constitucions no es complien: les llistes no es lliuraven a temps, els professors no complien amb les conclusions anuals, es mantenien acadèmies durant les hores de classe... Després, el rector va ser sotmès a inspecció, i aquest es va resistir al·legant que el seu càrrec es regia per butlles d'Alexandre VI i Sixt V, i no hi havia costum anterior que la justificués. Quan els regidors van voler prendre el compte dels ingressos i les despeses, van tenir també problemes perquè no hi havia manament reial ni facultat per a aquesta intromissió.⁷⁶

Per aquells dies, un altre incident confirma l'escàs poder del rector —no es pot comparar al canceller de Salamanca o al poderós rector col·legial d'Alcalá. El catedràtic de Filosofia Beneyto va provocar una agitació entre els estudiants, els quals van apedregar els professors i els van llançar taronges. El rector va recórrer les aules recomanant pau i quietud, tancà la Universitat per Pasqua... En tornar a classe, va continuar l'avalot i, una vegada descoberts els culpables, van ser tancats al cep i a les torres de Serrans, segons la culpa respectiva. Beneyto el va titllar d'injust. El rector el multà amb quatre lliures i l'apartà de la càtedra. El professor se li va encarar al pati, envoltat d'estudiants, i li va fer saber que recorreria al rei i al Consell. Borrull demanà ajuda al capità general, el duc de Caylus, el qual va detenir els escrivans; després es va defensar davant del Consell, encara que reconeixia que

el rector de la universidad de Valencia no ejerce jurisdicción como el de Alcalá, Valladolid y otros, ni gozan de fuero los estudiantes, sino que en las causas, así civiles como criminales son convenidos delante de sus respectivos jueces..., pero dentro de ella tiene el rector todo el gobierno y jurisdicción, donde la ejerce y tiene cárcel para castigar a los delincuentes, no sólo estudiantes sino los mismos maestros...⁷⁷

El Consell de Castella no li va fer cas.

Retrat de Borrull. S. XVIII. Teatre de l'Estudi General.
Núm. inv.: UV-186

76. Arxiu Històric Nacional, Consells, lligall núm. 50888; estudiada per P. Marzal Rodríguez, "Un intento de control universitario: La visita municipal de 1741 al Estudio General de Valencia", *Doctores y escolares*, 2 vols., València, 1998, II, ps. 61-79.

77. Manuscrit núm. 702 de la biblioteca de la Universitat, en els papers de Borrull.

Retrat d'Asensi Sales. Teatre de l'Estudi General.
Núm. inv.: UV-084

FASTOS I COMMEMORACIONS

El 1740, una carta reial de 21 de juliol notificava a la ciutat la mort de Marianna de Neuburg, segona esposa de Carles II. El rector Borrull va encarregar-ne el funeral al Claustre. S'assenyalà per al 24 d'octubre, però la vigília les campanes de la ciutat ja començaren a tocar a morts. En arribar el dia, la porta de la capella es va cobrir amb teles negres i s'hi van col·locar motius al·legòrics: el fènix, dos rams d'assutzenes marcides... A les parets del pati es llegien epitafis, epigrames i dècimes, com la que va compondre per a la porta principal el catedràtic de Retòrica, Ramon Josep Rebol·lida:

Ayer puerta a la Lectura
Abrió la Universidad:
Mas hoy (qué diversidad!)
Abre ya la Sepultura,
Haciendo ver lo que dura
El dictar y el escribir,
Empuñar Cetro, y servir:
Pues Maestro y Estudiante,
Vassallo y Rey Dominante
Tienen prestado el vivir.⁷⁸

78. *Relación de las exequias, que la Real Universidad de Valencia celebró a la gloriosa memoria de la Serenísima Reyna de España, Doña Mariana de Neoburg, y oración fúnebre, que en ellas dixo ... en la Capilla de la misma Universidad, el señor Doctor don Assensio Sales, València, Oficina de Josep Garcia, s.a., p. 41.* També va compondre poesies per a l'acte el catedràtic de Prosòdia, Josep Joaquim Lorga.

Al mig de la capella s'aixecà un túmul “de elegante contextura con tres órdenes”, en el qual es van col·locar els blasons de la reina i de la Universitat amb símbols fúnebres; al centre s'hi va posar un luxós coixí amb una corona i un ceptre. La carcassa es coronava amb una piràmide coberta d'espolí vermell, mentre que una infinitat de veles i ciris donaven al conjunt l'aparença d’“un vivíssimo Ethna de luzes”. Quan fou l'hora, una elegant processó de catedràtics amb toga i birret, encapçalada pel rector, va eixir del teatre i entrà a la capella. Després de seure, començà la missa oficiada pel paborde Joan Baptista Ferrer, catedràtic de prima de Lleis. Com era la norma en aquests actes, hi hagué música “acompañada con variedad de instrumentos”. En acabar la missa, des del púlpit, Ascensi Sales va pronunciar l'oració fúnebre. Una vegada conclosa, va eixir la comitiva de la capella i es va posar fi al solemne acte.

A principi del set-cents, Felip V va prohibir els carnestoltes. Més tard, es va intentar limitar els dies festius... Però les festes eren un element integrador i indispensable. El 1738 es complia el cinquè centenari de la conquesta. L'Ajuntament va nomenar comissaris i acordà de gastar sis mil lliures, que van ser limitades pel Consell a quatre mil. El 13 de setembre, un lluit

pregó va anunciar els festejos: lluminàries, ventament de campanes, altars o monuments a les seus dels gremis, esglésies i convents —amb premis als millors—, processó, missa amb sermó... El 9 d'octubre, el sermó, a càrrec del paborde Esteve Bru, no fou

en el idioma materno (como en la centuria pasada) sino en castellano, porque siendo tan crecido el número de forasteros, ninguno quedasse privado de tan eruditos conceptos, de tan propias noticias...⁷⁹

El paborde donà gràcies a Déu pel fet, va execrar la secta de Mahoma i la seua invasió d'Espanya i exaltà Jaume I, amb dades de Diago, Beuter i Escolano. No van faltar unes paraules de lloa per a l'Estudi General... La processó s'hagué d'ajornar per la pluja fins a l'endemà. Els graduats, catedràtics i pabordes figuraven en la representació de la catedral, per la seua vinculació eclesial. Després —fins al dia 17— hi hagué danses, comèdies i lloes, tres dies de bous a la plaça del mercat...

El 1755 hi hagué una altra festa gran, pel tercer centenari de la canonització de sant Vicent Ferrer. Com que no s'aconseguí el permís per fer corregudes de bous, se substituï per una naumàquia al riu. La commemoració estava especialment relacionada amb l'Estudi, ja que es creia que havia estat una fundació del sant. La Universitat —com també el consolat— va ser invitada per dos comissaris

a los cultos de un Santo, a quien ella se debía toda en su principio y origen; y que después acá, la había protegido tanto con tantos sabios y escritores, que parece que le había vinculado pluma a pluma sus alas el Ángel valenciano.

El rector Demetrio Lorés acceptà, i va prometre contribuir-hi des del recinte, en el qual es desplegarien "todas las velas de devoción".⁸⁰ En la processó van participar també amb l'arquebisbe i capítol, però van organitzar un acte en què es van conferir gratis vuit birrets de doctor a escolars pobres. L'arquebisbe havia donat dotze dots a òrfenes de Sant Vicent; els xiquets van demanar, en un memorial, que també ells havien de rebre algun do: moltes persones, commogudes, els en van donar, i el Claustre va prometre vuit birrets. En el sermó que va pronunciar el canonge Josep Climent, recordava amb gratitud i veneració la Universitat, "como buena madre, que me ha educado, reconociendo deber a su enseñanza lo poco que sé..."; no fingia, tot i que, com Maians, va fracassar en una pabordia.⁸¹ Hi afegí que la fundació de la Universitat havia estat el major benefici del sant, si no es tenia en compte el compromís de Casp...

79. J. ORTÍ I MAYOR, *Fiestas centenarias con que la insigne, noble, leal y coronada ciudad de Valencia, celebró ... la quinta centuria de su christiana conquista*, València, 1740, ps. 259-260, el sermó en 261-306; el recinte universitari serví per reunir i formar el Centenar de la Ploma, ps. 251 i 313; la representació de la catedral, 385-393.

80. Les va narrar el jesuïta Tomàs Serrano, *Fiestas seculares con que la coronada ciudad de Valencia celebró ... el tercer siglo de la canonización de ... S. Vicente Ferrer*, València, Viuda de Josep d'Orga, 1762, ps. 71, 116-117, 243 i 259; en el pròleg s'adreça a qui escriurà sobre el quart segle.

81. S. ALBIÑANA, "José Climent y la creación de la cátedra de Locis Theologicis en la Universidad de Valencia", *Anales Valencinos*, 13 (1981) 1-26.

Retrat de Josep Climent. S. XVIII.
Teatre de l'Estudi General.
Universitat de València. Núm. inv.: UV-085

BLASCO I LA IL·LUSTRACIÓ

El regnat de Carles III fou pròdig de reformes universitàries. Amb l'expulsió dels jesuïtes anul·là la seua força sobre els claustres i es recuperaren ensenyaments de gramàtica, s'eliminaren càtedres suaristes i alguns edificis i biblioteques van passar a les universitats. Els col·legials majors —l'altra força— també van ser reduïts, trencats els mecanismes del seu domini. Nous plans d'estudis van regular els ensenyaments, de primer a Sevilla, després a Salamanca i Valladolid; més tard Alcalá, Oviedo i Granada... A Amèrica va ser menys profunda la reforma. Els plans van introduir, en general, una nova concepció dels ensenyaments, amb una visió panoràmica de les assignatures, amb disciplines més al dia, un major control sobre exàmens i oposicions...⁸²

A València la reforma fou tardana. Als seus claustres, poc avesats a la discussió i l'acord, es van enfrontar els tomistes amb els antitomistes. L'Ajuntament no aconseguí de posar ordre i el rei, el 1774, en va suspendre el patronat. Després, per al pla de 1786 no es consultà al Claustre, ni al municipi. Va ser fruit de la gestió del ministre Floridablanca, el qual comptava amb Francesc Pérez i Baier i Vicent Blasco: Baier va ser preceptor dels infants i reformador dels col·legis majors, i Vicent Blasco, l'ànima del pla conegut amb el seu nom, accedí als cercles cortesans sota el guiatge del hebraïste. Durant anys van anar guanyant adeptes: Blasco oferí a la ciutat recuperar el patronat, i al Claustre comptava amb qui desitjaven millores; Baier promet donar la copiosa biblioteca que posseeix, una mancança de l'Estudi.⁸³ Van ensopegar amb l'arquebisbe Fabián y Fuero, tomista fervent i col·legial major de Santa Creu, però van fent camí. Blasco, gràcies al rei, és nomenat canonge, tot i que ho tenia prohibit per pertànyer a l'orde de Montesa; d'aquesta manera va poder ser elegit rector el 1784. Des d'aquest moment viatja freqüentment a Madrid, on es gesta el pla. Finalment, al març de 1786 torna amb ell, i ho comunica al Claustre. Floridablanca el va signar el 22 de desembre, però no arriba a València fins al març, acompanyat d'una ordre, perquè s'execute mentre es despatxa la reial cèdula.⁸⁴ Va ser llegit al Claustre i s'imprimeix, i fins i tot s'acorda, en agraïment, fer tres retrats: del rei, de Floridablanca i del rector.

La Universitat aconseguia un àmbit exempt, més autònom, enfront del patronat municipal. La figura del rector es reforça, ja que el rei en

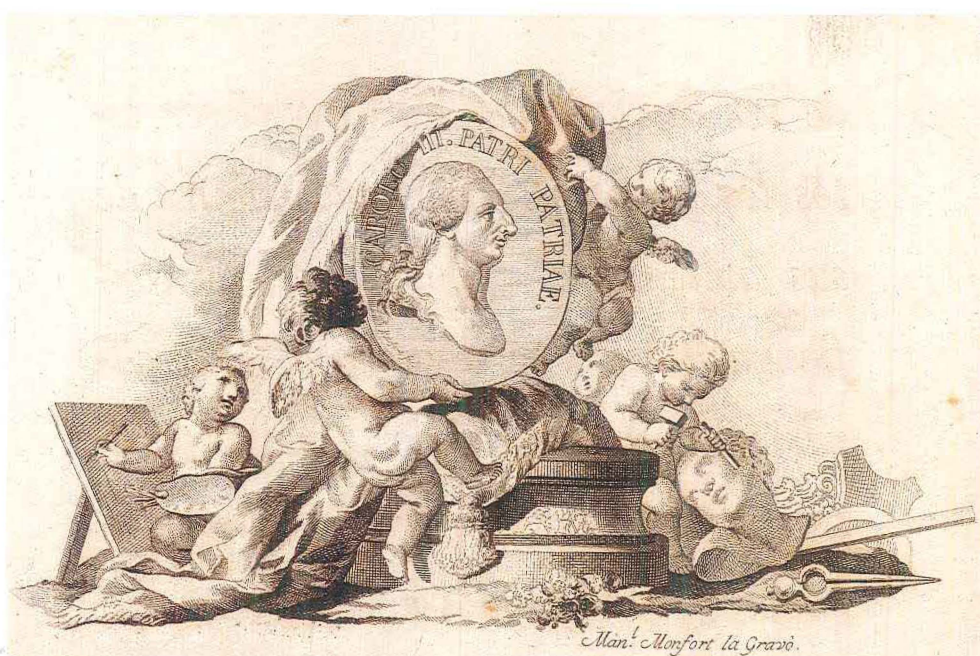
82. M. i J. L. PESET, "Política y saberes en la universidad ilustrada", *Carlos III y la Ilustración*, 3 vols., Madrid, 1989, III, 30-135; M. PESET i P. MANCEBO, *Carlos III y la legislación sobre universidades*, *Documentación Jurídica*, XV, núm. 57, Madrid, 1988.

83. Una visita, l'11 de juliol de 1781, de Pérez i Baier a la Universitat, Arxiu de la Catedral de València, lligall 1712 (Llibre de Claustres de Catedràtics), fs. 10v-11v.

84. Els estudis sobre el pla són nombrosos: J. L. PESET, "Reforma de los estudios médicos en la Universidad de Valencia: el plan de estudios del rector Blasco de 1786", *Cuadernos de Historia de la Medicina Española*, 12 (1973) 213-264;

Retrat de Vicent Blasco per Salvador Maella. Estudi General.
Núm. inv.: UV-129

Retrat al·legòric de Carles III.
S XVIII. Imp. Monfort

prorroga el govern fins a la seua mort el 1813. A més, el finançament ja no depèn sols de l'Ajuntament, que ha de transferir-li 8.000 lliures dels seus arbitris, es completen amb una pensió de l'arxidiòcesi, de 12.000, extretes dels delmes de la mitra.⁸⁵ Aquestes quantitats s'administraven a través d'una junta de catedràtics electes, que dóna comptes al Claustre general. És a dir, el municipi i l'arquebisbe canceller subministraven les rendes, però la gestió queda, per primera vegada, a les mans de l'Estudi. S'havia de formar un fons per editar els llibres o manuals recomanats en el pla: s'imprimien fora de la universitat i, corregits pels catedràtics, els venien els llibreters. El negoci va ser ruïnós, perquè els costos no es compensaven.⁸⁶ Després, en la guerra contra el francès, l'incendi en destruï els exemplars existents.

En les oposicions continuaven decidint els regidors, però s'estableix un filtre previ controlat pel rector: la classe d'opositors. Els qui desitgen una càtedra, hauran de passar en primer lloc per diversos exercicis públics i presentar dissertacions; si aproven, ingressen en aquesta classe i poden optar a càtedra davant dels patrons. La docència no es renova massa, continuen les classes ordinàries, *viva voce* o sense dictar, en llatí; cada assignatura té el seu manual assignat. Es completen amb explicacions dels graduats i repeticions dels catedràtics, amb actes de conclusions, acadèmies... En canvi, per primera vegada, s'introdueixen els exàmens al juny, ja no hi ha prou amb els graus.

Milloren els continguts. Les càtedres de matemàtiques es completen amb física experimental i astronomia. Es creen un observatori astronòmic, un gabinet de física i un laboratori químic, encara que amb consecucions modestes. Anys després, els pabordes es queixaven perquè el pla havia millorat les dotacions en aquestes càtedres, perquè en Física, durant una hora, expliquen les màquines i facen experiments; en Astronomia dediquen dues nits clares de cada setmana a ensenvar l'ús dels instruments i facen observacions. No ho fan, o molt poc, i encara volen participar de les rendes de pabordia. Els pabordes defenien la teologia i el dret:

La utilidad y necesidad de las ciencias naturales nadie las puede dudar y su fomento es el manantial más precioso de toda una Nación. Mas éstas tienen su lugar en la política del Gobierno y sin la subordinación a éste y a la Religión, pueden en la parte moral y política ser causa de muchos males.⁸⁷

S'actualitza Medicina, amb estudis de química i botànica —el jardí botànic, que perdura fins als nostres dies. Sobretot, s'introdueix la pràctica a l'hospital, on visiten malalts amb el catedràtic, i fan les seues històries

S. ALBIÑANA, *Universidad e Ilustración. Valencia en la época de Carlos III*, València, 1988, ps. 206-234, el qual l'ha editat en *Bulas, constituciones y estatutos*, II, ps. 91-130. També n'hi ha edició facsímil, València, 1984, amb preliminars de S. ALBIÑANA, M. BALDÓ, L. ESTEBAN, A. MESTRE, J. L. PESET, M. PESET i A. TEN.

85. Capítol XXIII del pla. A més, caldria afegir-li la renda de les pabordies i d'Oriola, les quals estan afectades, propines, multes... La Universitat ingressarà cinc vegades allò que recaptava fins aquell moment; M. BALDÓ, "La hacienda de la Universidad de Valencia en la época del rector Blasco [1786-1808]", *Plan de estudios*, 37-50.

86. M. PESET, "L'introduction des manuels d'enseignement dans les universités espagnoles du XVIIIe. siècle", *De l'alphabetisation aux circuits du livre en Espagne, XVIe-XVIIIe. siècles*, Paris, 1987, ps. 163-185.

87. Arxiu de la Catedral de València, lligall 1694 (32), escrit pel maig de 1807. En general, sobre aquests ensenyaments del pla Blasco hi ha diversos articles d'Antonio TEN.

clíniques —Cullen servia de guia. A Dret el canvi és menor: el nucli continua sent romà, amb un curs previ de dret natural, suprimit el 1794. Apareix també el dret reial, amb el llibre d'Asso i de Manuel. Joan Sala en va redactar diversos manuals, que es van recollir en plans posteriors, especialment la seua *Ilustración del derecho real de España* (1803), que va tenir una difusió notable a Amèrica...⁸⁸

Com va ser acollit el pla? Els professors hagueren d'adaptar-se a les noves assignatures, però els estudiants van mostrar prompte el seu disgust. El pla establia que només se celebraria una festa a la setmana quan en concorreguessen dues, i el rector va disposar que seria lectiu l'I de maig de 1787, dia de Sant Felip. A primera hora, centenars d'escolars s'apostaren a la porta per impedir-hi l'accés; en arribar el rector, li van demanar la festa, però Blasco els exhortà a complir la norma, i els va amenaçar amb la pèrdua de matrícula. Va entrar, amb els catedràtics i alguns estudiants; altres van ser dissuadits a pedrades. Hi arribà un grup de fusellers i va ser repel·lit; però van tornar després a la càrrega i aquesta vegada van disparar. Fugiren els escolars i el matí va acabar tranquil; el rector va agrair al capità general la intervenció i refusà que hi enviés soldats. No obstant això, a la vesprada, la presència d'estudiants armats, preparats per a l'avalot, l'obliga a demanar-ne. Després d'una altra batalla campal van fugir els amotinats; la tropa n'agafa un parell.⁸⁹ Els disturbis continuaran els anys successius, per diferents motius, però prossegueix lenta la implantació.

Hi havia altres obstacles. L'arquebisbe Fabián y Fuero va pagar la pensió de la mitra només els dos primers anys. Després no va complir: quan li la reclamaven, responia que no tenia diners. Blasco apel·là a Madrid. A causa dels motins antifrancesos de 1793 i del seu enfrontament amb el capità general, l'arquebisbe va eixir de la ciutat i la hisenda universitària ja no va patir retards. L'hospital general també va dificultar l'ensenyament clínic i l'entrada d'estudiants al seu recinte. Novament el rector va demanar ajut al poder, i Floridablanca hi posà remei per mitjà d'una ordre de 1790. A poc

88. M. MARTÍNEZ NEIRA, "Despotismo o ilustración. Una reflexión sobre la recepción del Almici en la España carolina", *Anuario de historia del derecho español*, 66 (1996) 951-966. Sobre Joan Sala, M. PESET, "Sala mexicano: un libro jurídico para una transición", *Cuadernos de investigaciones jurídicas*, (Mèxic), (1987) 61-78, i "Novísimo Sala mexicano o el final del viejo derecho hispano", *Memoria del IV Congreso de Historia del Derecho Mexicano*, 2 vols., Mèxic, 1988, II, ps. 895-912.

89. F. J. SÁNCHEZ RUBIO, "La aplicación del plan Blasco y los desórdenes de 1787 en la Universidad de Valencia", *Doctores y escolares*, II, 373-383.

Pàgina anterior:
Retrat de Joan Sala. Teatre de
l'Estudi General.
Núm. inv.: UV-094

Visita de Carles IV a la Universitat
de València. Vicent López.
Museu del Prado. Núm. inv.: UV-2815

a poc, s'aconseguien els objectius: l'energia de Blasco en els seus primers anys és evident, desbordant. L'any 1793, en un informe sol·licitat per la Secretaria de Gràcia i Justícia, es comprova l'efectiva aplicació de la reforma en càtedres, horaris, distribució de cursos, llibres de text... Les construccions van més endarrerides, només s'ha començat la biblioteca. Hi ha altres problemes: ningú no es gradua de doctor en dret; els estudiants no assisteixen a les explicacions de mecànica i astronomia; els que cursen medicina abandonen les aules quan arriben al cinquè any, perquè en altres universitats es graduen de batxiller només amb quatre anys... Baixa lleugerament la nova matriculació en aquests anys. No es podia esperar un èxit complet: era un canvi complex. No obstant això, és un bon balanç després de set anys d'experimentació.

El 1802, la Universitat rebia la visita dels reis Carles IV i Maria Lluïsa, que va recollir Vicent López en el seu quadre. A penes n'ha quedat rastre als claustres...

TESTIMONIS D'UNA ÈPOCA

Joseph Townsend era un il·lustrat clergue anglès que va viatjar per Espanya durant 1786 i 1787. S'havia graduat a Cambridge, i va estudiar després medicina a Edimburg. Era rector al petit poble de Pewsey, a Wiltshire, però les seues ocupacions no li impedié viatjar. El 10 d'abril de 1786 travessava la Jonquera i s'endinsava per Espanya, que va recórrer durant un any i mig. Per Barcelona i Saragossa arribà a Madrid; després va passar per Lleó, Astúries, Salamanca... Des de Madrid es va dirigir a Andalusia, i per Màlaga i Cartagena arribà a València. Dues setmanes van ser prou de temps per visitar-la amb un cert deteniment. Ben prompte recalarà a la Universitat, a la qual va dedicar un extens relat.

Townsend elogia obertament l'estudi valencià. La seua visita coincideix amb la implantació del pla Blasco que, al seu parer, ha revifat l'ensenyament: "esa universidad ha estado últimamente muy cerca de su decadencia pero el rector actual ha levantado la reputación de su escuela".⁹⁰ Li sorprén el nombre d'estudiants —dóna la xifra, exagerada, de 2.400—, i de professors —setanta. En docència, els manuals li semblen ajustats. En medicina, que és la seua especialitat, posa alguna dificultat: la pràctica clínica no segueix la

Al·legoria de la Ciència. Museu municipal. Gravat de Valda. Capella. Museu de la Ciutat. Ajuntament de València.

90. El viatge de Townsend en J. GARCÍA MERCADAL, *Viajes de extranjeros por España y Portugal*, 3 vols., Madrid, 1962, vol. III, ps. 1353-1660, sobre la Universitat, 1631-1633; també, J. R. ZARAGOZA, J. L. PESET, "Medicina y sociedad en la España del siglo XVIII según el viaje de Townsend", *Medicina Española*, LXIII (1970) 305-318.

Josép Antoni Cavanilles.
Teatre de l'Estudi General.
Núm. inv.: UV-097

millor obra del seu mestre Cullen, la *Synopsis nosologiae methodicae*, o es desconeixen autors essencials, com ara Haller i Gaubius. El sistema de matrícules i exàmens li sembla millor que a Edimburg; també l'accés a les càtedres a través de la classe dels opositors. Pondera la biblioteca, els premis als professors que publiquen obres útils i, per damunt de tot, la figura de Vicent Blasco: "el rector es un hombre profundamente instruido, y muy celoso por el avance de las ciencias en su corporación". Crida l'atenció l'interès amb què Townsend examina la Universitat de València; Salamanca o Valladolid les havia enllestit en poques línies... Potser el tracte amb Pérez i Baier a Madrid i la disponibilitat de Blasco van despertar la seua simpatia, o la novetat del pla resultava atractiva per al curiós erudit...

Wilhelm von Humboldt necessita poques presentacions. Nascut a Berlín el 1767, estudià dret, economia i arqueologia a Frankfurt de l'Òder i a Göttingen. Prompte es va vincular al grup d'erudits congregats a Weimar al voltant de Schiller i Goethe. Amb el temps es convertí en alt funcionari de la cort prussiana: fou ambaixador a Roma —entre 1801 i 1808— i, cosa més important, ministre d'Instrucció Pública i fundador de la Universitat de Berlín el 1810. La bona formació i l'experiència fan d'ell un testimoni excepcional.

Les seues inquietuds filològiques el van portar a Espanya, després d'una estada a París. El 13 d'octubre de 1799 creuà la frontera per Irun, amb la seua dona i dos fills, i es dirigí a Madrid per Vitòria, Burgos i Valladolid. El seu diari està ple d'observacions sobre l'ensenyament; les comparacions amb l'alemany, el qual coneix ben bé, són nombroses. A Valladolid va obtenir informació sobre la universitat i el col·legi de Santa Cruz, acabat de reformar; els estudiants li van semblar esparracats i miserables, rudes i poc formats...

El 5 de novembre va arribar a la capital. Allí tingué una llarga conversa amb Antoni Josep Cavanilles sobre l'estat de l'educació; la universitària li va semblar endarrerida, amb el llast d'un escolasticisme que havia fet fugir de València —segons ell— Cavanilles i Joan Baptista Muñoz. No obstant això, l'elogia, especialment la seua facultat mèdica. Esmenta Andreu Piquer i les reformes empreses per Pérez i Baier i per Blasco pocs anys abans; però tot seguit apunta algun endarreriment: el dret natural s'explica des de fa dos anys —realment, l'ensenyament s'havia prohibit el 1794— i els estudis de medicina i cirurgia acabaven d'unificar-se... Al Seminari de Nobles assistí a una oposició a càtedra de Retòrica; l'exercici li semblà absurd:

"la mayor falta del discurso fue que no se dijo nada sobre la materia" — afirma—; és, a més a més, il·lògic i pedant, sense cap profit... Continua recollint opinions: amb Andreu Navarro, professor de Filosofia Moral a Sant Isidre, amb qui parla de diverses matèries, del sistema global d'ensenyament i de manuals: el Hutcheson, les obres de Jacquier, Heineccius o la filosofia moral de Piquer. Amb Ramón Cabrera, rector segovià que vivia a casa de la duquesa d'Alba, tornà a informar-se dels col·legis majors i de la seua reforma... Finalment, està preparat per emetre el seu juí, per descomptat gens favorable:

Se puede decir con seguridad que todas las universidades españolas y centros de educación son, sin excepción, malas y que no sirven para nada. El mayor defecto es, sobre todo, un sistema de enseñanza lleno de prejuicios que hace que cada estudiante deba asistir a clase de un profesor concreto, ya que cada ciencia sólo tiene un profesor, y que haya que pasar por cursos, cada uno de los cuales dura años, con lo que se pierde cantidad de tiempo. La gente que tiene conocimiento e ilustración los ha adquirido por sí misma y por el estudio individual. Las ciencias matemáticas y físicas prácticamente no se enseñan en las universidades y por lo que a la teología se refiere, sólo la tomista... La Jurisprudencia es la que mejor parada sale.⁹¹

El 26 de desembre abandona Madrid i continua el viatge per Toledo cap a Andalusia. Màlaga, Granada, Múrcia, Alacant i, finalment, València, on arriba a principi de març de 1800 i s'hi queda una setmana. Va tenir l'oportunitat de parlar molt amb Blasco, de qui traça una breu semblança, inclosa la seua fisonomia, qüestió per la qual se sent atret. Tracten dels estudis filològics —especialitat de l'alemany—, d'història... Blasco li ensenya l'informe que ha elaborat contra la unió de Medicina i Cirurgia, el qual Humboldt menysprea secament: "es como si estuviera escrito en el siglo XVI". El seu interlocutor defensa el seu pla d'estudis i posa en dubte la capacitat dels alemanys d'aprendre amb plans de menor durada. Picat en l'amor propi, el berlinès, categòric, anota:

...tal y como puedo juzgar el asunto, éste estriba mucho más en que 1) nuestros estudiantes están muchísimo mejor preparados y poseen más método; 2) en que no se preocupan, como en España, de unos progresos individuales; 3) en que estudian más por sí mismos y lo pueden hacer mejor, en parte porque están más capacitados gracias a su actual sistema de estudio y al trato, y en parte a que la adquisición de medios auxiliares es más fácil. A todo ello pueden contribuir quizás la pereza nacional, el clima, la costumbre de la lentitud y la carencia de competencia.⁹²

La diferència entre l'esplèndida *Aufklärung* prussiana i la tènue i incompleta

91. W. VON HUMBOLDT, *Diario de viaje a España, 1799-1800*, edició i traducció de M. A. Vega, Madrid, 1998, p. 105; l'estada a Madrid es recull en les ps. 81-135.

92. W. VON HUMBOLDT, *Diario...*, p. 227, estada a València, ps. 226-232.

Il·lustració espanyola es fa evident en el seu diari... No obstant això, té paraules amables per a Blasco: lloa el seu esperit de reforma, absent en la majoria d'espanyols, la seua formació liberal i el seu zel per l'engrandiment de la universitat i de València —el titlla d'"arxivalencià". D'altra banda, Humboldt s'entretindrà la resta de l'estada interessant-se pel valencià, pel seu lèxic i pronúncia. Consta el procés de degradació que pateix a la capital, on es parla "mal y muy mezclado con el español". Recull llibres i algun diccionari. La seua formació filològica s'adverteix a cada pas. Finalment, abandona la ciutat camí de Barcelona i de París, on arriba a mitjan abril.

El menorquí Mateu Orfila es va inclinar prompte per la medicina, i va decidir estudiar-la a València, la facultat més prestigiosa. Es va matricular en el curs 1804-05. En una carta a son pare recull el juí demolidor que li mereixen els professors. Prefereix, diu, morir de fam o ser sabater, sastre o teixidor més que no romandre deu dies més "entre bárbaros que son los que aquí habitan". Critica el calendari escolar, ple de festes i vacances, que només té unes cinquanta classes. Els estudiants no hi assisteixen quan plou o fa un poc de fred; i, quan van a classe, es dediquen a cantar o a fumar. Són ineptes, no tenen interès d'aprendre...

Lo que quieren los maestros es que los estudiantes sigan tan burros como ellos mismos. La lección es un folleto muy pequeño y en ocasiones se ha de repetir tres o cuatro días y aún así queda la mitad que no lo saben. El autor que dan para estudiar es lo más indigno que se ha escrito, y la razón es por ser fácil, pues si fuera difícil no sabrían explicarlo, y esto no les viene a cuenta. Los catedráticos todos, del primero al último, son unos pedantones, como toda España sabe, que no saben sino liar cigarrillos y fumar, hacer visitas, si las tienen, pues de otro modo se morirían de hambre, porque la Universidad no les da bastante para merendar. En estas circunstancias, nosotros, infelices, nos quedamos sin aprender ni una palabra.⁹³

No hi ha qui el pugui ajudar, i anar a classes privades és inútil. Més encara, —assegura amb supèrbia—, diversos catedràtics li han demanat que els ensenye. Les seues diatribes s'adrecen especialment contra la Facultat de Medicina, perquè no comprèn que els estudis duren sis anys, i es manifesta capaç d'aprendre en deu mesos el que s'ensenya en aquest temps. Ha hagut d'estudiar anatomia per compte seu, sense mestres, perquè no en saben del que ell aprèn. Els anomena rucs i ignorants, i els acusa de frustrar les carreres dels joves de talent per la seua falta de dedicació a l'estudi: "lo que ocurre aquí es que nunca habéis podido estudiar ni una hora seguida, y por eso todo os parece imposible".

93. S. LOREN, *Mateu José Orfila. Estudio crítico-biográfico de su obra e influencia*, Saragossa, 1961.

S'ha de situar la carta d'Orfila en el seu context per entendre-la com cal. El jove desitja anar-se'n a París, i parla d'aquesta manera a fi d'obtenir de son pare el permís anhelat.⁹⁴ El nou pla, fins i tot amb una situació econòmica i un prestigi envejables, continua reflectint la trista realitat universitària: pobre i endarrerida, poblada d'estudiants gorrers sense interès i de professors mediocres i mal pagats; no es premia l'esforç i els mèrits dels que volen avançar en les ciències...⁹⁵ Regne de la ignorància i de les tradicions, aquest és un món decadent que s'extingeix, perquè arriben nous temps... Orfila, finalment, pogué satisfer el seu anhel. El 1805 se n'anà a Barcelona per estudiar al Col·legi de Cirurgia, i dos anys després va obtenir una pensió de la Junta de Comerç per anar-se'n a París, d'on ja no va tornar: el 1811 va adquirir la nacionalitat francesa. Allí va emprendre la seua brillant carrera, catedràtic de la Sorbona i pioner de la toxicologia moderna. Però, per aconseguir-ho, hagué de fer les maletes, com tants altres abans i després d'ell...

DESASTRES DE LA GUERRA

La invasió de Napoleó va acabar amb l'antic règim. El 23 de maig de 1808, l'Audiència va donar per acabat el curs, i van tenir lloc exàmens i exercicis de grau. Des de 1795 tenia la Universitat el privilegi de formar un cos separat de milícies, i hi havia pressa d'acabar les proves i poder constituir els batallons, necessaris per a la defensa.⁹⁶ A la fi de juny, el mariscal Moncey assetjava la ciutat, mentre s'enviaven nombroses tropes en ajut de l'assetjada Saragossa. L'èxit va somriure totes dues empreses: València no va caure i el general Lefèbvre abandonà el setge de Saragossa. Però l'Estudi va pagar un alt preu, amb la destrucció del jardí botànic per l'artilleria francesa i la presó o mort de nombrosos estudiants...

En arribar la tardor, les autoritats acadèmiques van obrir el curs, a pesar de la guerra. Les escoles s'havien convertit en un quarter improvisat i calgué evacuar les tropes per reprendre les classes el 24 d'octubre. Però la situació bèl·lica va torbar la Universitat. A final d'any, se li assigna la fortificació de la torrassa de Russafa i del tram de muralla annex. Es van organitzar torns, i el Claustre acorda que siga

la décima parte de los estudiantes de la Escuela los que concurran diariamente a las obras de fortificación, unos por la mañana y otros por la tarde.

94. Sobre l'anatomia del XVIII, J. M. LÓPEZ PIÑERO, "La tradición anatómica de la Universidad de Valencia y su hundimiento durante el primer tercio del siglo XIX", *Claustros y estudiantes*, I, 411-432.

95. No obstant això, el mateix Orfila va obtenir el primer premi en un certamen químic que va convocar la Universitat aquell mateix any...

96. La Reial Ordre de 13 de març de 1795 concedia que fos l'intendent qui assenyalés a la Universitat la quota de reclutes que li corresponia, comptant cada quatre estudiants per un veí a efecte del càlcul.

Senyera del Batalló d'Estudiants
1800. Estudi General.
Núm. inv.: UV-055

Els catedràtics també hi van i passen llista: l'absència es compta com una falta a classe. Es va intentar que el catedràtic propietari i el seu substitut no coincidissin a la mateixa hora a la muralla, perquè es fes la classe.⁹⁷

Al març de 1809 es va formar un batalló, en el qual es va allistar la major part dels estudiants, més de mil. El capità general, Josep Caro, va disposar que s'anomenés "Batalló cinquè de Voluntaris, primer de la Universitat", i que l'uniforme fos

pantalón negro, chupetín blanco, chaqueta de color café tostado o pardo oscuro, con la solapa, collarín y vuelta encarnadas con vivos blancos y botones dorados..., el escudo de la Universidad en el collarín y tres granadas en la vuelta.⁹⁸

El comandant era Joaquín María Escribá, i les cinc companyies que comprenia estaven sota el comandament de catedràtics capitans, com ara Pizcueta, Benici Navarro... Com que la majoria dels escolars es van inclinar

97. El relat es basa en C. RIBA GARCÍA, *La Universidad valentina en los años de la Guerra de la Independencia (1807-1815). Datos y documentos para su historia*, València, 1910, ps. 95-101, cita en la primera. També M. BALDÓ, *Profesores y estudiantes...*, ps. 49-66 i 82-83; M. PESET, "La enseñanza del derecho y la legislación sobre universidades, durante el reinado de Fernando VII (1808-1833)", *Anuario de historia del derecho español*, 38 (1968), ps. 229-375.

98. C. RIBA, *La Universidad...*, ps. 96-97.

per servir en l'artilleria, es formà el Segon Batalló del Cos d'Artillers Urbans de València; els altres optaren per ser fusellers i van ser incorporats a uns altres batallons. van jurar bandera a la basílica de la Mare de Déu el 13 de juny de 1810, tot i que ja prestaven servei de plaça des de gener.

Tot i això, les classes no es van suspendre. Les Corts, el 30 d'abril de 1810, ordenaren el tancament d'universitats i col·legis, a fi de disposar dels estudiants per a l'exèrcit. València demanà i aconseguí que no s'apliqués, ja que els seus escolars ja estaven mobilitzats i preparats per agafar les armes. El vell rector Blasco va anunciar l'inici del curs per al 2 de gener de 1811, però les circumstàncies van complicar la docència: moltes aules continuaven tancades des de l'atac de Moncey; el canvi de pla —es va tornar al de 1786— va entorpir l'activitat acadèmica; i, finalment, l'avanç del general Suchet des de Tarragona obligà a la suspensió. La caiguda de València, el 14 de gener de 1812, va ser ruïnosa: el devastador bombardeig, abans de la capitulació, incendià la biblioteca i destruï el laboratori químic, l'observatori astronòmic i els gabinets de física i anatomia. De nou, molts estudiants van resultar morts o ferits durant els combats. Els que van quedar van ser tancats al convent dels dominics i enviats captius a França, malgrat les gestions i de l'arquebisbe. Entre els professors, alguns havien fugit i uns altres estaven empresonats, o treballaven per al govern de Cadis o per als francesos. El Claustre va exigir a Garelli que es reincorporés a la càtedra, però aquest va fer creure que tenia llicència per absentar-se i ocupacions a Madrid, que no era afrancesat...

Fins i tot sense aules, alumnes, professors ni rendes s'intentà mantenir la docència. Els generals francesos volien que funcionés: Thiébault, a Salamanca, va proposar fins i tot un pla per a Lleis, i va ser nomenat doctor... Suchet manifestà davant d'una comissió de professors el seu desig que continués; li van fer present l'estat de les aules, i el mariscal oferí que triaren un altre edifici per a les classes. S'escollí el convent del Carme, però no es van escometre les obres necessàries per habilitar-lo; el curs començà al novembre, amb classes disperses en diversos llocs: al col·legi del Patriarca, al convent dels Camils, a l'hospital general, fins i tot a les cases dels catedràtics... Les condicions eren penoses, i la matrícula, reduïda; algunes ingerències del mateix Suchet —com ara la designació de dos catedràtics intrusos o la confiscació de rendes— van malmetre les seues relacions amb el Claustre. A l'abril de 1813, moria Blasco: l'estat desastrós en què es trobava sumit

l'Estudi degué pesar a qui tant havia treballat per la seua millora. El mariscal va nomenar el canonge Pasqual Fita, però la dominació francesa arribava a la fi...

El 5 de juliol se'n va anar Suchet, i dos dies després entraven els generals Villacampa i Elío. Era l'hora de fer balanç, que no podia ser més desolador: l'edifici estava parcialment destruït,

abierta la techumbre, cuarteadas las paredes, los pilares y los arcos que habían quedado en pie, amenazaban desmoronarse... Las aulas, sucias y renegridas, sin mesas ni bancos, sin una silla siquiera para sentarse el maestro...⁹⁹

99. C. RIBA, *La Universidad...*, p. 112; la reconstrucció a fons no començarà fins a 1828, i encara es feia el 1845...

Les instal·lacions experimentals havien desaparegut; a la biblioteca es van cremar uns 30.000 volums... El nombre d'alumnes havia baixat a nivells semblants als de la Guerra de Successió —entre 600 i 700—; caldrà esperar a 1820 per recuperar els nivells normals —uns 1.500 matriculats. Però el major impacte de la guerra es produí sobre les seues finances: entre 1808 i 1810 s'obligà a pagar 337.000 rals, a més de dos crèdits per valor d'uns altres 225.000, dels quals s'aproprià Josep Caro. A més, la pensió de la mitra i la dotació municipal no es van pagar entre 1812 i 1815. A principi de 1814, per tant, no tenia instal·lacions, ni diners, ni a penes estudiantes...¹⁰⁰ Unes seqüeles penoses de la guerra, que la Universitat ja havia conegut a principi del XVIII i tornarà a viure entre 1936 i 1939.

100. Sobre matrícula i finances, M. BALDÓ, *Profesores y estudiantes...*, ps. 94-110, 40-73.

L'activitat, no obstant això, no va cessar. L'1 de setembre de 1813 era destituït el rector afrancesat Fita, i se'n nomenava el canonge Onofre Soler. La Universitat va jurar la constitució, fins i tot felicità les Corts per l'abolició del Sant Ofici. A principi del 1814, Nicolau Garelli, catedràtic de Lleis, començà a ensenyar la constitució gaditana al palau de l'extingida Inquisició —durant el Trienni tornà a explicar-la, mentre que algunes societats patriòtiques es reunien al paranímf.¹⁰¹ Es començà a formar una nova biblioteca, a partir de la donació que va fer Blasco de la seua. Es van agenciar algunes aules —sis o set— per mamprendre les classes.

101. M. PESET, "El catedrático valenciano Nicolás María Garelli se defiende ante la Inquisición", *Homenaje a José Antonio Maravall*, Madrid, 1986, III, ps. 207-220; M. PESET, P. GARCÍA TROBAT, "Las primeras cátedras de constitución", *Cuadernos del instituto Francisco de Vitoria de estudios sobre la universidad*, 1 (1998) 225-244.

En el transcurs d'aquests treballs va arribar Ferran VII a València, provinent de Saragossa, després de l'exili a França. Entrà a la ciutat el 14 d'abril de 1814, i pocs dies després va rebre en audiència la Universitat. Els estudiants hi van anar amb una bandera al·legòrica, amb Minerva i les llegendes "Valor, constancia y lealtad reinan en la Universidad" i "Reliquias del Batallón de Estudiantes Artilleros". Van lliurar al monarca uns versos, i després va eixir aquest al balcó de la plaça de Sant Domènec a sentir les músiques que

li va oferir un altre grup d'escolars, entre víctors i aplaudiments. El 5 de maig se'n va a Madrid després d'haver signat el decret que dissolia les Corts, abolia la constitució i tornava el país a l'antic règim, encara que no el va fer públic fins que hi arribà. A l'eixida, a l'altura de la Creu Coberta, es troba amb els estudiants que van a acomiadar-lo amb unes seguidilles:

Llega, Fernando el día de tu partida y sale a despedirte la estudiantina	Todos los Estudiantes visten de negro; Mas visten mayor luto dentro del pecho.	¿Ya se van los infantes Antonio y Carlos? ¿Qué ya no te veremos Fernando amado?
Eternamente llorará este acto y amargamente	Llora Valencia, y siempre lloraremos ¡O Rey! tu ausencia.	Oh desconsuelo!

Després trenquen els instruments perquè no servesquen de compliment per a cap altre. El rei els va estendre la mà, i ells la van besar amb emoció. Li van demanar que vetllés per la Universitat, i ell va prometre fer-ho tres vegades.¹⁰²

L'Estudi tornarà a veure's amb Ferran VII algunes altres vegades. Repetirà la visita a les escoles a l'octubre de 1827, quan vingué a València per rebre la seua tercera muller, Maria Amàlia de Saxònia... Però el seu regnat —la guerra contra el francès, les lluites entre absolutistes i liberals— va obrir un període de penúries i misèria. Comença la destrucció de la vella universitat. El pla Blasco s'hi havia aplicat durant anys, encara que el grau de doctor resultava difícil i no hi ha graduacions de doctors fins a 1791; després en són pocs, hi ha frau... Només algun retoc va canviar això, com també la situació, amb la supressió del dret natural o la modificació de les càtedres de dret patri. El 1807 és reemplaçat per un pla, inspirat en Salamanca, que s'imposa a totes. Va ser mal rebut a València; hi ha dubtes a l'hora d'adaptar-lo, consultes: no saben com establir les acadèmies, seus de discussions i arguments. De 1811 a 1814 es torna a Blasco, després uns altres plans... El desconcert és total, tot i que hi haja un alt nombre de graus per les dispenses que es concedeixen, especialment als qui han lluitat o han patit en la guerra.¹⁰³

El reglament liberal de 1821 a penes arribà a ser aplicat. La reacció absolutista va accelerar el caos a les aules, amb les "purificacions" o depuracions. El pla de 1824 pretenia posar ordre: augmentà el control, ja que el

102. *Memoria de lealtad y amor de los alumnos de la Universidad Literaria de Valencia a su amado monarca el Sr. D. Fernando VII, y Rasgo de amor que los estudiantes de la Universidad literaria de Valencia, manifestaron a su idolatrado Rey el Sr. D. Fernando VII, al encuentro en la salida de dicha Ciudad*, dins C. Riba, *La Universidad*, documents núms. 6 i 8, ps. 7-13.

103. M. PESET, "La enseñanza del derecho..."; també "La recepción de las órdenes del marqués de Caballero de 1802 en la Universidad de Valencia. Exceso de abogados y reforma en los estudios de leyes", *Satiabi*, 19 (1969) 119-148; C. TORMO, "Canvi de plans d'estudi de dret a València (1787-1823)", en preparació, bona anàlisi; n'agraïm la consulta.

monarca nomenava els rectors d'una terna, elegida per vuit compromissaris sortejats al claustre de doctors, vigilava les rendes i la religió. El 1827, transcorregut el rectorat de Castillo, el municipi va nomenar un altre rector, encara que provisional, "sin perjuicio de lo que Su Majestad se digne resolver". El Consell no va acceptar i va prorrogar Castillo. A València hi hagué durant uns mesos dos rectors, fins que es va suprimir el patronat. Les pabordies es van mantenir fins al final, i van desaparèixer amb l'abolició dels delmes. El 1830, per por a la revolució de juliol a França, es van tancar les universitats per dos anys. El 1831 se'n suprimeixen els cancellers... Els vells estudis generals són destruïts progressivament per Ferran VII. Després van seguir els liberals...

UN RECTOR EN EL CANTÓ

El 29 de setembre de 1868 arribava la revolució —la Gloriosa— a València, amb la notícia de la derrota de les tropes reials a Alcolea. Aquell mateix dia es va constituir la junta revolucionària de la província, amb Peris i Valero com a president. Una de les primeres decisions que va prendre fou proveir la plaça de rector de la Universitat, a la qual havia renunciat poc abans Vicent Noguera, marquès de Càceres. En va ser designat Eduardo Pérez Pujol, catedràtic de Dret Civil i Història, professor de tarannà progressista i obert, vinculat al krausisme i, després, a la Institución Libre de Enseñanza. La junta va engegar un ambiciós programa de reformes educatives, amb nous estudis i escoles, tot i que desapareixerien aviat: la Industrial d'Artesans, la d'Enginyers Agrònoms, quatre càtedres d'Estudis Aplicats a l'Institut de Segon Ensenyament... A la Universitat, els canvis també seran profunds: es crea una Facultat de Farmàcia i sengles escoles de Notariat i Arquitectura; es restableix la Facultat de Lletres —suprimida per Manuel Orovio el 1867—, mentre que a Medicina es cursarà doctorat; s'obri una secció d'Exactes a la Facultat de Ciències...¹⁰⁴

La revolució del 68 va significar una renovació profunda. El decret de Ruiz Zorrilla, de 21 d'octubre, va introduir la llibertat d'ensenyament i de creació de centres. Es trenca el model de la universitat liberal. Giner de los Ríos resumeix en quatre les modificacions introduïdes pels revolucionaris: liberalització de l'ensenyament, major autonomia universitària, reformes científiques i pedagògiques, i major contacte amb la societat.¹⁰⁵ Volen també

104. Vegeu M. BALDÓ, "La Facultat de Filosofia i Lletres de València, 1857-1977. Esbós històric", *Saitabi*, 47 (1997) 21-87, en ps. 30-35; E. SÁNCHEZ SANTIRÓ, *Científics...*, ps. 37-42.

105. M. i J. L. PESET, *La universidad española...*, ps. 763-767. La llei Moyano no va ser derogada durant el Sexenni, tot i que va ser suprimit el Consell d'Instrucció Pública.

acostar l'educació a totes les classes, perfeccionar els estudis pràctics, millorar el professorat... Tot i això, la revolució serà efímera, i prompte tornarà l'ordre imposat pels liberals moderats.

Vista des del poder —des de les lleis i els decrets—, la universitat liberal presenta una direcció centralitzada i una uniformitat en l'organització i en els ensenyaments. Depèn del Ministeri de Foment, els seus rectors són delegats del ministre i totes tenen característiques idèntiques; Madrid, la central, més completa, acapara el doctorat i les oposicions. S'ha dit que era una universitat napoleònica, perquè s'inspira en diferents projectes i lleis francesos, però n'absorbeix bones dosis de tradició d'arbitrisme ministerial i de pobresa de mitjans...¹⁰⁶

Però si mirem amb els ulls dels catedràtics i alumnes de l'època, els quals van suportar l'allau de disposicions minucioses i contínues amb què cada ministre volia deixar la seua empremta, sorgeix una perspectiva nova: el canvi incessant. Unamuno, en una coneguda sentència seua, retratà la política educativa:

de ese tejer y destejer desde el ministerio la tela de Penélope de nuestra enseñanza oficial, nadie hace caso. Cada ministro trae su receta, cambia las etiquetas de los frascos y el lugar de colocación de algunos...¹⁰⁷

No obstant això, no és cert que no se'n fes cas; si en la Restauració ja hi havia estabilitat, el canvi incessant de plans i normes fou una de les causes de la mediocritat.

Els liberals ni tan sols van saber optar per un model únic. La constitució de 1812 va posar al davant de la instrucció una Direcció General d'Estudis, formada per savis i experts, elegits per cooptació: una autonomia de les ciències, les lletres i les arts, amb separació de la política, tot i que centralitzada. Els rectors continuaven sent nomenats pel Claustre...: —és el model de Quintana, només vigent un curt moment en el Trienni. Els moderats, des del model Pidal de 1845 convertit en la llei Moyano de 1857, van preferir una major dependència del ministre, assessorat per un Consell d'Instrucció Pública; els rectors delegats del govern. Amb tot, Pidal va tornar a València la Facultat de Medicina que havia estat reduïda, dos anys abans, a Col·legi de l'Art de Curar, per a facultatius de segona classe. Pedro Mata, l'autor de la reforma, només volia dues facultats de Medicina, Cirurgia i Farmàcia, ben dotades. Els liberals desitjaven poques

106. A més del llibre citat en la nota anterior, A. ÁLVAREZ DE MORALES, *Génesis de la universidad española contemporánea*. Madrid, 1972; M. PESET, "¿Universidad napoleónica o universidad de la revolución?", *Arbor*, 527-528 (1989) 59-77. També "Autonomía universitaria y libertad de cátedra: una síntesis histórica a través de los siglos XVIII, XIX y XX", *Cuadernos Constitucionales de la Cátedra Fadrique Furió Ceriol*, 22/23 (1998) 7-33.

107. M. de UNAMUNO, *De la enseñanza superior en España*, Madrid, 1899, p. 41.

Retrat del rector Pérez Pujol,
obra de J. Cebrían.
Teatre de l'Estudi General.
Núm. inv.: UV-090

universitats —n'hi hagué deu en el segle—, però València no va estar amenaçada de supressió mai, encara que van desaparèixer, entre altres, Gandia i Oriola. D'aquesta manera s'estalviaven despeses, i n'hi havia prou per a la formació dels fills de la burgesia. Les van traure del domini de l'Església amb un cert laïcisme; només l'Estat podia establir-ne, perquè temien el clergat, que sempre va estar enfrontat als liberals... Canvis nombrosos van anar convertint les universitats en gotes d'aigua idèntiques durant el regnat d'Isabel II. La Gloriosa va ser temps d'esperança, d'obertura...

Una mostra d'aquesta obertura és el debat que Pérez Pujol va organitzar a la Universitat amb els representants de l'Associació Internacional de Treballadors —la AIT—, aprofitant la presència de tres d'ells a València. L'ambient a la ciutat estava caldejat: els esdeveniments de la comuna, les vagues, la formació de la Lliga de Propietaris, les escomeses de la premsa conservadora contra el naixent socialisme... El 17 de setembre de 1871, al paranimf i davant d'un públic variat —nombrosos obrers—, el rector es va mostrar partidari de conciliar el capital i el treball... Elogià els èxits de la revolució —les lliber-

tats—, però quedava molt a fer en instrucció i en l'accés de l'obrer al capital. Més dur va ser l'enfrontament entre Moreno Villena, catedràtic d'Economia Política, i Mora, secretari general de la AIT a Espanya. El professor va defensar el salari i la propietat, i propugnà el treball, l'estalvi i la virtut com els únics mitjans que posseeix l'obrer per millorar la seua condició. Mora va qualificar de "lladres" els posseïdors del capital i aconsellà als treballadors que només es fressen dels que fossen de la seua mateixa condició.

La repercussió del debat internacionalista fou gran. A principi d'octubre, les Corts debaten al seu torn l'estat de la qüestió social. Un diputat conservador, Jové y Hevia, rugeix contra el que s'ha esdevingut a València:

Y España presenciaba con escándalo que la Universidad literaria de Valencia fuese profanada, admitiendo en sus aulas tales sectarios y permitiendo que tales

blasfemias resonasen bajo su bóveda; y que allí, en aquel recinto, en donde se enseñaba el Derecho que viene rigiendo al mundo desde que la civilización existe, se alzarán voces para condenar todo derecho; y que allí donde se enseñaba el Derecho político, que constituye el principal adelantamiento de las sociedades modernas, se negase la noción de todo Gobierno... y allí donde se enseñaba la gran ciencia que ilustró nuestro Flórez Estrada, se condenase el capital... y allí donde se había oído la voz de la reina de las ciencias, de la teología católica, se negase la existencia de toda religión...¹⁰⁸

L'escàndol féu que el rector presentés la dimissió. Un grup d'estudiants es va manifestar el 13 d'octubre a les escoles, cridant visques al rector i demanant-li que s'hi quedés; Pérez Pujol els comunica que no ha estat acceptada la dimissió i, per tant, no hi ha motiu per a l'avalot. Alguns continuen l'aldarull pels carrers pròxims, fins que es dispersen... Dos mesos després es produeix un altre tumult, pel que es veu per les vacances de Nadal; els incidents, d'una certa gravetat, provoquen dures sancions, pèrdua de curs i fins i tot expulsions... Una manifestació davant del Govern Civil va demanar la dimissió del rector.¹⁰⁹

Són anys d'inquietud a les aules. La crisi política permanent —esclats republicans, la tercera guerra carlista i el conflicte de Cuba, l'apogeu de la Internacional...— no afavoreix la reforma pretesa. Molts dels canvis introduïts a la universitat després de la revolució fracassen. Amadeu de Savoia renuncia al tron al febrer de 1873. Es proclama la república i es convoquen eleccions a corts constituents, les quals són guanyades pels federals. Juny és crucial: accedeix a la presidència de la república Pi i Margall, amb un programa revolucionari, però els federals s'escindeixen en dos bàndols; el dia 14, la I Internacional declara la vaga general. La divisió dels federals esclata i els intransigents proclamen cantons, o el dret d'un territori a constituir-se en estat o cantó, sense que s'haja d'atenir a la divisió que preveia el projecte de constitució de 1873.

A València, el 14 de juliol els carrers i les cantonades s'omplin de pasquins amb la inscripció "Hoy se proclama el Cantón". Després d'alguns dies d'estira i arronsa entre les autoritats, el 19 de juliol, a les 11 del matí, al paranimf de la Universitat, els representants de l'oficialitat i soldats de la milícia van constituir la junta revolucionària del cantó valencià. S'hi van integrar membres de totes les classes, inclòs el rector de la Universitat en representació del professorat; li va ser assignada la cartera de Foment.¹¹⁰

108. R. MONLLEÓ PERIS, *La burguesía valenciana en el Sexenio democrático. Libre cambismo y cuestión social*, Castelló de la Plana, 1996, p. 249; el relat del debat, en les ps. 240-242.

109. S. ROMEU, *Eduardo Pérez Pujol: vida y obra*, València, 1979, ps. 17-18 i 49-50.

110. V. GASCÓN, *El cantonalismo en la ciudad y Reino de Valencia*, València, 1974, ps. 71-74; el governador provincial, Ramón Castejón, abandonà la capital i s'establí a Alzira.

La radicalització d'alguns membres de la junta, a més de l'amenaça de la proximitat de les tropes del general Martínez Campos, enviat des de Madrid per esclafar el cantó, van provocar dimissions, entre elles la de Pérez Pujol, el qual va abandonar alhora la junta i el rectorat.¹¹¹ A principi d'agost, i després d'un bombardeig intens —aquesta vegada, per sort, no van encertar les escolles—, València es va retre. Els més assenyalats es van embarcar en el vapor *Matilde*, mentre entraven a la ciutat Martínez Campos i el governador civil Castejón. Una vegada fugits els caps, a penes hi hagué repressió. Per això va cridar l'atenció l'ordre governativa de presó dictada el 9 d'agost contra l'ex-rector Pérez Pujol, el qual va ser portat a la presó de les torres de Serrans. La ciutat es va mobilitzar per obtenir-ne la llibertat, que es va produir pocs dies després. La seua popularitat era gran: es va celebrar un claustre extraordinari el dia 23 per demanar al govern que fos reposat. Però no es va aconseguir... Els temps de dedicació a la política d'aquell notori professor havien acabat; s'acostava la Restauració i, amb ella, el retorn al model moderat.

LA UNIVERSITAT COMPLEX QUATRE-CENTS ANYS

Mai no s'havia celebrat el centenari de l'Estudi General. Més aviat es commemorava la figura de sant Vicent Ferrer: a la seua influència s'atribuïa la fundació de la Universitat a causa de la seua presumpta intervenció en la unificació de les escoles a principi del XV.¹¹² Ara, el Claustre volia subratllar-ne l'antiguitat de quatre segles, quan els professors estaven expectants i nerviosos davant el projecte d'autonomia que s'havia de discutir a les Corts. Havia estat presentat per Antonio García Alix, primer ministre d'Instrucció Pública i Belles Arts, com a resposta al desastre del 98. El comte de Romanones, que el va succeir, el va fer seu, tot i que no va posar massa interès en l'aprovació.¹¹³ Per tant, la festa va servir per fer resaltar grandeses passades, però també per reunir el professorat i pressionar sobre els polítics, cap a una universitat millor.

El rector Ferrer i Julve, el 1900, va fer una primera proposta, amb la intenció de celebrar-lo dos anys més tard; hi hagué una certa reticència, ja que no n'hi havia precedents en les altres universitats. Després de la seua mort, Manuel Candela —liberal, nomenat rector per Romanones— esdevingué l'ànima d'aquell esforç. El claustre de 26 d'abril de 1902 va concretar aquesta aspiració, i en nomenà una junta organitzadora formada per

111. La dimissió li va ser acceptada per mitjà del Decret de 30 de juliol, S. ROMEU, *Eduardo Pérez Pujol*, p. 18.

112. Vegeu J. TEIXIDOR, *Estudios de Valencia*, ps. 107-109, 114-127.

113. M. PESET, "Política universitaria tras el desastre del 98", *V Congreso de Historia de las Universidades Hispánicas*, Salamanca, 1998, en premsa; Y. Blasco, "La Facultad de Derecho de Valencia durante la Restauración (1875-1900)", tesi de doctorat inèdita, 2 vols., València, 1996; M. DE PUELLES BENÍTEZ, "Política universitaria y debate público en España (1902-1928)", *La universidad en el siglo XX. (España e Iberoamérica)*, Universitat de Múrcia, 1998, ps. 35-52.

catedràtics, doctors i representants dels centres docents... A més a més, va delegar en nombroses comissions, algunes mixtes amb membres de l'Ajuntament i altres autoritats; els alumnes també hi van participar amb un festival escolar. Se'n va designar president honorari el ministre, patró el rei i protectors les diverses autoritats. Des de la junta anava confeccionant-se el programa, amb diferents iniciatives: un certamen científicoliterari amb dos premis: el primer, a una història de la Universitat de València; el segon a una obra sobre què és la universitat i què ha de ser en l'avenir —després s'hi van afegir altres temes. També es va voler muntar una exposició amb materials d'ensenyament dels quatre segles, encara que al final es va quedar en una mostra de llibres i documents. L'intent d'exposar una galeria de valencians il·lustres amb préstec de quadres per part de particulars no es va dur a terme tampoc. Però, sobretot, es va aplegar una assemblea de professors universitaris a fi de debatre les reformes que consideraven oportunes o necessàries. L'Escola de Magisteri va promoure, per la seua part, una altra assemblea de mestres.¹¹⁴

Candela va viatjar a Madrid per exposar les seues idees al rei, que complia llavors la majoria d'edat i es coronava. Accelerà les gestions per fondre les medalles —les faria Miquel Borràs—; va sol·licitar un dibuix a Sorolla per a la convocatòria del certamen; a més a més, s'escollia per concurs un cartell modernista de Mongrell per anunciar el centenari. Les despeses d'aquells fastos es van calcular en 25.000 pessetes, però finalment en van ser 42.000. No obstant això, el rector va saber traure diners de les institucions, i també a través d'una subscripció pública; fins i tot aconseguí que Romanones aportés 500 pessetes de la seua butxaca —el sotssecretari, 250. Començaren a funcionar les comissions, les altres universitats van confirmar l'assistència: tot anava endavant, amb majors o menors dificultats... Viatges del rector per recollir fons, organització dels diferents actes, redacció del programa, invitacions a les autoritats, sense oblidar l'arquebisbe ni l'església catedral...

L'1 d'octubre s'obrí el curs amb una solemnitat especial. El rector, envoltat d'autoritats, corporacions, alumnes i professors, va descobrir el retrat d'Alfons XIII als acords de la Marxa Reial. Després, José Villó, catedràtic de Lletres, va dissertar sobre el concepte de sociologia; potser es va seguir un torn, però fou una ocasió perduda per parlar de la universitat o plantejar-ne les penúries o la futura autonomia.¹¹⁵ El 8 d'octubre es van repartir els cartells de Mongrell; faltava el programa, que no es va imprimir fins al 22.

Diploma del IV centenari de la Universitat de València. Obra de Mongrell.

Núm. inv.: UV-279

114. Agraïm a Daniel COMAS la lectura de la seua documentada *Historia de la conmemoración del IV centenario de la fundación de la Universidad de Valencia*, en premsa, en què es basen aquestes pàgines; també D. M. GINER DE SAN ANTONIO, *Universidad literaria de Valencia. Crónica del IV centenario de su fundación*, València, 1906.

115. *Discurso leído en la solemne inauguración de curso de la universidad literaria de Valencia por el doctor José Villó y Ruiz sobre concepto de la sociología*, València, Imprenta Doménech, 1902. Amb més sensibilitat, a la Central, Blas LÁZARO IBIZA va presentar un diagnòstic de la mala situació universitària, "Estado de nuestras universidades", *Boletín de la Institución Libre de Enseñanza*, 26 (1902): 289-297; 326-337; 353-369.

El 13 d'octubre de 1902 hi hagué sessió acadèmica solemne al paranimf. Es considerava que aquell dia havia començat l'estudi, amb la "crida" de publicació de las butlles i els privilegis —no era cert, però el present sempre domina la història. El rector va obrir l'acte donant les gràcies i va exposar les raons d'aquella reunió; després, el secretari Bartrina, catedràtic de Medicina, va exaltar el centenari amb al·lusions al pontífex fundador Alexandre VI, a Jaume I i a sant Vicent Ferrer, els quals li van donar suport, i als qui la van honrar, i esmentà Vives i molts altres... Una peça retòrica, en la qual invocava els qui haurien de celebrar-ne el cinquè centenari:

Quando pasados veinte lustros, la muerte y el amor con su incesante laboreo hayan sustituido la multitud aquí presente por otra que aún ha de nacer; cuando los nietos de nuestros nietos celebren, como nosotros, un centenario más de esta madre queridísima; si entonces los propagandistas de una ciencia tan grandiosa que ni a soñarla nos atrevemos, sienten motivos de regocijo por lo andado en el camino del progreso entre nosotros y ellos, por los prósperos tiempos que alcance la nación, será el mejor tributo a nuestra memoria el reconocimiento de la patriótica intención que nos anima. La felicidad sea con ellos, nosotros, en alas del tiempo que volará sobre nuestra tumba, desde lo más hondo del corazón les mandamos mudas y entusiastas bendiciones.

A la nit, al teatre Apolo, per aconseguir fons, els estudiants van contractar l'òpera *Aida*; va tocar la banda militar i van declamar poesies alguns alumnes.

Els últims dies van ser anguniosos, ja que no responien algunes universitats. Candela es va desplaçar per invitar en persona els seus rectors; també al ministre, el qual havia promès assistir-hi, tot i que no ho va fer. Ja havia tingut algun problema en la seua visita anterior amb els republicans i amb la campanya del doctor Moliner a favor d'un sanatori antituberculos a Portaceli.¹¹⁶ El monarca no hi va poder venir perquè es trobava en període de corts, però va prometre fer-ho en breu; no pogué acomplir la seua paraula fins al 1905. Es van col·locar els medallons del claustre, realitzats pels alumnes de l'Escola de Belles Arts, que representaven els jurats que la van fundar, amb el papa Borja, Sixt V i el Rei Catòlic. Plantes, estàtues i un tendal van engalanar el recinte... Per als actes del paranimf es van repartir invitacions limitades als alumnes, ja que l'accés lliure podia originar tumults... Aquests estaven dividits, per instigació, sens dubte, del doctor Moliner, contrari a Candela. En l'últim moment dimiteix la comissió escolar, i el rector ha de convocar-los a una reunió a l'Ateneu per calmar l'ànim i les baralles. L'Ajuntament, que en aquells moments ja agençava les voreres i l'empedrat,

Anvers i revers de la medalla del IV centenari. Disseny de Gabriel Borràs, 1902.

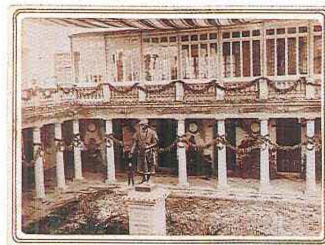
¹¹⁶ A l'agost, els periòdics de València havien publicat un article de Moliner sobre el centenari en el qual, per opinions diferents i friccions amb el rector, exigia que se'n dedicaren els fons al seu sanatori i a la millora dels mestres.

acordà col·locar fanals, ornamentar una part del carrer de Sant Vicent, organitzar serenates, un banquet... Tot molt precipitat.

El dia 25 van arribar els invitats, rectors, catedràtics i representacions oficials i, a la nit, la Capella de Manacor oferí un concert amb diverses cançons populars —alguna de Grieg— i música sacra de Tomás Luis de Victoria i Palestrina.

El diumenge 26 s'obrí el paranimf en el primer acte del centenari: la creació de l'extensió universitària, originària d'Anglaterra i molt valorada pels krausistes, especialment pel seu grup d'Oviedo. Una universitat elitista, preocupada per la qüestió social —l'empenta obrera—, creia que aquesta obertura cap a les classes treballadores era un exercici de generositat i difusió de la cultura que coadjuvava a la pau social. Un do, com quan els doctors de la vella Salamanca llançaven guants al poble que assistia a les seues processons acadèmiques... A més, a València, els blasquistes ja havien inaugurat una universitat popular.¹¹⁷ El rector, en un paranimf atapeït, tornà a descobrir el retrat d'Alfons XIII, i va explicar la història de l'extensió universitària, els beneficis i els fruits. La religió, civilitzadora durant segles —deia—, ha estat substituïda per la ciència, que no ha de ser privilegi dels rics... Calia millorar la ciència, i també difondre-la, les seues paraules van disgustar els periòdics conservadors. De vesprada hi hagué bous, i a la nit actuà la Capella Manacor, aquesta vegada al Principal.

L'endemà s'obrí l'assemblea universitària, presidida pel rector de Madrid, Francisco Fernández y González. Va pronunciar un discurs de tipus regeneracionista Melquíades Álvarez, professor d'Oviedo, en el qual demanava la reconstitució de la pàtria, com havia fet Altamira a l'octubre del 1898.¹¹⁸ Calia seguir l'exemple de Prússia, la qual es va aixecar després de les guerres napoleòniques, amb l'esperit i els llibres més que no des dels quarters. La joventut en l'educació —no dins d'un ensenyament dogmàtic o verbalista— ha de trobar la via i l'ànim... El ressorgiment és un deure de tots, i el govern hi ha de donar suport amb un major pressupost: és un afront que es gaste menys en material per a tots els centres científics que no en les bandes militars dels regiments. Afirmar la llibertat, entesa per molts com a possibilitat de fundar establiments d'ensenyament, i després explica el seu ideari, els seus dogmes. Es va produir un incident: l'alcalde José Igual i el seu seguici hi van arribar tard perquè no se'ls havia notificat la cerimònia. Molest, se n'anà

Claustre de l'Estudi General engalanat amb motiu del IV centenari de la Universitat de València.

117. L. ESTEBAN MATEO, L. M. LÁZARO LORENTE, *La universidad popular de Valencia*, València, 1985.

118. M. PESET, "Altamira y el 98", *Anuario de Historia del Derecho Español*, 67, 1 (1998), ps 467-483.

emportant-se els guàrdies municipals engalanats; gràcies que tot es va poder resoldre amb una visita de Melquiades Álvarez i Bartrina a l'Ajuntament.

Aquella vesprada, a les quatre, va desfilar el festival escolar, el qual havia eixit amb una hora de retard. Cada facultat havia construït un carruatge: Dret s'identificava amb una imatge de la justícia, amb diversos símbols; Medicina amb un bust de Galè, i la carrossa de Ciències lluïa una esfera terrestre i un fogó —que va caure i no va poder desfilar. Per la seua part, l'escola d'Arts portava una àmfora grega, una paleta, una enclusa, un martell, una roda dentada... Dues roques del Corpus es van afegir a la desfilada, la qual recordava les antigues processons, barrejades amb un cert aire de les falles. Es va recórrer un llarg itinerari, precedits de policia muntada, xiquets d'escola, alumnes de Magisteri, de Belles Arts i de les facultats... Cap a les sis es va inaugurar el Congrés Pedagògic Regional amb un discurs d'Eduardo Vincenti en defensa de la millora dels mestres i les escoles normals, de l'ensenyament estatal, sense deixar-lo a les mans dels religiosos. A la nit, teatre al Princesa i serenates organitzades...

El dia 28, després dels debats de l'assemblea universitària, es van desplaçar a Sagunt, per visitar el teatre romà i la població. En una intervenció d'Eduardo Vincenti hi hagué alguna afirmació de republicanisme, secundada pel poble, les bandes van tocar l'himne de Riego i fins i tot la Marsellesa.

Els dies següents es van dedicar a les discussions de l'assemblea. La nit del 29, en un homenatge a Melquíades Álvarez a l'hotel Inglés, un diputat republicà per Oviedo, Cano Pacheco, culpà la monarquia i el clericalisme de l'escassa educació del poble. Després, teatre, amb *La fuerza de la costumbre* de Guillem de Castro, amb algun aldarull dels estudiants potser per no haver-hi prou entrades o per la tensió latent que hi havia. El 30 es va obrir, per fi, l'exposició paleontològica, amb els materials que havia donat Rodrigo Botet a la ciutat, encara que per falta de temps no va ser possible muntar el megateri; també s'obrí l'altra exposició de llibres i documents... El 31, una processó cívica es va dirigir cap a la plaça de l'Almoina per descobrir una làpida. Els participants anaven amb carruatges, al final el rector i l'alcalde amb un cotxe estirat per sis cavalls. De vesprada, es va clausurar l'Assemblea Pedagògica; alhora s'inaugurava la seua exposició de material escolar. A la nit es van lliurar els premis del certamen, amb un discurs del senador per la Universitat Amalio Gimeno. Giner de los Ríos, autor del millor treball, no va poder estar-hi present.¹¹⁹

119. La memòria de Giner es va editar en *Obras completas*, II, Madrid, 1916; el manuscrit es conserva a l'Arxiu de la Universitat. L'altre premi, F. de P. VILANOVA Y PIZCUETA, *Historia de la universidad literaria de Valencia*, València, 1903, d'escàs valor.

Els més conservadors es van revenjar l'1 de novembre amb la prèdica del bisbe de Jaén Salvador Castellote a la catedral. Va insistir en el paper de l'Església en la història de les universitats, en la pietat i l'harmonia, els quals contrastava amb els temps actuals oposats a la religió. Els seus mals rauen en la no-intervenció dels bisbes en els programes, hi mancava religió... Era necessari no deixar-se seduir pels "cantos de sirena" dels lliurepensadors, els quals venien de països protestants. De vesprada, un homenatge a Cavanilles al Botànic —un altre notable que va fracassar en les oposicions. I amb alguns banquets i discursos acabà el centenari. Però aturem-nos un moment en l'assemblea de professors.

Tot i que mostren alguns ribets corporatius, van expressar les seues idees i van plantejar el futur. Entre festes i banquets, prenen consciència de les penúries d'aquella universitat, pur apèndix de l'Administració, i reivindicaven els seus drets. Va ser impulsada per Candela, però el projecte i el reglament van ser obra del vicerector Rafael Olóriz. Ja el 1899, a la Facultat de Dret i amb Eduard Soler, havia presentat unes pàgines per regenerar la universitat. El rector Ferrer i Julve les va remetre a Madrid amb les d'unes altres facultats. Propostes sobre autonomia, formació i selecció de professors, alumnes, mitjans econòmics, llibertat d'ensenyament...¹²⁰

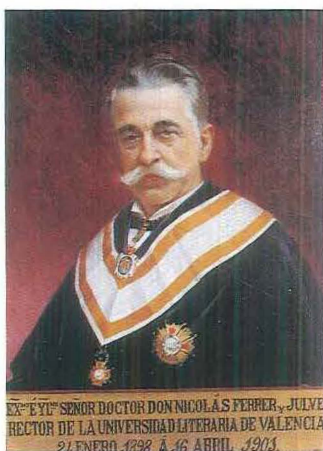
Es va parlar de moltes coses en aquells debats. S'anhelava una universitat on s'investigués, no sols on es formassen professionals. Calia obtenir científics, no erudits que aprenen el que altres havien descobert... Una educació completa, també moral, compartida per mitjà de l'extensió universitària; era necessària a fi d'elevat l'esperit en aquells moments.

Torres Campos va defensar unes universitats més pròximes a models alemanys o anglesos, enfront del burocratisme napoleònic. S'hi haurien d'integrar les escoles especials i tècniques. La universitat i els centres tindrien personalitat jurídica que els permetria adquirir béns i decidir inversions; pensaven que la societat hi ajudaria amb llegats i donacions.

Retrat de Rafael Olóriz, Obra de J. Cebrián. Teatre de l'Estudi General. Núm. inv.: UV-109

120. Y. BLASCO, *La Facultad de Derecho...*

Retrat de Ferrer i Julve.
Sala de juntes de l'Estudi General.
Núm. inv.: UV-140

Autonomia o autogovern dels claustres i les juntes de facultat, a través d'una assemblea de professors i doctors adscrits, amb participació dels estudiants. Fins i tot, al Ministeri, el Consell d'Instrucció Pública, que els disgustava, havia de ser substituït per un centre tècnic, format per catedràtics. Llibertat de càtedra i millors retribucions. Els estudis de doctorat havien de cursar-se en totes les universitats... Les reformes es farien a través de lleis, acordades entre tots els partits —que es bandege el costum funest de legislar per mitjà de decrets i ordres. Calien més mitjans, viatges a l'estranger dels professors...

Els debats sobre professorat van interessar bastant. Sobre els catedràtics i la seua oposició es va passar ràpid. Amb més amplitud es va tractar dels auxiliars, els quals es multiplicaven aleshores. També entrarien per oposició a un grup d'assignatures anàlogues, i se'ls reservava un torn restringit a càtedres. Col·laborarien en les tasques docents, no sols en les suplències, i participarien en els claustres. Els agregats, doctors nomenats pel Claustre per un curs, cobrarien de la matrícula dels seus assistents, a imitació d'Alemanya. Els professors extraordinaris, temporals o permanents, completarien el professorat. Van puntualitzar els drets i les obligacions del professorat: l'assistència a classe, sota la pena de pèrdua de salari, la investigació i les publicacions... Isqué al debat la jubilació forçosa, decretada per García Alix i assuavida per Romanones a través de l'examen de la capacitat...

Per fi, la qüestió dels alumnes va suscitar les discussions més enceses. Van debatre, i l'aprovaren, l'examen d'ingrés, realitzat a la facultat respectiva, i s'exigiria dues llengües, una romànica i una altra saxona. El màxim d'alumnes per classe seria de cinquanta, ja que d'una altra manera no es podia ensenyar —el discurs magistral era per falta de diners. Calien laboratoris i acadèmies, biblioteques, excursions científiques, visites a museus i tribunals... La seua formació professional havia d'anar acompanyada d'iniciació en la investigació. Havien de ser tutelats pels mestres en un treball comú, i subjectes a disciplina estricta. Finalment, l'Estat vetllaria pels ensenyaments, però deixant la llibertat que té tot ciutadà, sense més subjecció que el codi penal.

Es va projectar una segona assemblea per a 1904, encara que es va reunir un any més tard, a Barcelona. Havia nascut a València "la revolució dels paranimfs", com batejà Mainer aquell moviment de professors.¹²¹

121. J. C. MAINER, "La redención de los paraninfos: asambleas y regeneracionismo universitario", *La crisis del Estado español, 1898-1936*, Madrid, 1978, ps. 213-244.

ELS ESTUDIANTS INTERVENEN EN POLÍTICA

Els alumnes liberals van perdre, en part, la bel·licositat i picardia. El nou estat es vanta de l'ordre a les universitats, regulades fins a l'últim detall, amb severes mesures de disciplina:

Las inmediaciones de la universidad ya no son sitios temidos por el pacífico transeúnte...
No se ven ya aquellas sublevaciones que tan frecuentes eran...

escrivia amb complaença Gil de Zárate.¹²² Els estudiants, a més, eren conscients que pertanyien a les classes superiors i estaven d'acord amb els seus privilegis.

Sens dubte, els professors van participar en els esdeveniments i les convulsions polítiques del XIX. Juraven les constitucions, patien depuracions —el 1835 i el 1840. Decidien fer doctor *honoris causa* Espartero i, com que no va poder venir, li'n van enviar el nomenament per correu. A més a més, grups nombrosos d'estudiants van estar presents en els moviments de les juntes del regnat d'Isabel II, en el cantó...

La nit de Sant Daniel de 1865, fan la primera aparició en la política com a grup o sector a Madrid, tot i que no sembla que tingués repercussió a València. Cada universitat vivia els problemes propis.¹²³ El 1881 es van produir altercats a València per la decisió del rector Josep Monserrat i Riutort de deixar per setembre els qui no havien assistit a classe. Assaltaren els tribunals d'examen i van esvalotar als carrers; el rector presentà la dimissió, però el ministre va tardar a admetre-la. Altres vegades avançaven les vacances o participaven en els successos de la ciutat, no sols s'entretenien en els cafès i teatres, en les seues pensions i embolics amorosos...

A partir del segle actual —desconeixem bastant l'anterior—, l'agitació i els moviments escolars s'estenen, s'intensifiquen. Sens dubte, perquè s'organitzen i, a més, defensen els interessos propis. Ja amb García Alix hi hagué fortes protestes, sobretot a Barcelona per actituds nacionalistes i antinacionalistes, a Madrid i a València, on coincideixen amb moviments republicans i anticlericals —després, l'oposició al nou arquebisbe Nozaleda. La crisi política general despertà els estudiants, els quals es van organitzar. Abans a penes comptaven amb institucions per a l'estudi o el lleure, per coordinar vagues i conflictes.¹²⁴

Retrat del rector Monserrat Riutort. Sala de Junes de l'Estudi General. Núm. Inv.: UV-132

Pàgina següent:
Retrat d'Isabel II. Josep Romà, 1835.
Núm. inv.: UV-120

122. A. GIL DE ZÁRATE, *De la instrucción pública en España*, 3 vols., Madrid, 1855, II, p. 335. Vegeu M. i J. L. PESET, *La universidad española*, ps. 523-550.

123. P. RUPÉREZ, *La cuestión universitaria y la noche de San Daniel*, Madrid, 1975. Van ser habituals en la Gloriosa: "Las turbulencias son frecuentes, estimuladas además, como es lógico, por el ambiente general de rebeldía, propio de las épocas revolucionarias", F. GINER DE LOS RÍOS, *Obras completas*, II, p. 33. També E. HERNÁNDEZ SANDOICA, *Historia y actualidad de la universidad española*, Fundació March, II, ps. 486-508, sobre els enfrontaments del ministre Pidal y Mon, amb motiu del discurs d'obertura de Morayta a la Central, el 1884.

124. Daniel Comas estudia els moviments escolars des de 1900 a 1921, en la seua tesi doctoral sobre la Universitat de València que hem utilitzat per a aquestes pàgines.

A principi de segle es va crear —començà a Salamanca, amb Filiberto Villalobos i altres estudiants— la Unió Escolar, que pretenia aplegar estudiants liberals, sense finalitats polítiques ni religioses. A València en fou el protector el metge Ramón Gómez Ferrer. Conferències i acadèmies a l'Ateneu científic i literari, reunions i reivindicacions escolars, un viatge a París, a la Sorbona... La Unió, escampada per Espanya, es va enfrontar al ministre Allendesalazar, per haver revocat el pla de Medicina i les seues especialitats. A València, el divendres 13 de març de 1903, una assemblea declara la vaga i marxa per la ciutat. La reacció de la guàrdia civil, enviada pel governador Martos, fou molt dura. Els estudiants, durant una quinzena, van protestar amb xiulades, marxés i reunions; li reprotxen maltractaments... El rector Candela no gosa donar suport als seus alumnes, cosa que li va costar el càrrec. Es va agreujar la situació per la mort de diversos estudiants a Salamanca. El ministre opta per la derogació de l'ordre, i el governador també cau, ja que la premsa estava a favor dels estudiants. Dos anys més tard, s'atreveixen ni més ni menys que amb el ministre La Cierva, amb motiu d'una restricció que els va imposar en la matrícula. Per fi van aconseguir que abandonés el Ministeri...

Després, la Unió Escolar es va fer més prudent o es va diluir un poc, o potser els ministres no van intentar reformes conflictives o es van reforçar sancions. En tot cas, els avançaments de les vacances, els incidents acadèmics i altres motius van agitar contínuament les aules... El 1908, nou conflicte del doctor Moliner, que li va costar la càtedra; hi hagué disturbis molts dies. El 1909, en l'Exposició Regional, s'aplega una assemblea d'estudiants i funda la Federació Nacional Escolar —com a Madrid—, hereva de la Unió, encara que potser és més dialogant, menys radical. Es van reunir diverses assemblees, en les quals es va discutir sobre la llibertat de càtedra o les millores de la universitat. No obstant això, no hi havia possibilitat d'una única associació d'escolars. El 1917 sembla que es vigoritza, n'augmenta la militància, ja des d'una posició d'esquerra i revolucionària: llibertat enfront dels catedràtics retrògrads, autonomia universitària... Hi havia d'altres associacions anàlogues més abocades a l'estudi i les millores docents, com ara la Unió Escolar Científica, pròxima als professors de ciències, o la Societat Lliure d'Estudiants a l'Ateneu científic...

Retrat de Ramón Gómez Ferrer, obra de Ricard Verde. Deganat de la Facultat de Medicina.
Núm. inv.: UV-1017

Però, mentrestant —a l'altre bàndol—, els jesuïtes havien promogut el 1912 el Centre Escolar i Mercantil. Els alumnes que havien estudiat al seu col·legi, quan entraven a la universitat, hi trobaven un ambient, una ajuda. Des de principi de segle, l'Acció Catòlica s'organitzava, juntament amb l'Associació Nacional de Propagandistes d'Àngel Herrera. L'Església, de la mateixa manera que va crear sindicats catòlics, estava disposada a unir els estudiants en associacions enfront del laïcisme. Se'n produí l'escissió. El 20 d'octubre de 1921 es va fundar a València la Federació d'Estudiants Catòlics o FEC, impulsada per l'Acció Catòlica, els jesuïtes, el Col·legi de Burjassot i els catedràtics conservadors de Dret. Certament, hi havia nuclis anteriors als diversos centres i facultats. A Madrid havia sorgit sota el guiatge de Fernando Martín-Sánchez Juliá, com una autèntica força. Donderis Tatay va reprotxar que, fins que es reberen ordres des de Madrid, van poder conviure amb els seus companys. Van aconseguir enquadrar la meitat dels alumnes i van formar seccions d'esport, teatre, orfeó, propaganda; van organitzar conferències i altres actes, van editar la revista *Libertas*. En general, els professors es van inclinar a favor seu i, en conseqüència, començaren a guanyar terreny, en activitats i en nombre d'afiliats. Una conferència al Principal —en la qual va dissertar Ortega y Munilla, pare del filòsof— va ser presidida per l'arquebisbe, el capità general, hi van assistir alguns catedràtics de Dret...¹²⁵ Els intents d'unificar el moviment estudiantil ja no van prosperar; durant uns anys, els catòlics havien guanyat l'envit...

Els altres estudiants s'havien d'organitzar; si no, els seus moviments mancarien d'eficàcia. Es va suspendre l'autonomia el 1922, i la situació del país portava a la dictadura. Primo de Rivera els va oferir integrar-se en les joventuts del seu partit únic, però rebutgen aquesta possibilitat. Comencen a crear-se associacions professionals als diversos centres, fins que es va assolir una posició predominant. Després s'uneixen en la FUE, la qual havia estat fundada a Madrid el 1927, i tres anys més tard a València. Però els estudiants, mentre s'organitzen, inicien la lluita contra el pla Callejo de 1928 que, amb l'esquer de l'autonomia, reforçava controls i afavoria els centres privats. Professors i escolars s'hi oposaran en vagues dures i successives, fins a la caiguda del dictador. Després, ja legalitzats, la seua força creix... Els testimonis —orals, en part, ja que la premsa està censurada—, transmeten l'entusiasme i l'esforç d'aquells anys...

125. Aquesta part, des de 1921, es basa en M. F. MANCEBO, *La Universidad de Valencia de la monarquía a la república*, València, 1994, ps. 78-90 i *La Universidad de Valencia en guerra: la FUE* (1936-39), València, 1988, ps. 103-126. També D. JATO, *La rebelión de los estudiantes*, Madrid, 1968.

Les classes estaven tancades des de gener de 1931, i encara que els estudiants en demanaven la represa, o almenys classes "lliures" o privades, no van tenir èxit. La convocatòria d'eleccions va allargar la situació. El 4 d'abril dimiteix el rector Zumalacárregui. La proclamació de la república fou un moment de goig i manifestacions a València, després de vuit anys de dictadura. El dia 13, un grup nombrós d'estudiants de la FUE, cantant La Marsellesa i cridant visques a la república, va entrar i ocupà l'edifici de la Nau. Van posar la seua bandera i van llançar pel balcó el retrat d'Alfons XIII. En assemblea, van elegir una junta que rebutjà les autoritats acadèmiques i confiscà les instal·lacions; van demanar l'autonomia universitària, millores de dotació i d'ensenyaments, l'alliberament dels presos polítics... Vista la gravetat, Marià Gómez, catedràtic de Dret Polític, es va posar en contacte amb el govern de Madrid, el qual li va donar amplis poders. Va nomenar una junta provisional de quatre professors i quatre alumnes, acceptada per la FUE. El dia 18 es va reunir un claustre general amb professors i delegats escolars, segons ens conta el principal protagonista:

El comisario del gobierno, después de informar al claustro respecto de la situación creada y el objeto del mismo, declinó en aquél los plenos poderes recibidos e invitó a presidirlo al profesor más antiguo, restituyendo así a la universidad su perdida autonomía.

Los acuerdos unánimes del claustro universitario fueron acogidos con general contentamiento. Dichos acuerdos abrían una nueva era y permitieron reanudar al día siguiente las enseñanzas en todos los centros de cultura de Valencia en un ambiente de colaboración fraterna y de grandes ilusiones.¹²⁶

Gómez va ser elegit rector i, després, confirmat pel Govern. Van començar uns anys de gran entusiasme d'alguns professors i dels alumnes de la FUE. La seua activitat, a més de la representació acadèmica i l'estudi, es va estendre a les colònies escolars, a una universitat popular, al teatre, als esports, el cinema... La seua revista, que va publicar set números, portava el mateix nom: *FUE*. Els catòlics universitaris es van quedar en un segon terme, i alguns van passar al SEU o a les Joventuts d'Acció Popular de Gil Robles. També van ressorgir grups valencianistes universitaris que la dictadura havia ofegat. Quan arribà el govern de dretes, la FUE va ser reprimida. Però continuà amb les seues tasques; després va continuar també durant la guerra, i molts van lluitar i van morir..

Al·legoria de la II República. Alfonso Gabino, 1932. Estudi General. Núm. inv.: UV-234

126. M. GÓMEZ, *Jornadas republicanas en Valencia. Historia de dos días*, Buenos Aires, 1942. Vegeu M. F. MANCEBO, *La Universidad de Valencia...*, ps. 101-107.

Portada del *Diario de Valencia* el dia després de l'incendi sofert a l'Estudi General, el 12 de maig del 1932.

LA GUERRA CIVIL I L'OCUPACIÓ DE LA UNIVERSITAT EL 1939

Pàgina anterior:

La nit del 12 de maig 1932 un incendi devastador desfeia part de l'Estudi General.

Foto: José Cabrelles. Sigüenza. AU- c. 969

Després de la rebel·lió militar del 18 de juliol de 1936, la Universitat —amb el rector José Puche al davant— va manifestar un clar suport al Govern de la república. Els problemes van començar ben aviat. Es procedí a una depuració del professorat: del total de 81 docents, 38 —gairebé la meitat— van ser sancionats, la majoria separats definitivament o jubilats per força. No obstant això, es va produir un notable flux de professors d'altres centres, adscrits a aquesta universitat i a la casa de la cultura: José Gaos, Millares Carlo, Arturo Duperier, José Prados Arrarte, Emilio García Gómez, Galo Sánchez, Vicente Sos Baynat, Emilio Alarcos, entre altres... Fins i tot María Moliner va dirigir durant un temps la biblioteca.¹²⁷

127. Per a aquestes pàgines, M. F. MANCEBO, *La Universidad de Valencia en guerra*, ps. 67-74, 86-91. També, de diversos autors, *València, capital cultural de la república (1936-1937)*. *Antología de textos i documents*, València, 1986.

Els cursos van alterar-se per la guerra des del principi. El del 37-38 no va començar fins a l'1 de novembre; l'ensenyament es va articular per semestres per reduir l'escolaritat. Però la majoria de l'alumnat hagué d'incorporar-se al servei militar. El 7 d'abril de 1938, coincidint amb l'arribada de les tropes franquistes a la Mediterrània, es va suspendre el primer semestre; ja no hi hagué més activitat acadèmica. El Ministeri i la Junta de Govern encara van intentar, al gener, posar en marxa el curs 1938-39; però l'escassetat de personal i la militarització ho van fer impossible. Fins i tot el rector, nomenat cap de sanitat de l'exèrcit de terra, va delegar en Ramón Velasco, degà de Lletres i rector accidental fins a la fi de la guerra.

Durant aquests anys s'organitzen cursets, sobretot d'habilitació per a metges i infermeres, a causa de les necessitats sanitàries que imposava la guerra. Des del Ministeri d'Instrucció Pública es van fer passos per a la modernització de la universitat, com ara la renovació de les categories del professorat, la reforma dels plans d'estudi —amb la introducció de semestres, o de cursos preparatoris— o la creació, al si de Dret, d'Econòmiques i Polítiques.¹²⁸ Però la realitat s'imposava: ni tan sols podia mantenir-se el conjunt d'instal·lacions de l'Estudi, les biblioteques, els laboratoris o les aules; sense ingressos ni pressupostos, la Universitat llanguia.

Des de principi de 1939, la República veia perduda la guerra. Barcelona va caure el 26 de gener; poc abans s'havia declarat l'estat de guerra a València: el front estava tan sols a 40 quilòmetres i creixien els bombardejos aeris. Al mes de març, la situació es va descompondre definitivament; el colp del general Casado a Madrid va provocar un enfrontament armat entre

128. M. F. MANCEBO, "De la economía política a la Facultad de Económicas", *V Congreso Internacional de Historia de las Universidades Hispánicas* (Salamanca, mayo, 1998), en premsa; ERNEST LLUCH, "La primera facultat de Ciències Econòmiques de València (1937)", *Argumentos*, 1(1974) 173-177.

casadistes i comunistes a València, prop de Trànsits. Madrid es va retre el dia 27. A València ja no s'apagaven els llums de nit: els bombardejos havien cessat davant la imminència de l'entrada de les tropes franquistes. A partir del dia 28, la quinta columna comença a controlar la ciutat. Al migdia del 29, exigeix a Casado el lliurament dels edificis oficials; poques hores després, el general Aranda entrava al davant del cos d'exèrcit de Galícia. L'endemà desfilava per lesavingudes de la capital, com a símbol de l'ocupació.

L'ocupació de la Universitat s'avança per l'activitat febril de la quinta columna durant el 29 de març. De matí, diverses esquadres de falangistes entraven al vell edifici del carrer de la Nau. Les dirigia Manuel Batlle, catedràtic de Dret Civil de Múrcia. Ell mateix ho va explicar uns dies després al cap del Servei Nacional d'Ensenyament Superior:

Tengo el honor de poner en su conocimiento que como elemento integrante de la 5ª Columna que tanta labor ha realizado por la gloriosa causa de la España Nacional, en el momento en que se pensó en la ocupación de Valencia fue el infraescrito designado para entre otras misiones, por su calidad de Catedrático, ocupar la Universidad y los Centros de Enseñanza asegurando su custodia y conservación. Cumpliendo estas órdenes se personó en la Universidad en la mañana del día 29 de marzo pasado, acompañado de Escuadras de dicha 5ª Columna, y haciéndose cargo de una manera temporal del Rectorado hasta tanto que las Autoridades legítimas pudieran intervenir.

Seguidamente también de un modo provisional designó a Profesores que fueron perseguidos y expulsados durante la dominación marxista para que se encargaran de los Decanatos de las respectivas Facultades...¹²⁹

A la vesprada es va redactar l'acta de la presa de possessió de Batlle com a nou rector, en la qual s'incloïa el nomenament de degans, secretari i cap de biblioteca:

En la Ciudad de Valencia, siendo las diez y seis horas del día veintinueve de Marzo de mil novecientos treinta y nueve, comparece don Manuel Batlle Vázquez, Catedrático de la Facultad de Derecho de la Universidad de Murcia, agregado a la de Valencia en la actualidad, y manifiesta que ha sido designado por el Partido Nacional de España para hacerse cargo del Rectorado, tomando seguidamente posesión del expresado cargo, que le dio el Rector accidental don Ramón Velasco Pajares...

L'ocupació fou un acte espontani; no havien contactat amb les autoritats franquistes que entraven amb les tropes. El Ministeri d'Educació Nacional havia designat dos delegats perquè es fessen càrrec de la Universitat i les seues instal·lacions: eren els catedràtics José Gascó Oliag i Antonio Ipiens.

Retrat del Rector Joan Peset Aleixandre. Obra de Francisco Ferrando, 1932. Sala de juntes de l'Estudi General
Núm. inv.: UV-147

129. S. GARCIA, V. L. SALAVERT, "L'ocupació de la Universitat de València el 1939 pel quintacolumnista Manuel Batlle, catedràtic de Múrcia", *Afers*, 3 (1986) 123-198, p. 159. Batlle, natural d'Alcoi, adscrit a València al setembre del 37, va ser mobilitzat al juliol del 38; degué deixar la unitat militar on estava enrolat cap a la fi de la guerra per integrar-se en la quinta columna, ps. 130-134 i 156-157.

130. Manuel Batlle va tornar immediatament a Múrcia com a degà de Dret. El 1944 va ser nomenat rector de la Universitat, fins a 1975 —any en què es va jubilar i morí—, S. GARCIA, V. L. SALAVERT, "L'ocupació...", ps. 191-198; M. BALDÓ, "Cambios de profesores en la Universidad de Valencia. Sanciones y depuraciones (1936-1939)", *La II República. Una esperanza frustrada*, València, 1987, 269-291.

Quan van anar al rectorat, el 31 de març, van trobar Batlle instal·lat i custodiant-ho tot. Van comunicar-ho al Ministeri, i iniciaren una col·laboració que fou tan fugaç com el rectorat d'aquell. Per mitjà del Decret de 12 d'abril, en fou designat José María de Zumalacárregui y Prat —el qual havia estat rector breument, entre 1930 i 1931—; i fou ell l'encarregat de reorganitzar la Universitat, mentre s'iniciava la depuració de responsabilitats polítiques i la repressió: una altra vegada la presó, l'exili, la mort per a alguns...¹³⁰ La Universitat de València començava una nova època de la seua història.

SAPIENTIA ÆDIFICAVIT UNA BIOGRAFIA DE L'ESTUDI GENERAL DE LA UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

VNIVERSITAT DE VALÈNCIA

ÀREA DE CONSERVACIÓ DEL PATRIMONI CULTURAL

OCTUBRE-DESEMBRE 1999

RECTOR DE LA UNIVERSITAT DE VALÈNCIA
PEDRO RUIZ TORRES

VICERECTOR DE CULTURA
JULI PERETÓ MAGRANER

GERENT DE LA FUNDACIÓ GENERAL
DE LA UNIVERSITAT DE VALÈNCIA
ALEJANDRO MAÑES MARTÍNEZ

PRESIDENT DE BANCAIXA
JULIO DE MIGUEL

PRESIDENT DE LA COMISSIÓ PERMANENT DE
BANCAIXA
RICARD PÉREZ CASADO

SAPIENTIA ÆDIFICAVIT.

EXPOSICIÓ REALITZADA A L'ESTUDI GENERAL. OCTUBRE -DESEMBRE 1999

Comissari:

Daniel Benito Goerlich

Coordinador:

Norberto Piqueras Sánchez

Assistent al comissariat:

Nuria Blaya Estrada

Assistents de coordinació:

Marian Miralles Soriano

Susana Vega Bárbena

Disseny de l'exposició:

Pau Lagunas

Maquetes de la Universitat:

Carlos Martínez

Restauració de plànols:

Mònica Descals

Paloma Sánchez

Restauració de pintura:

Marta E. Rodríguez

Raquel Minguela

José Manuel Barros

Enmarcaments:

CB6 Cuadros

Muntatge:

Taller Creativo

Difusió i promoció:

Voluntaris Cinc Segles

Transports:

Viguer

Assegurances:

Mapfre

VOLEM AGRAIR LA COL·LABORACIÓ EN AQUESTA EXPOSICIÓ DE LES
INSTITUCIONS I PERSONES SEGÜENTS:

Arxiu Universitari, Arxiu Històric Municipal i Biblioteca Municipal Serrano Morales de l'Ajuntament de València, Museu de Belles Arts de València, Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Carles, Arxiu del Regne de València, Fundació Cañada Blanch, Hemeroteca Municipal de València, Museu de la Ciutat de València, Reial Col·legi del Corpus Christi, Catedral de València, Arxiu de la Diputació Provincial de València.

Joan Gavara Prior, Rosa Olmedo, Laureano Robles, Rincón de Arellano, Emilio Rieta, Ascensión Lluch, Pilar Gallego, Reyes Zarranz, Querubé Giménez Bauset, Margarita Escriché, Carmen Rodrigo, Jesús Huguet, Mª Cruz Cabeza, Carmen Gómez, Lola Domingo, Miguel Ángel Gimeno, Mª Pia Catalá, Jesús Villalmanzo, Soledad Rubio, Susana Vilaplana, Jaime Sancho, Pilar Pérez, Pascual Marzal, Christian Priebe, Juan Antonio Micó Navarro, Anna Delhom, Xema Balbastre.

L'exposició SAPIENTIA ÆDIFICAVIT i el seu catàleg han estat patrocinats per:

BANCAIXA

CATÀLEG

Textos:

Mariano Peset, Javier Palao, Joaquín Bérchez, Mercedes Gómez-Ferrer, María Jesús Teixidor de Otto, Josep Vicent Boira i Maïques, Mª Isabel García Villanueva, Asunción Viñes Pérez, Antonio Escario, Luis Carratalá, Antoni Tordera Sáez, Joan Oleza

Coordinació:

Daniel Benito Goerlich, Norberto Piqueras Sánchez

Fotografies:

Juan Carlos Tormo, Paco Alcántara, Kónic, Rafa de Luis, A. Plasencia

Traduccions i correcció lingüística:

Antoni Lluch

Disseny:

Pau Lagunas

Fotomecànica i impressió:

La Imprenta, Comunicación Gráfica, SL

ISBN: 84-370-4163-5

D. L.: V-3926-1999

© 1999 D'aquesta edició: Fundació General de la Universitat de València

© 1999 Dels textos i fotografies: els autors.

ÍNDEX

PRÒLEGS

Pàg. 7 RECTOR DE LA UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

Pàg. 9 VICERECTOR DE CULTURA DE LA UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

Pàg. 13 COMISSARI DE L'EXPOSICIÓ

Pàg. 16 BANCAIXA

Pàg. 19 ESCENES DE LA VIDA UNIVERSITÀRIA

MARIANO PESET, JAVIER PALAO

UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

Pàg. 97 L'ARQUITECTURA DE L'ESTUDI GENERAL DE VALÈNCIA

JOAQUÍN BÉRCHÉZ, MERCEDES GÓMEZ-FERRER

UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

Pàg. 157 L'ENTORN URBÀ DE LA UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

MARÍA JESÚS TEIXIDOR DE OTTO, JOSEP VICENT BOIRA I MAIQUES

UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

Pàg. 181 LES EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES A L'ESTUDI GENERAL

Mª ISABEL GARCÍA VILLANUEVA, ASUNCIÓN VIÑES PÉREZ

LA REHABILITACIÓ DE L'ESTUDI GENERAL

I EL SEU PROJECTE CULTURAL

Pàg. 199 ANTONI TORDERA SÁEZ

Pàg. 209 ANTONIO ESCARIO

UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

Pàg. 247 PERCEPCIONS LITERÀRIES DE LA UNIVERSITAT.

UN PASSEIG DE CINC SEGLES

JOAN OLEZA

UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

Pàg. 261 APÈNDIX: LA UNIVERSITAT ALS TEXTOS LITERARIS